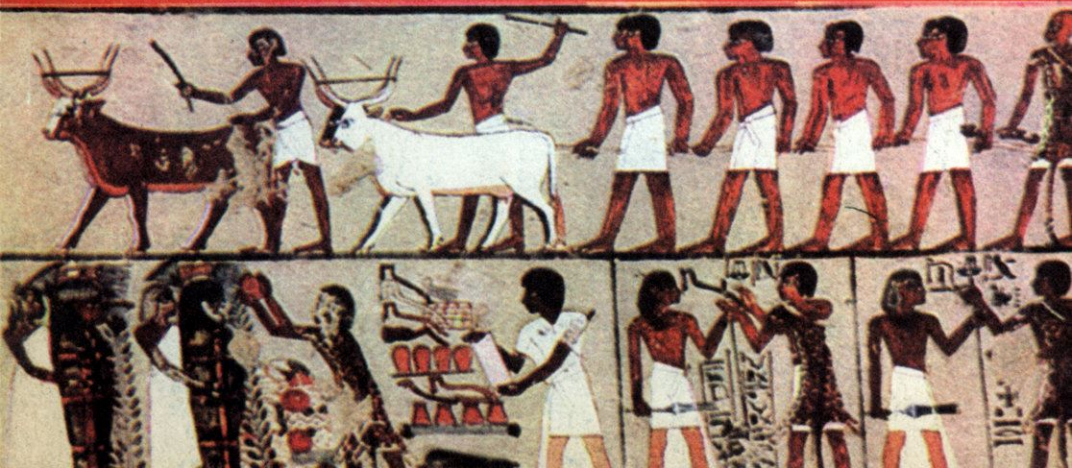
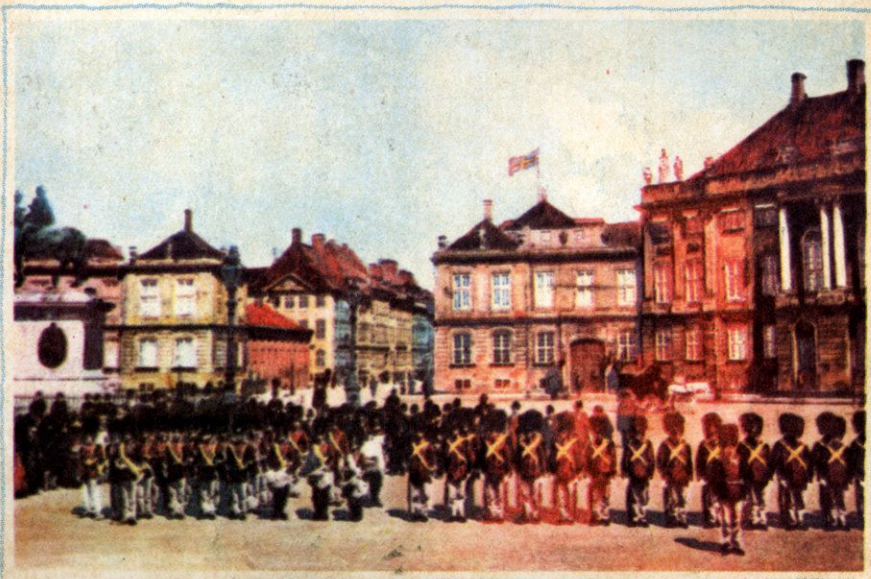
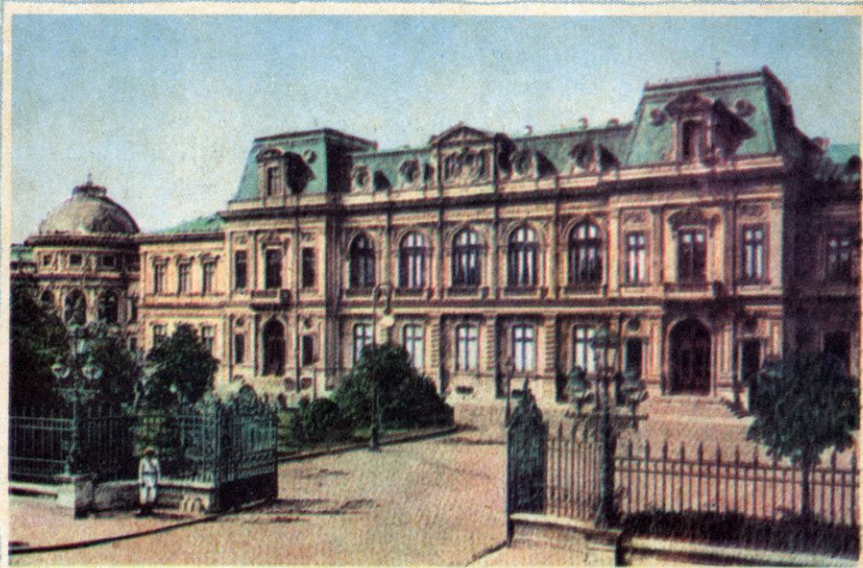

magazin istoric

ANUL XVI Nr. 5 (182) MAI 1982

magazin istoric

Revistă de cultură

istorică

Anul XVI

Nr. 5 (182)

mai 1982

Redactor șef

CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct

NICOLAE MINEI

Colegiul redacției

DUMITRU ALMAȘ

CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CANDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

①

④

②

③

SUMAR

Glorioasă istorie de luptă revoluționară: <i>Mircea Mușat</i>	2
Congresul cercurilor socialiste și al sindicatelor — 1907	4
Nicolae Titulescu și epoca sa: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	6
1877. Documente daneze despre independența României: <i>Cristian Popișteanu, Valeriu Avram</i>	10
Eliberind 4 000 localități: <i>Ion Botea, Arbore Popescu, Stan Zătreanu, Gh. Mihail</i>	14
Piinea supraviețuirii și a victoriei: <i>Dmitri Pavlov</i>	16
Istoria și revoluția tehnico-științifică	21
Din nou despre „Cazul Tilea”: <i>David Britton Funderburk</i>	23
Monumentul princiar de la Cucuteni: <i>Marin Dinu</i>	30
Omenie și ajutor celor loviți de barbaria nazistă: <i>Ștefan Ianc, Ioan I. Birzu, I.M. Ștefan</i>	33
„Carte pre limba românească”: <i>Valeriu Anania</i>	36
Agonia Republicii de la Weimar: <i>Georges Castellan</i>	41
1780 — o răsccoală la Londra: <i>Richard Holmes</i>	44
Nicolae Iorga așa cum l-am cunoscut (III): <i>G.T. Kirileanu</i>	47
Drumul vinului: <i>Fernand Braudel</i>	51
Abomey, un regat al amazoanelor: <i>Aurel Filimon</i>	54
Incendiul bibliotecii din Alexandria: <i>Jean Pernoud</i>	59

• Cărți sosite la redacție... 28 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① Momente din viața cotidiană a Egiptului antic. Desenele au fost descoperite pe pereții interiori ai unui mormânt regal datînd din vremea dinastiei 18 (aproximativ 1390 î.e.n.)

④ Hieroglfe din sticlă policromă încrustată în lemn împodobesc un sarcofag datînd din anul 330 î.e.n. (Incendiul bibliotecii din Alexandria, p. 59)

② București (sus) și Copenhaga, la sfîrșitul secolului trecut (1879: Copenhaga recunoaște independența absolută de stat a României, p. 10)

③ Culesul strugurilor în Italia medievală (sus), miniatură de epocă; arta dogăriei era foarte prețuită în acea vreme (jos) (Drumul vinului, p. 51)

GLORIOASĂ ISTORIE DE LUPĂ REVOLUȚIONARĂ

Dr. MIRCEA MUȘAT

Ne apropiem de împlinirea a 90 ani de când s-au deschis, la 31 martie 1893, în sala Clubului muncitorilor din Piața Amzei din Capitală, în prezența a zeci de delegați reprezentând organizațiile socialiste, cluburile și asociațiile profesionale muncitorești din București și principalele centre ale țării, lucrările Congresului¹ care avea să pună bazele partidului politic al muncitorilor din România, unul dintre cele mai vechi partide ale clasei muncitoare din Europa.

Acest moment marchează o etapă de referință în istoria poporului nostru, care pune și mai mult în evidență drumul parcurs de mișcarea muncitorească și socialistă din România, gradul său de maturizare politică, profesională și organizatorică la sfârșitul veacului trecut, faptul că ea s-a născut din solul realităților românești, reflectând stadiul de dezvoltare economică și social-politică a țării noastre, confruntările politice și ideologice interne și internaționale. În același timp, crearea partidului politic revoluționar al proletariatului român a ridicat pe o treaptă superioară lupta clasei muncitoare, a sporit rolul ei în întreaga dezvoltare social-economică și politică a țării, a dat o puternică lovitură teoriilor care negau existența și rolul istoric al proletariatului în România.

Prin programul său, fundamentat pe principiile materialismului dialectic și istoric, prin întreaga sa activitate, partidul muncitorilor s-a afirmat în peisajul politic al țării ca singurul partid care și-a înscris pe steagul său, alături de țelul final al luptei clasei muncitoare — desființarea relațiilor de producție capitaliste și făurirea unei noi societăți — o serie de revendicări economice și politice imediate, realizabile chiar în condițiile regimului capitalist: garantarea dreptului de înținuire și organizare, egalitatea juridică a femeii cu bărbatul, votul universal, învățământul gratuit etc. Programul sublinia rolul istoric al clasei muncitoare și sarcina partidului său „de a organiza proletariatul, de a organiza poporul muncitor și a-l mobiliza la luptă în vederea îndeplinirii misiunii care-i revine”. Pentru prima dată în istoria României se afirma ca principiu programatic al unui partid politic întemeierea societății socialiste.

În cinstea aniversării acestui glorios jubleu, evocăm cu legitimă mândrie minunatele tradiții de luptă ale proletariatului român, drumul de peste un veac și jumătate parcurs de clasa muncitoare, care, prin acțiunile sale, prin organizațiile proprii de clasă, prin țelul propus, avea, încă de atunci, atributele acelei forțe revoluționare capabile a-și asuma misiunea istorică de a construi o societate nouă, eliberată de orice asuprire, pe pământul României. „*Prin natura sa de clasă, prin locul său în producția materială* — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — *proletariatul devine expo-*

nentul aspirațiilor întregului popor muncitor, interesele sale corespunzând pe deplin cu interesele tuturor oamenilor muncii, cu cerințele obiective ale dezvoltării societății”.

Programul de luptă al proletariatului român a concentrat, alături de idealul socialismului, pe cele ale luptei întregului nostru popor pentru unitate și independență națională, idealuri pentru înfăptuirea cărora străbunii noștri au făcut uriașe sacrificii materiale și umane. Năzuințele țărănimii oprimate, luminate prin veacuri de flăcările marilor răscoale țărănești, ca și aspirațiile marilor conducători de țară și de oști, ale cărturarilor și revoluționarilor democrați au împurpurat zorii epocii moderne a României. În dăruirea amplă și generoasă, clasa muncitoare a încorporat întregul eroism și spirit de abnegație al zecilor de mii de martirizați — țărani, iobagi sau liberi, țigoveți, meșteșugari și cărturari — care au înobilat cu lupta și jertfa lor cronică istoriei patriei noastre.

O trăsătură caracteristică a mișcării muncitorești din România, încă de la apariția sa în secolul trecut, o constituie spiritul combativ novator, de receptivitate la ideile înaintate ale timpului.

Pentru a face față exploatarea capitaliste și privațiunilor de tot felul, muncitorii au început să acționeze pe linia organizării profesionale. Între acestea menționăm societățile de întraajutorare ale tipografilor din Brașov și Timișoara, create în 1843 și 1851, ale calfelor și tipografilor din București, înfiin-

¹ Magazin istoric, nr. 3/1968, 4/1973 și 3/1981; vezi de asemenea, suita de articole consacrate congreselor partidului politic al clasei muncitoare din țara noastră (nr. 7, 9, 11-12/1981 și 1-3/1982).

„Ceaușescu și poporul” — realitate definitorie a istoriei noastre contemporane

tate în 1855 și 1858, ca și cele ale muncitorilor din Arad, Tr. Severin, Cluj, Iași etc.

Dezvoltarea mișcării muncitorești a fost legată indisolubil de pătrunderea și răspîndirea ideilor socialiste, progresiste, democratice. Bogațiile tradiții înaintate ale poporului român, ale revoluționarilor de la 1848 s-au dezvoltat în strîns contact cu mișcarea revoluționară internațională, au creat un climat favorabil răspîndirii ideilor socialiste. Acesta au fost receptate în România încă din faza lor utopică, fiind materializate și concretizate în falansterul de la Scăeni-Prahova (1835-1836), înființat de Teodor Diamant¹. Intelectuali și militanți ai generației de la 1848, ca Nicolae Bălcescu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad, C.A. Rosetti, Ion Ghica și alții, au manifestat un viu interes pentru ideile socialiste ale timpului. Prin intermediul unor lucrări apărute în limba franceză, Karl Marx a cunoscut unele idei ale lui Nicolae Bălcescu cu privire la problemele economice, sociale și politice ale țărilor române, utilizîndu-le chiar în opera sa fundamentală — *Capitalul*.

Activitatea Internaționalei I-a, creată în 1864 și proclamarea Comunei din Paris² în 1871 au favorizat o mai bună cunoaștere a ideilor socialiste, a experienței de luptă a clasei muncitoare internaționale de către intelectuali și muncitori români cu stare de spirit înaintată; unii dintre ei (Mircea Rosetti, Gheorghe Panu, Vasile Conta, Zamfir Arbore, Carol Farcaș, Gh. Ungureanu ș.a.) au participat la secțiile Internaționalei I-a, iar alții (Al. Cociu, dr. Cernătescu, C. Haralambie ș.a.) pe baricadele Comunei din Paris.

Acest climat a permis, treptat, să circule lucrări de bază ale întemeietorilor socialismului științific, cum au fost: *Situația clasei muncitoare din Anglia, Manifestul Partidului*

Comunist, Capitalul ș.a., ca și înființarea la Timișoara a unei Secții a Internaționalei I condusă de Gh. Ungureanu și Carol Farcaș³.

La începutul deceniului VIII al secolului trecut apar cercurile socialiste, mai întîi la București și la Iași, apoi la Ploiești și în alte centre ale țării. Prin sarcinile pe care și le propuneau, reprezentanții acestora se considerau continuatorii direcții ai luptei duse de generația pașoptistă, iar apariția lor reflecta un anumit stadiu de dezvoltare și maturizare a clasei muncitoare din țara noastră și a societății românești în general.

În acest cadru istoric a luat ființă, în urmă cu 110 ani, la 1 octombrie 1872, Asociația generală a lucrătorilor din România⁴, pas important pe calea organizării clasei muncitoare din țara noastră. Evenimentul a fost pregătit prin intermediul primelor gazete muncitorești — *Tipograful român* (1865), *Analele tipografice* (1869), *Uurierul* (1872) — în paginile cărora găsim inserate articole despre viața și activitatea muncitorilor, despre necesitatea întăririi organizării lor. Ca primă organizație care a reușit să unească proletariatul la nivel național, Asociația generală a avut meritul de a fi insuflat muncitorilor sentimentul luptei pentru revendicări economice și politice la nivelul întregii țări, de a fi demonstrat necesitatea și însemnătatea unirii celor exploatați în organizații puternice, bazate pe principiul luptei de clasă. Dezvoltarea numerică a proletariatului, în anii care au urmat, continua ridicare a nivelului conștiinței sale politice, ca urmare a răspîndirii ideilor socialismului științific, creșterea acțiunilor de întraajutorare în organizații puternice

^{1,4} Magazin istoric, nr. 2/1975; 3/1976; 6/1979; 10/1972.

(Continuare în p. 9)

(29 1907
iunie-1 iulie)

CONGRESUL CEROURILOR SOCIALISTE

(Al VIII-lea al mișcării muncitorești din

La lucrările congresului, care au avut loc la Galați, au participat 86 delegați, din partea a 51 organizații politice și profesionale muncitorești din: Galați — 41 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 4, sindicatul „Înfrățirea muncitorilor” — 3, sindicatelor lucrătorilor de la C.F.R. — 3, cizmarilor — 2, metalurgiștilor — 4, Port-cherestea — 4, Fabrica de cuie — 4, Agențiile — 3, Agențiile, secția manufactură — 1, Fabrica de produse chimice — 4, Pescărușii-port — 1, Docuri — 3, Cereale — 2, Tramvaie — 1, Docurile plutitoare — 1, Căruțași — 1); București — 20 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 5, sindicatele lucrătorilor de la C.F.R. — 2, lucrătorilor în fier și metal — 1, timplarilor — 2, cizmarilor — 2, frîghierilor — 1, sculptorilor și zidarilor — 1; curelarilor — 1, croitorilor — 2, tapițerilor — 1, tipografilor — 1, călcătorilor — 1); Iași — 10 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 3, Cercul de studii sociale — 2, sindicatelor croitorilor și cizmarilor mașiniști — 1, tăbăcarilor — 1, timplarilor — 1, frîghierilor — 1, brutarilor — 1); Ploiești — 4 (Cercul socialist „România Muncitoare” — 1, sindicatele metalurgiștilor — 1, cizmarilor — 1, chelnerilor, timplarilor, tăbăcarilor și croitorilor — 1); Brăila — 6 (sindicatele timplarilor — 2, zugravilor și vopsitorilor — 2, măcelarilor — 2); Pașcani — 2 (sindicatul lucrătorilor de la C.F.R.); Cîmpina — 1

(sindicatele metalurgiștilor și timplarilor); Giurgiu — 1 (sindicatul cizmarilor); Adjud — 1 (sindicatul lucrătorilor de la C.F.R.).

Pe baza stenogramei congresului, a fotografiei-grup a delegaților și a altor documente, au fost identificați următorii 54 participanți la lucrări:

GALAȚI: Andrei Ionescu, D. Stoiculescu, N. Constantinescu-Garibaldi, Mișu Ionescu, I. Constantinescu, Gh. Despa, Gh. Pandulescu, I. Zamfir, State Renea, Traian Stolovanici, Al. Gheorghiu, Gh. Săndulescu, C. Manea, Soldatovici.

BUCUREȘTI: I.C. Frimu, D. Marinescu, Mihail Gheorghiu-Bujor, dr. Cr. Racovski, Gh. Cristescu, Al. Constantinescu, Voicu Andreescu-Riureanu, Vasile Anagnoste, I. Gh. Oprescu, N.C. Georgescu, Rozalia Frimu, Dumitru Pop, C. Popovici, A. Vasiliu, Șt. Ionescu, P.I. Dumitrescu, Gh. Filip, I. Șt. Dumitrescu, Vasile Dingiu, L. Ștefănescu, N. Mihăilescu, D. Dumitrescu, I. Paukerov, Gh. Rădulescu, Debora Breazu, Ecaterina Minciu, Schafitel au participat la lucrări ca invitați.

IAȘI: dr. Ottoi Călin, I. Slon, Em. Socor, B. Vecsler, I. Laic, Drăgan.

PLOIEȘTI: N.A. Georgescu, Mitică Niculescu.

BRĂILA: N.D. Cocea, Em. Bastardo, Ivașcu.

CÎMPINA: Gh. Mușoiu.

PAȘCANI: Al. Gh. Dimitriu.

Au fost identificate fotografiile următorilor 30 participanți la congres:

I.C. Frimu	M.Gh. Bujor	Al. Constantinescu	Dr. Cr. Racovski	Andrei Ionescu
C Popovici	I. Gh. Oprescu	N. C. Georgescu	Mișu Ionescu	Voicu Andreescu-Riureanu
Gh. Rădulescu	L. Paukerov	Debora Breazu	Ecaterina Minciu	D. Dumitrescu

Crearea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, în 1893, a deschis era organizării politice a clasei muncitoare la scară națională, a afirmat cu putere rolul clasei muncitoare ca forță socială cea mai progresistă în dezvoltarea națiunii noastre pe calea progresului și civilizației.

NICOLAE CEAUȘESCU

ȘI AL SINDICATELOR

România) PARTICIPANȚI LA CONGRES

Ordinea de zi a congresului

1. Raportul Comisiei Generale a Sindicatelor din România asupra activității desfășurate în anii 1906-1907 (raportor: **Al. Constantinescu**).

2. Actualitatea [mișcării muncitorești] față de corporații (raportor: **P.I. Dumitrescu**).

3. Situația materială a gazetei [România muncitoare] (raportor: **Rozalia Frimu**).

4. Tactica mișcării [muncitorești] (raportor: **dr. Cr. Racovski**).

5. Presa mișcării [muncitorești] (raportor: **M. Gh. Bujor**).

6. Raportul între mișcarea sindicală și cea socialistă (raportor: **Al. Constantinescu**).

7. Editarea unui ziar al sindicatelor (raportor: **I.C. Frimu**).

8. Cooperativele [muncitorești] (raportor: **Vasile Anagnoste**).

9. Chestiunea evreiască (raportor: **N.D. Cocea**).

10. Congresul [socialist internațional] de la Stuttgart (raportor: **M. Gh. Bujor**).

11. Alegerea organelor de conducere a mișcării muncitorești din România.

Conducerea lucrărilor congresului

Președinte: **I.C. Frimu**.

Secretari: **M. Gh. Bujor**, **D. Marinescu**, **I. Sion**, **dr. Otto Călin**.

Organe de conducere a mișcării

muncitorești alese de congres

Comitetul Central al Uniunii Socialiste din România: **I.C. Frimu** (ales, la 5 septembrie 1907, în funcția de secretar), **M. Gh. Bujor**, **N.D. Cocea**, **Gh. Cristescu**, **dr. Cr. Racovski**.

Comisia Centrală de Control: **D. Dumitrescu**, **I. Ștefănescu**, **C. Popovici**.

Comisia Generală a Sindicatelor din România: **Al. Constantinescu** (secretar), **D. Stănculescu**, **Andrei Ionescu**, **Ștefan Gheorghiu**, **Em. Bastardo**.

Au mai fost alese:

Comisia pentru redactarea statutelor Uniunii Socialiste din România: **C. Dobrogeanu-Gherea**, **dr. Cr. Racovski**, **M. Gh. Bujor**, **N.D. Cocea**, **Em. Socor**, **I. Sion**.

Comitetul Cercului de editură socialistă: **D. Marinescu**, **Volcu Andreescu-Riureanu**, **V. Dingu**.

Delegația pentru Congresul socialist internațional de la Stuttgart: **dr. Cr. Racovski**, **N.D. Cocea**, **Al. Constantinescu**, **Andrei Ionescu**.

¹ N-a participat la congres, fiind arestat în urma răzcoalei țărănilor din primăvara lui 1907.

² Deși n-a participat la congres, cunoscutul teoretician socialist a fost desemnat în această comisie, ca expresie a prestigiului de care se bucura.

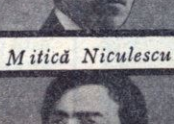
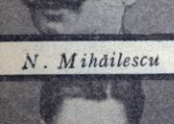
D. Marinescu

Gh. Cristescu

Dr. Otto Călin

I. Sion

N.D. Cocea

Vasile Anagnoste

Rozalia Frimu

D. Poș

Em. Socor

Vasile Dingu

N. Mihăilescu

I. Șt. Dumitrescu

Mitică Niculescu

Gh. Săndulescu

Schafhitel

NICOLAE TITULESCU

ȘI EPOCA SA

ION POPESCU-PUȚURI

În primăvara anului 1934, vorbind despre valoarea luptei pentru progres, Nicolae Titulescu, pe atunci ministru al afacerilor străine al României, spunea: „Izvorind din poruncile unității noastre naționale, politica noastră externă are ca scop principal păstrarea ei, iar ca metodă constantă de lucru coordonarea progresivă a acțiunii noastre cu aceea a statelor cu interes comun, până la integrarea ei în grupuri internaționale din ce în ce mai mari.

De la național, prin regional, la universal, iată lozina României peste graniță.

Desigur că o asemenea politică externă este menită să înlăture dificultăți din partea acelor pe care ordinea actuală a Europei îi nemulțumește.

Departate de a vedea în aceste dificultăți obstacole care să ne descurajeze, eu văd în ele hrana zilnică a ministrului de afaceri străine.

Aceste cuvinte, rod al îmbinării fericite a unei îndelungate experiențe diplomatice în folosul țării și al păcii cu genialitatea omului care a fost Nicolae Titulescu, exprimau, în mod sintetic, dar cu o deosebită profunzime și claritate, liniile fundamentale ale politicii externe românești după realizarea dezideratului vital al unității naționale, statale, metodele de lucru ale diplomației românești în perioada dintre cele două războaie mondiale, greutățile ce trebuiau depășite și prietenii ce trebuiau cultivate.

Pentru Nicolae Titulescu, ca om politic și diplomat, aceste cuvinte desemnau cauza lui de o viață. Pentru că, indiferent dacă acționa în calitate de delegat al României la Conferința de Pace de la Paris, sau la alte numeroase reuniuni internaționale la care a participat, sau dacă era ministru la Londra, delegat permanent la Societatea Națiunilor, ori ministru al afacerilor străine al României, numele lui Nicolae Titulescu este strâns legat de recunoașterea internațională a statului național unitar român și a granițelor sale, de apărarea marilor înfăptuiri naționale ale poporului român din anul 1918, a independenței și suveranității patriei, a integrității ei teritoriale. „De aceea — mărturisea el — actualele frontiere ale României îmi sînt atât de scumpe... Intangibilitatea lor este unica preocupare a vieții mele. Întreaga politică externă pe care am urmat-o n-a avut decît acest țel”.

Nicolae Titulescu a conceput și a practicat o diplomație activă și clarvăzătoare menită să conserve și să apere patrimoniul național, integritatea teritorială a țării. Teritoriul național reprezenta pentru diplomatul român condiția sine qua non a existenței, afirmării și dezvoltării unei națiuni, temelia materială a climatului social-politic și spiritul de manifestare a fiecărui popor. De aceea, apărarea integrității teritoriale a României a fost una

dintre constantele majore ale diplomației și politicii externe promovate de el. „Nimic nu poate prețui mai mult ca glia strămoșască”, declara Nicolae Titulescu și aceste cuvinte exprimau mai mult decît legătura lui intimă, sufletească cu pămîntul natal, ele erau un legămint. Apărarea gliei strămoșești a reprezentat un comandament permanent, o valoare supremă în gîndirea și acțiunea titulesciană de la exigențele cărora nu s-a abătut niciodată.

În toată activitatea sa, Nicolae Titulescu a fost un adversar ireductibil al tuturor acelor care, sub masca revizuirii tratatelor de pace încheiate după primul război mondial, urmăreau în fond negarea dreptului popoarelor la autodeterminare și revizuirea frontierelor din Europa, inclusiv a frontierelor românești. Antirevizionismul său izvora din convingerea deplină în justetea hotărîrilor de unire din 1918, care au fost opera de voință a poporului român și pe care Conferința de pace n-a avut decît să le recunoască și să le dea o largă consacrare internațională, din încrederea neînmurită în rolul istoric al poporului nostru, în capacitatea sa creatoare, în dorința sa de progres. „Revizuirea — arăta în acest sens Nicolae Titulescu — nu este pentru România numai amputarea moșiei strămoșești. Revizuirea este amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru tocmai în clipa în care el și-a desăvîrșit unitatea.

Din nedreptățile istorice suferite de poporul nostru, unii, care au fost ferțiți de ele, voiesc să deducă privilegiu pentru țara lor.

Noi nu revendicăm ranguri aristocratice în viața internațională; în schimb, nu vom renunța niciodată la egalitatea cu ceilalți, așa de greu cîștigată.

Și celor care ne vorbesc azi de întoarcerea la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul nu este al nimănui, iar viitorul nu vi-l dăm, căci este cel mai scump bun din cîte avem".

Nicolae Titulescu vorbea despre „o întreită pavază: juridică, morală și politică”, pusă hotarelor țării.

El avea în vedere Statutul Societății Națiunilor, care în articolul 19 prevedea imposibilitatea unei revizuirii teritoriale fără consimțămîntul mutual al statelor interesate. Or, tuturor cererilor de revizuire ridicate împotriva României, Titulescu le răspundea ferm: „Nu, nu, niciodată! Nu este forță pe lume să ne facă să ne schimbăm răspunsul. Și nu este autoritate internațională care să dispună de teritoriile noastre fără voia noastră, căci teritoriile oricărei țări depind exclusiv de constituția și parlamentul ei național”. Cînd, în 1933, Italia fascistă a propus cunoscutul „Pact al celor patru” prin care se urmărea schimbarea regulilor de procedură cuprinse în articolul 19 al Pactului Societății Națiunilor, și un Directorat italo-anglo-franco-german asupra Europei intervenția energică a lui Nicolae Titulescu, în numele României și al Micii Înțelegeri, a dus în final la eșecul propunerii italiene.

„Pavăza morală”, Nicolae Titulescu o vedea în modul în care au decurs evenimentele în anul 1918, în voința de unire clar exprimată a poporului român, în procesul obiectiv de prăbușire a marilor imperii, ca urmare a luptei de eliberare a popoarelor asuprite. „Împotriva acestei sentințe — declara el — nu există drept de apel. Frontierele actuale ale Europei Centrale sînt rezultatul evoluției de secole a unei idei de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfîrșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă. La orice tentativă de actualizare a lui noi vom răspunde: lucru judecat”.

Iar „Pavăza politică” consta în crearea unui sistem de alianțe defensive, în existența unor instrumente politico-juridice care să garanteze integritatea teritorială și să asigure securitatea țării, în promovarea unor raporturi amicale cu statele vecine. În anii după realizarea unității naționale,

1.

2.

3.

4.

1. 1920: Nicolae Titulescu la semnarea Tratatului de la Trianon

2. Conferința Micii Înțelegeri de la Sinaia — septembrie 1933

3. Atena, 9 februarie 1934: semnarea Pactului Înțelegerii Balcanice

4. Iunie 1934. Nicolae Titulescu și M. Litvinov

România a încheiat astfel de alianțe defensive cu Iugoslavia și Cehoslovacia, punând bazele Micii Înțelegeri, tratate defensive cu Polonia și Franța, a semnat în 1928 Pactul Briand-Kellog de renunțare la război, iar în anul următor Protocolul Litvinov pentru punerea anticipată în vigoare a acestuia între Uniunea Sovietică și vecinii săi, ea a semnat în 1933 Pactul de organizare a Micii Înțelegeri și convențiile de la Londra privind definirea agresorului, cunoscute sub numele de „convențiile Titulescu-Litvinov”; în 1934 au fost reluate relațiile diplomatice dintre România și U.R.S.S. (act pe care Titulescu îl considera drept unul dintre cele mai importante din întreaga sa carieră politică) și a fost creată Înțelegerea Balcanică dintre Grecia, Iugoslavia, România, Turcia. Numele lui Titulescu este strâns legat de multe dintre aceste acte. „De când am luat conducerea Departamentului afacerilor străine — declara el în 1934 — am acoperit politicește toate granițele țării”, exprimând astfel unul din telurile fundamentale ale activității sale politice și diplomatice puse în slujba apărării integrității teritoriale a României.

Toate aceste alianțe erau instrumente de pace; menirea lor era de-a preveni agresiunea, folosirea forței împotriva independenței și suveranității, a integrității teritoriale a statelor semnatare, de a asigura respectul tratatelor. Ele au găsit în poporul român, în opinia publică progresistă europeană și internațională aprobare și sprijin.

Luptător antirevizionist remarcabil, Nicolae Titulescu a fost și un antifascist consecvent. Cu capacitatea sa de a sesiza esența lucrurilor și a fenomenelor, de a depista primejdiile ce se puteau ivi la adresa țării sale și a păcii popoarelor, el a înțeles de la început pericolul pe care l-a reprezentat pentru pacea Europei și a lumii venirea lui Hitler la putere în Germania, uneltille național-socialismului german cu fascismul italian și cu horthyismul ungar.

Nicolae Titulescu nu s-a ridicat împotriva fascismului intern și internațional din considerente sociale. Antifascismul său își trăgea seva din convingerile sale democratice și umaniste, din dragostea lui pentru pace, din patriotismul său; el a fost un luptător împotriva fascismului de toate nuanțele pentru că acesta ducea în raporturile internaționale o politică expansionistă bazată pe forță și dictat, pe încălcarea drepturilor popoarelor la existență, independență și suverană, la pace și libertate, pentru că fascismul a proclamat revanșismul și revizionismul ca politică de stat. Iar toate acestea contraveneau flagrant intereselor fundamentale ale poporului român, dorinței sale de pace, de progres; de aceea, Nicolae Titulescu nu putea fi decât antifascist.

Îngrijorat de ascensiunea pe care a cunoscut-o mișcarea fascistă din România sub influența ofensivelor nazismului, el n-a șovăit ca, alături de alți reprezentanți ai cercurilor burgheze democratice și patriotice aflați în guvern, să sprijine măsurile întreprinse de guvernul I.G. Duca pentru dizolvarea Gărzii de fier. Pentru această atitudine, legionarii l-au declarat pe Titulescu unul dintre cei mai aprigi și mai de temut dușmani ai lor și l-au înscris pe „listele morții”.

Aceasta n-a putut schimba însă linia de conduită dreaptă a lui Titulescu. „Garda de fier — arăta el — m-a declarat obiect de agresiune. Accept această declarație ca o onoare, nu voi încerca prin nimic s-o schimb”.

Deși prin natura preocupărilor sale, Titulescu nu avea un rol direct în acțiunea împotriva pericolului fascist din interior, el se situa însă ferm și clar pe poziția sa antigardistă, cunoscută și recunoscută; pe plan internațional activitatea sa antifascistă, strâns împletită cu lupta sa antirevizionistă, s-a desfășurat neîntrerupt, metodic, fără o clipă de răgaz. Demascarea și combaterea fascismului, a politicii sale agresive, făurirea unor instrumente politico-juridice de înlăturare a forței din relațiile internaționale, întărirea forului de la Geneva, a rolului său în edificarea securității colective în Europa, a dezarmării, politica de bună vecinătate, sistemul pactelor de securitate și colaborare regională sînt cîteva din acțiunile la care el a participat pe plan european și internațional, aducîndu-și, în numele poporului român, pe care îl reprezenta cu strălucire și demnitate, prestigioasa sa contribuție.

Toate aceste acțiuni ale lui N. Titulescu s-au bucurat de sprijinul opiniei publice democratice din țara noastră, au avut la bază adevăratele forțe sociale largi. Acest sprijin s-a manifestat, printre altele, în numeroase apeluri, telegrame, moțiuni emenate de la organizațiile democratice de stînga din țară, de la personalități culturale cu vederi democratice. Apreciind luciditatea și realismul gândirii lui N. Titulescu și valoarea a numeroase acțiuni diplomatice întreprinse de el, Partidul Comunist Român și-a manifestat, în special în ultimii ani ai activității lui Titulescu, aprobarea față de orientarea pe care el s-a străduit s-o imprime politicii externe a României. Presa legală îndrumată de partidul comunist, cît și presa sa ilegală a sprijinit poziția militantă a lui Titulescu pentru întemeierea relațiilor internaționale pe principiile suveranității și egalității statelor, pentru securitatea colectivă, împotriva politicii de agresiune a țărilor fasciste care amenințau independența națională și integritatea teritorială a României și a altor țări din Europa, pentru stabilirea de relații diplomatice și

încheierea unui tratat de asistență mutuală cu U.R.S.S. „În împrejurările actuale — scria *Cuvîntul liber*, din octombrie 1935 — o singură politică este posibilă pentru asigurarea păcii, aceea dusă în ultimul timp de domnul Titulescu”. Dînd glas poziției clasei muncitoare, *Scînteia* ilegală publica documente din adunări la diferite întreprinderi. Într-un apel al lucrătorilor de la Regia Monopolurilor Statului, apărut în *Scînteia*, din 15 septembrie 1936, se spunea: „Astăzi mai mult ca orînd filii steagul morții în minile țărilor doritoare de război, ale Italiei fasciste, Germaniei hitleriste și Ungariei horthyiste și în minile trădătorilor care vor să ne răpească ceea ce a fost cîștigat cu prețul de sînge a sute de mii de muncitori și țăranî. De aceea — se arăta în continuare, privitor la activitatea fostului ministru de externe — sîntem alături de politica externă a d-lui Nicolae Titulescu...”

Comuniștii și antifasciștii români au dus și peste hotarele țării acțiuni menite să încurajeze pozițiile lui Titulescu și să mobilizeze, în sprijinul lor, opinia publică internațională. „Delegația română la Congresul Universal al păcii — se arăta într-un mesaj al acestei delegații —, amintindu-și de politica dv. pacifistă, identică cu a poporului român al cărui exponent sînteți, vă transmite cele mai călduroase omagii”.

Semnificativ este și schimbul de telegrame dintre voluntarii români din Brigăzile Internaționale care luptau de partea Republicii din Spania și N. Titulescu, care, se știe, luase la timpul său și măsuri de înlesnire a livrării către Spania republicană a unor armamente comandate de România în Franța¹. La mesajul de solidaritate pe care i l-au trimis voluntarii în 1937, cînd, demis și bolnav, Titulescu se afla în sudul Franței, el răspundea: „Cînd pacte nu sînt respectate și oameni de stat devin falimentari, îmi face o deosebită plăcere să pot felicita ostași români, care, acționînd în spiritul echității și dreptății, reînvie, departe de patrie, virtuțile strămoșești”.

În încheierea acestor scurte considerații putem afirma — fără cea mai mică temere de a greși — că în perioada în care a fost ministru de externe al României nu a fost acțiune pe plan internațional în favoarea păcii și securității care să nu-l fi avut pe Nicolae Titulescu ca inspirator sau ca sprijinitor, că nu s-a produs nici o încălcare a prevederilor tratatelor de pace care să nu fi fost demascată de ministrul afacerilor străine al României, că nu a fost nici un act de agresiune împotriva căruia să nu se fi ridicat glasul lui Nicolae Titulescu pentru a-l înfiera, că, în sfîrșit, nu a existat nici o victimă și nici o cauză dreaptă pe care Nicolae Titulescu să n-o fi apărut.

GLORIOASĂ ISTORIE DE LUPĂ REVOLUȚIONARĂ

(Urmare din p. 3)

de clasă, au constituit factori obiectivi care au dus nemijlocit la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România, în urmă cu 90 ani.

In anii activității partidului politic al clasei muncitoare au luat un puternic avînt procesul organizării politice a proletariatului, mișcarea grevistă, activitatea propagandistică și cultural-educativă, s-au pus baze temeinice mișcării sindicale, s-au creat cluburi socialiste la safe, s-a intensificat activitatea de atragere sub steagul de luptă al proletariatului și a altor categorii sociale.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvîntul în toate problemele mari care frămîntau societatea românească din acea vreme, luînd poziție și preconizînd soluții în conformitate cu cerințele progresului social, cu aspirațiile revoluționare ale proletariatului. El a militat pentru dezvoltarea industrială a României, pentru rezolvarea problemei agrar-țăărănești, pentru desăvîrșirea unității statului român și democratizarea vieții social-politice etc. Abordînd asemenea probleme vitale în presa socialistă, în congresele partidului, în întruniri și demonstrații, ca și de la tribuna Parlamentului, socialiștii aveau în vedere nu numai aspirațiile de clasă ale proletariatului, ci și interesele generale ale poporului, ale propășirii națiunii române. Obiectivele înscrise în Programul P.S.D.M.R. n-au fost rezultatul aplicării mecanice a unor teze sau idei formulate în mișcarea muncitorească internațională, ci au fost rodul unui efort de aplicare creatoare a principiilor socialismului științific-marxist la realitățile societății românești.

Activitatea bogată a partidului, legăturile strînse cu organizațiile clasei muncitoare din celelalte țări, cu conducători eminenți ai proletariatului internațional, participarea și contribuția sa activă la dezbaterile problemelor importante ce se puneau în fața mișcării muncitorești internaționale i-au adus un binemeritat prestigiu și autoritate¹. Conducerea Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Ungaria aprecia, în 1894, într-o scrisoare adresată la socialiștii români, că „tînărul și vigurosul Partid Socialist-Democrat Român ocupă deja... un loc însemnat printre partidele socialiste ale continentului”.

Începînd cu partidul politic creat în 1893 și culminînd cu făturairea Partidului Comunist Român, în 1921, clasa noastră muncitoare s-a afirmat cu putere în lupta pentru înfăptuirea programului său teoretic și practic-revoluționar, al menirii sale de stegar al destinelor istorice ale poporului român, de forță conducătoare a întregii societăți românești.

¹ Magazin istoric, nr. 10/1972.

¹ Magazin istoric, nr. 1-3/1981.

1879: Copenhaga recunoaște independența absolută de stat a României

CRISTIAN POPIȘTEANU

În centrul Capitalei daneze, în patrule-
terul clădirilor guvernamentale, se află
instalate Arhivele Ministerului de externe
— Rigsarkivet. Priimit de dr. Erich
Jorgensen, locțiitorul șefului arhivelor, am
avut o instructivă conversație privind ros-

tul documentelor pentru scrierea istoriei. Inter-
locutorul meu a evocat, în acest cadru, schim-
bul de scrisori dintre Carol I al României și
Christian IX al Danemarcei privind recunoaș-
terea independenței absolute a statului român,
cucerită în urma războiului de la 1877-1878.
Istoricul danez mi-a evocat misiunea princi-
pelui Grigore Basarab-Brincoveanu la curtea
suveranului danez, desfășurată între 11 și 18
aprilie 1879. Primit de regele Danemarcei cu
întregul ceremonial rezervat trimișilor extra-
ordinari și miniștrilor plenipotențieri, prin-
cipele Brincoveanu i-a înmănat documentul
ce notifica noua poziție internațională a
României, care începea cu cuvintele: „Inde-
pendența absolută a României proclamată de
reprezentanța națională și consacrată prin
eforturile victorioase ale armatei sale, fiind
recunoscută de către puterile semnatare ale
Tratatului de la Berlin, sint fericit să anunț
pe Majestatea Voastră că țara mea își ocupă
locul de aici înainte în rîndul statelor suve-
rane”. La rîndul său, regele Christian IX.
prin cuvinte binevoitoare, a exprimat — după
cum scrie prințul Brincoveanu — o netăgă-
duitoare simpatie pentru statul român, ce-

Monsieur mon Frère. L'indépendance absolue de la Rou-
manie, proclamée par la représentation nationale et consacrée par
les efforts victorieux de son armée, ayant été reconnue par les Pu-
issances signataires du traité de Berlin, je suis heureux de vous
adresser à Votre Majesté que mon pays a toujours vécue
ce parmi les États souverains. Le sympathique intérêt que
Votre Majesté a bien voulu témoigner à la jeune nation
qui m'a confié des destinées, me donne l'espoir qu'Elle acce-
lera avec une cordiale satisfaction la nouvelle et est étonnement
et le dère que j'écris de vous les rapports de nos deux Cour-
mes déjà par des liens d'amitié, prendre un caractère consor-
me à la situation nouvelle de la Roumanie. Le Prince
Basarab de Roumanie qui avait l'honneur de déposer
cette lettre entre les mains de Votre Majesté est en même
temps chargé de lui offrir le Cordons de mon Ordre de l'Étoile
de Roumanie. Je voudrais associer dans la pensée de Votre
Majesté, comme dans la mienne, le fait de la satisfaction
de la souveraineté de la Roumanie à la tenue des insignes
qui la symbolisent, et présenter ainsi à Votre Majesté un ge-
se plus expressif de l'affection que j'ai vouée à sa personne.
La connaissance que j'ai de longtemps acquise des éminentes
qualités du Prince Basarab de Roumanie me permet de
qu'il s'acquiesce de cette honorable mission à l'entière sa-

1879/ a Joli. copie.
Le Prince Royal. Mais une fois et une
le Prince de Roumanie. Le fait que l'É. R. a obtenu
m'adresser en date du 11 Mars
dernier pour me communiquer
la reconnaissance de la Roumanie
comme État indépendant par les
Puissances signataires du Traité
de Berlin, m'a été remis par le
Prince Basarab de Roumanie
qui m'a fait voir les charges
dans ce but d'une manière spé-
ciale auprès de moi. Les deux
ont été chargés de me dire que l'É.
apré cela, l'É. est reconnaissant de
sa fonction de mission à mettre
mon intérêt particulier. Je m'en
presse d'exprimer à l'É. R.
continuer j'ai été comblé de cette
amitié de l'É. et de l'É. et j'ai
le plaisir que j'éprouve à me
revoir l'indépendance de la

rind deosebite deslușiri asupra instituțiilor țării și laudând vitejia armatei noastre.

Peste nici o lună, la 10 mai 1879, monarhul danez a trimis la București, prin ministrul său de la Viena, Christian Frederik de Folle, scrisoarea prin care se spunea: „Mă grăbesc să exprim Alteței Voastre Regale cât de mișcat am fost de dovada de prietenie pe care mi-a arătat-o, precum și plăcerea pe care o am de a recunoaște independența națiunii ale cărei destine îi sînt încredințate”.

Prin amabilitatea arhivelor daneze prezentăm, în facsimil (p. 10), cele două scrisori.

1877: un document militar danez LA PLEVNA — ROMÂNII AU DAT PRIMUL ATAC

VALERIU AVRAM

Cucerirea independenței absolute de stat a României¹, dobîndită prin vitejia armatelor noastre pe cîmpurile de luptă de la Plevna, Vidin, Rahova, a întrunit elogiulose aprecieri din partea a numeroase personalități inclusiv specialiști militari din diferite țări ale lumii. Multipluile mărturii privind vitejia și abnegația ostașilor români pe cîmpul de luptă îl se adaugă relatarea ofițerului danez Marius Sophus Frederik von Hedemann, participant la evenimentele din 1877-1878 în calitate de atașat pe lângă armata rusă.

Născut la Copenhaga la 21 ianuarie 1836, într-o familie cu tradiții militare (tatăl său era general-locotenent), Hedemann a îmbrățișat de timpuriu cariera armelor. La 13 ani a intrat la Școala militară regală, pe care a absolvit-o patru ani mai târziu, fiind reparti-

zat, cu gradul de sublocotenent la Corpul 1 de vînători. Continuîndu-și studiile militare, în 1855 a intrat la Școala de război (Den militære Højskole), pe care a încheiat-o în 1859, absolvind cursul de tactică. În același an a fost numit la Secția topografică din Statul major al armatei daneze. În 1868, avansat la gradul de căpitan, a intrat în Statul major al armatei, pentru ca, trei ani mai târziu, să devină adjutant al regelui Christian IX. În 1876, a devenit comandant de companie în garda regală. În anul următor, începînd războiul ruso-româno-turc, Hedemann a fost numit atașat pe lângă Statul major al armatei ruse, luînd parte, din luna mai pînă în noiembrie 1877, la operațiile militare ale Corpului 9 rus de armată, condus de generalul-locotenent Krüdener. Impresile din timpul acelor evenimente le-a consemnat într-un amplu raport întocmit la Copenhaga la 22 martie 1878 — trei luni după întoarcerea sa acasă — și înalțat ministrului danez de război. În afară de unele detalii privind armata rusă — pe lângă care fusese atașat — raportul lui Hedemann cuprinde o serie de informații despre acțiunile României, ofițerul danez subliniind bravura ostașilor români, precum și aportul hotărîtor al oștirii noastre, într-un moment de impas pentru trupele rusești.

După întoarcerea sa în Danemarca, Hedemann a deținut importante funcții militare: în 1880 a fost înalțat colonel, ajungînd șeful Secției tactice din Ministerul de război danez. În 1889, a devenit comandant al Regimentului 6, la Odensee. În 1893, a fost avansat general de brigadă, iar în 1901 general-locotenent și comandant al Regiunii 1 militare; s-a stins din viață în 1903.

Cîteva din însemnările lui Hedemann au fost publicate în continuarea relatării locotenentului Gunar Flood², despre evenimentele din 1877, de către generalul și istoricul Radu R. Rosetti. Redăm acum alte fragmente inedite din raportul ofițerului danez; ele se referă la operațiile militare de la Plevna, din toamna anului 1877. Întreruperile le-am marcat prin trei puncte; explicațiile le-am pus în paranteze drepte iar frazele de legătură cu caractere cursive.

După eșecul [armatelor rusești] de la Plevna și retragerea trupelor lui Gurko, de-a lungul [defileului Balcanilor], comandantul șef al armatei ruse crezu că armatele turcești, printr-o ofensivă puternică, vor rupe pozițiile pe care forțele ruse le ocupau în momentul respectiv, amenințînd astfel retragerea lor.

¹ Magazin istoric, nr. 5/1972, 4-5/1976, 1-6/1977, 5/1978; 1/1967, 5/1981.

Toate armatele ruse au primit deci ordinul de a se consolida pe pozițiile ce le ocupau, prin construire de fortificații, încît să facă față eventualelor atacuri [ale turcilor].

În sfîrșit guvernul rus intră în tratative cu guvernul român, pentru a stabili o cooperare între trupele rusești și cele românești... Pentru a ușura aprovizionarea armatei române (și ruse) s-a luat hotărîrea să se construiască, începînd cu 9 august, o cale ferată de la Bender la Galați și mai departe, de la Giurgiu la Zimnicea...

La 7 septembrie [toate datele sînt pe stil nou], la orele 6 dimineața, a fost deschis focul de artilerie împotriva pozițiilor turce. Artileria română avea pe linia de atac 5 baterii (30 tunuri), pe aceleași locuri unde își amplasase artileria Corpul 9 de armată rus. Riposta turcă a fost puternică.

În cursul nopții de 7 spre 8 septembrie, românii cuceriră cîteva tranșee înaintate, [situate] la nord de redutele de la Grivița. Cinci baterii de campanie ale Corpului 9 de armată rus se apropiară de dușman și luară poziție spre nord-vest, încît să poată participa a doua zi la bombardarea redutelor centrale.

S-a dat ordinul ca această bombardare să continue cîteva zile. Astfel că, pe 8 septembrie, spre prînz, văzui deja infanteria română înaintînd într-o ordine deplină spre reduta Grivița și săpîndu-și tranșee. După aceasta, bateriile române, acoperite de focul pușcașilor, înaintară... pe colinele depărtate din jurul redutei [Grivița] și cuceriră poziții la o apropiere de 1 200 m de redută [atunci se credea că era vorba doar despre o singură redută].

Noaptea de 8 spre 9 septembrie fu relativ calmă; au fost trase cîteva lovituri rare de către ruși. Turcii n-au răspuns. La căderea nopții, s-a auzit, timp de 30 minute, un violent tir de arme din direcția redutei Grivița: o patrulă de recunoaștere românească înaintase în pozițiile inamicului dinspre nord. La 9 septembrie, dimineața, se auzi din nou un tir de puști, care a durat foarte puțin. Românii puseseră în joc, în această zi, 14 baterii. În timpul serii, turcii întreprinseseră o ieșire asupra pozițiilor românești, dar fuseseră respinși.

În ziua de 11 septembrie, la 2.45, focul artileriei rusești și românești a crescut mult în intensitate și la ora 3, trupele române erau angajate contra redutei de la nord-vest de Grivița. Conform planului, românii trebuiau să atace această redută dinspre nord și dinspre vest; iar o brigadă rusă din Corpul 9 urma «să

înainteze din satul Grivița, pentru a ataca reduta dinspre sud. Românii începură mai devreme atacul lor, înțelegînd, fără îndoială, că ordinul prevedea ca lupta propriu-zisă să înceapă la acea oră; ei dădură deci singuri primul atac. Artileria română, care urmasse mișcările infanteriei, se apropiase la 6-700 m de redută, ajutînd mult prin focul său infanteria română și permițîndu-i să-și refacă rîndurile. Această luptă s-a terminat spre orele 4.

Coloana de atac [rusească] a fost întîmpinată cu un tir violent de arme, generalul Skobelev trimițînd în ajutorul ei un regiment. Rușii, înaintînd, suferiră pierderi grele, soldații căzînd rînduri-rînduri, o mare parte din ofițeri fiind morți sau răniți... Pierderile suferite în timpul zilelor de la 7 la 14 septembrie au fost importante. Un raport oficial de ansamblu neexistînd [redau aceste cifre] din auzite: românii indicară că au avut următoarele pierderi: 15 ofițeri și 1 330 soldați morți, 41 ofițeri și 1 176 soldați răniți. Marele duce Nicolae anunță, într-o scrisoare datînd din 15 septembrie, că numărul răniților [ruși] aduși de ambulanțe a fost de 9 721, dintre care 239 ofițeri și 9 482 soldați.

Numărul mare al românilor uciși se datorează faptului că în timpul atacurilor turcești nu s-au putut aduna de pe cîmp răniții... Situația din fața Plevnei a rămas neschimbată pînă la sfîrșitul lui septembrie. La 22 septembrie, prințul Carol al României anunță Marele Cartier General că o mare coloană turcă la care se adăugase o unitate de pînă la 4 000 oameni, venea dinspre Sofia, apropiindu-se de Plevna. Dar nu putem spune că încercuirea de la Plevna era completă. Înalțul Comandament al forțelor reunite era încredințat prințul Carol al României, cu generalul Zotov ca șef de stat major.

Reîntoarcerea lui Hedemann în Danemarca, în cursul lunii noiembrie, nu l-a îngăduit să asiste decît la acest prim atac asupra Plevnei. După cum se știe, la 28 noiembrie 1877, a avut loc atacul hotărîtor asupra rezistenței otomane din acest oraș, încheiat cu o strălucită izbîndă a trupelor româno-ruse, românii distingîndu-se în chip deosebit în cucerirea celor două redute de la Grivița. Trei zile mai tîrziu, neizbutînd în tentativa sa de a leși din încercuire, Osman-pașa, comandantul armatei otomane de la Plevna a capitulat, ceea ce a constituit un important pas în grăbirea victoriei și încheierii războiului.

Întîia școală de ofițeri din Moldova

ANGHEL POPA

În perioada ce a urmat Revoluției de la 1848, în efortul de modernizare a societății românești, elementele progresiste ale vremii au manifestat o grijă deosebită și pentru pregătirea viitoarelor cadre de ofițeri, necesare în marea acțiune de dobândire a independenței absolute a țării. În anul 1855 — la propunerea prințului Iancu Ghica, fiul domnitorului Moldovei, Grigore Al. Ghica — I. Lecca, absolvent al Școlii politehnice din Paris a elaborat un proiect privind înființarea unei școli militare pentru toate armele, cu o durată de cinci ani (ulterior studiile reducându-se la doi ani, în funcție de cunoștințele mai ample solicitate elevilor la admitere). Printre materiile de predare, alături de discipline de cultură generală, figurau: manevre și exerciții militare, elemente de artilerie, atacul și apărarea cetăților, fortificația pasageră, arta militară, „rădicarea hărtilor și recunoștinții [acțiunilor de recunoaștere] militare”, administrație militară, topografie, statistică, echitație ș.a. Elevii cu rezultate bune la învățătură (exceptându-i pe cei cu situație materială bună) primeau burse, întregi sau parțiale. După examenul de absolvire, elevii primeau gradul de sublocotenent și erau repartizați pe arme, la diferite subunități.

Drept urmare, în primăvara anului 1856, s-a făcut apel la locotenentul Gheorghe Adrian. Participant la Revoluția de la 1848 din Transilvania, unde a luptat în oastea lui Avram Iancu, Gheorghe Adrian trecuse ulterior în Țara Românească, de unde în 1856 a fost integrat în armata Moldovei, fiind totodată, înaintat la gradul de căpitan. Abdicarea lui Grigore Alexandru Ghica a amînat proiectul aducerii acestui capabil ofițer, cu studii militare la Paris, și autor al primei lucrări de tactică și strategie militară în românește, în fruntea școlii de la Iași. Proiectul școlii de ofițeri nu a fost însă abandonat. Școala regi-

mentară (cum a mai fost numită) și-a deschis porțile la 15 noiembrie 1856, fiind inaugurată oficial, în prezența caimacamului T. Balș, la 20 decembrie 1856 — deci cu un an mai devreme decît indică lucrările de specialitate —, avînd ca prim comandant pe colonelul Alecu Mavrodi.

În vara anului 1857, elevii au susținut examene publice de absolvire a primului an de studii. Printre profesorii examinatori s-au aflat maiorul D. Asachi, locotenentul Săvescu și căpitanul Gh. Adrian. Hatmanul N. Mavroordat, mulțumit de pregătirea elevilor, le-a oferit cărți „asupra artei militare, publicate în limba română”. E vorba probabil despre lucrarea *Idee rapide despre resbelul de partizani*¹, a lui Gh. Adrian, care, prin ordinul de armată cu nr. 81, din 16 noiembrie 1857, a fost numit comandant al școlii fiind, totodată, avansat la gradul de maior.

Școala a fost reorganizată conform unui proiect elaborat de hatmanul Gh. Ghica și aprobat de caimacamul N. Văgăre, prin ordinul de zi pe armată nr. 110, din 2 octombrie 1858. Prin noua organizare, școala avea 80 elevi, iar durata studiilor era de 3 ani pentru infanterie și cavalerie și de 4 ani pentru artilerie, stat-major și ingineri (ultimele două secții urmînd să fie organizate în viitor).

Școala regimentară din Iași a funcționat în această organizare pînă în 1862, an în care, ca urmare a înfăptuirii Unirii Principatelor, s-a unificat cu școala similară din București, creată încă din anul 1847.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1973.

Elevii Școlii regimentare din Iași, în anul 1860. Fotografie inedită, din fondurile Arhivelor statului din Iași

ELIBERÎND 4 000 LOCALITĂȚI

263 zile de lupte îndrăgite, într-o ofensivă aproape permanentă, desfășurată de 538 536 ofițeri și ostași români, pe teritoriile României, Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei; circa 4 000 localități (dintre care 53 orașe) eliberate; peste un miliard de dolari (cursul anului 1938) cheltuieli de război; 167 525 militari români morți, răniți și dispăruți; 136 529 pierderi în oameni provocate inamicului...

Cifre care sintetizează contribuția poporului român, alături de celelalte forțe ale coaliției anti-hitleriste, la înfrângerea Germaniei naziste, contribuție reliefată și în nenumărate mărturiile ale celor ce au participat direct la lupte, mărturiile apărute în acești ani, dintre care unele și în paginile revistei Magazin istoric¹. Iată, în continuare, alte fragmente din amintirile unor foști combatanți în războiul antihitlerist și câteva extrase din documente militare de epocă.

M.E.I.

Pentru a oglindi cât mai fidel contribuția Regimentului 34 infanterie la războiul anti-hitlerist voi face un succint bilanț, din care cititorul să tragă concluziile ce apar în lumina faptelor, a documentelor de arhivă, a adevărului istoric.

Pe drumul de luptă, început de la Constanța, de pe litoralul Mării Negre, și încheiat în apropierea orașului Praga, regimentul a participat la 104 lupte, din care 32 mari și grele. În acest timp au fost rupte 15 poziții inamice întărite. Drumul de luptă se întinde pe o lungime de circa 1 500 km. Regimentul a luat parte la forțarea a opt cursuri de apă, a străbătut opt masive muntoase extrem de accidentate, unele pe geruri de minus 20 grade și pe viscole puternice.

În luptele purtate timp de peste 260 zile, unitatea noastră a avut pierderi grele:

¹ Magazin istoric, nr. 9-12/1969, 4/1970, 4-5/1975, 8/1978 și 1-6/1980.

aproximativ 3 000 oameni morți, răniți și dispăruți²...

La rîndul său și unitatea noastră a provocat inamicului pierderi importante. Chiar în primele zile de după 23 august 1944, Regimentul 34 infanterie a capturat peste 2 000 prizonieri hitleriști în Dobrogea. Apoi, pe timpul luptelor din Transilvania, din Ungaria și Cehoslovacia, pînă la asaltul postului de radio „Donau”, peste 3 000 prizonieri. La aceste cifre se mai adaugă cei peste 1 500 prizonieri capturați de regiment în perioada 9-12 mai, pe timpul urmăririi inamicului. După unele calcule, care sînt departe de a fi complete, rezultă că regimentul a provocat inamicului pierderi în morți și răniți care se ridică la circa 2 500

² Să reținem că acest număr depășește cu mult efectivul regimentului. Însă de-a lungul celor 9 luni de război, unitatea a primit în repetate rînduri noi loturi de ostași, subofițeri și ofițeri care veneau să împroșpăteze rîndurile rărite în lupte — n.a.

Ostași Regimentului 34 infanterie urmăresc inamicul în retragere pe teritoriul Ungariei

oameni. Sintetizând totalul pierderilor în oameni provocate inamicului de către Regimentul 34 infanterie [în perioada septembrie 1944-mai 1945], rezultă că acestea ajung la cifra de circa 7 000 oameni (prizonieri, morți și răniți)...

Pentru faptele de arme săvârșite pe frontul antihitlerist un mare număr de militari din unitate au fost decorați cu diferite ordine și medalii de război. Astfel au fost distinși cu „Virtutea militară” clasa I-a și clasa a II-a aproximativ 900 militari. Majoritatea ofițerilor din regiment au fost decorați cu ordine românești, iar 20 dintre ei au fost distinși cu Ordinul „Mihai Viteazul”, cel mai înalt ordin de război de atunci. Ulterior, mulți dintre aceștia au primit, pentru faptele lor de arme, și înalte ordine ale Republicii Socialiste România. De asemenea, majoritatea covârșitoare a militarilor de toate gradele din acest regiment au fost distinși cu medalia sovietică „Pentru victorie asupra Germaniei”.

Pentru aceleași fapte de arme, drapelul de luptă al regimentului a fost decorat la sfârșitul războiului antihitlerist cu Ordinul „Mihai Viteazul” cu spade clasa a III-a.

General-maior în rezervă Ion BOTEA:

Spre piscul victoriei, 1973

Bătălia Budapestei

În dimineața de 1 ianuarie 1945, Corpul 7 armată se găsea la aproximativ 4 km est Budapesta, la sud de șoseaua Budapesta-Cinkota, în contact cu forțele germano-maghiare, cu misiunea de a pătrunde în capitala maghiară.

În cursul zilei de 1 ianuarie 1945, Corpul 7 armată, continuând atacul, a reușit să pătrundă în partea de est a orașului Budapesta, cucerind cartierul Mátyásföld, parcul Lucska-Myr, cartierul Rákoshégy și încrucișarea de străzi și căi ferate din partea de nord a cartierului Kobanya.

2 ianuarie 1945. Se continuă atacul de pătrundere în interiorul Budapestei și se reușește: să se distrugă rezistențele inamice de la nord de calea ferată Rákoshégy-Budapesta,

să se pătrundă în partea de est și sud-est a cartierului Rákosfalva și în partea de est a hipodromului.

3 ianuarie 1945. Se continuă atacul și se pătrunde mai adânc în interiorul orașului, reușind să se cucerească cartierul Rákosfalva, arenele sportive de la est de hipodrom și partea de est a hipodromului.

4 ianuarie 1945. Se continuă atacul care progresează puțin, din cauza dîrzelor rezistențe și a contraatacurilor inamice, date cu puternică pregătire de artilerie și însoțite de care de luptă.

5 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul orașului și se pătrunde 100-200 m, cucerind un rînd de blocuri.

6 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul Budapestei, reușindu-se să se pătrundă circa 200 m, cucerind un rînd de blocuri și prima tribună din hipodrom.

7 ianuarie 1945. Se continuă luptele de stradă în interiorul orașului și se reușește să se pătrundă 200 m, cucerindu-se circa 45 case și blocuri și a doua tribună a hipodromului.

8 ianuarie 1945. Se continuă atacul spre centrul orașului și se reușește, prin lupte de stradă, să se cucerească 92 blockhausuri și să se respingă 3 contraatacuri inamice.

9 ianuarie 1945. Se continuă atacul și se cucerește calea ferată în dreptul cotei 144 și încrucișarea căii ferate de pe strada Kerepes.

10 ianuarie 1945. Se continuă atacul în interiorul Budapestei, în tot cursul nopții de 9/10 ianuarie 1945, reușindu-se să se lichideze rezistențele de la est [de] calea ferată. În cursul zilei se continuă atacul, reușindu-se să se ajungă la vest de calea ferată ce vine de la stația Rákóczi. S-au cucerit, în ultimele 24 ore, circa 220 blocuri și 5 fabrici.

11 ianuarie 1945. Se continuă atacul spre centrul Budapestei, cucerindu-se, pînă în seara zilei, 78 blocuri, și se reușește împresurarea rezistențelor inamice din cazarma Franz Joseph.

12 ianuarie 1945. Corpul 7 armată iese de sub ordinele Armatei 7 gardă sovietică și intră

(Continuare în p. 29)

**În septembrie 1941,
în timp ce trupele
hitleriste
blocau ultimul drum
spre Leningradul amenințat
de foamete,
guvernul sovietic
l-a trimis
în orașul asediat
pe Dmitri Pavlov,
ministru comerțului.
Sarcina lui era de a organiza
aprovizionarea cu alimente
atât a populației
cît și a armatei.**

**În ianuarie 1942,
Pavlov a primit misiunea
să aprovizioneze cu hrană
întreaga armată sovietică.
Revista sovietică
Sputnik (nr. 10/1981)
publică un capitol
din amintirile lui D. Pavlov,
cuprinzînd perioada
de după ianuarie 1942,
pe care îl reproducem,
într-o formă restrînsă.
Titlul și subtitlurile
aparțin redacției
Magazin istoric.**

PÎINEA SUPRAVIEȚUIRII ȘI A VICTORIEI

DMITRI PAVLOV

Ajuns la Moscova, direct de la aeroport m-am dus la Kremlin, unde m-a primit A. Mikoian¹, vicepreședintele Consiliului comisarilor poporului. L-am informat foarte pe scurt despre rezervele de alimente ale Leningradului și despre măsurile luate pentru a le transporta pe lacul Ladoga, apoi l-am întrebat de ce mă chemase.

— La Comitetul de stat al apărării, mi-a răspuns Mikoian, s-a discutat despre aprovizionarea fronturilor. Multe întreprinderi ale industriei ușoare și alimentare au fost transferate în răsăritul țării; rezervele de alimente au scăzut. E nevoie de o excepțională manevrabilitate a resurselor și de o legătură permanentă cu întreprinderile. Intendența face cu greu față sarcinilor sporite. Armata trebuie însă cu orice preț aprovizionată, cu tot ce-i este necesar. Comitetul de stat al apărării a hotărît să formeze o Direcție centrală de aprovizionare cu alimente a Armatei roșii GUPSKA², și în fruntea ei să te numească pe dumneata.

Această numire m-a luat absolut prin surprindere. I-am împărtășit lui Mikoian aprehensiunile mele: necunoscînd particularită-

țile muncii în armată, nu puteam să-mi duc sarcina la bun sfîrșit. La care Mikoian mi-a răspuns:

— Nici eu nu sînt militar și uite că mă ocup de aprovizionarea trupelor. O să te ajutăm noi, Hrulev, șeful serviciilor Armatei roșii, și cu mine. Apucă-te de treabă și nu-ți face griji.

Ca în craterul unui vulcan

Așa, brusc, a încetat activitatea mea în orașul asediat. În ciuda grelelor zile trăite acolo, ce n-aș fi dat să rămîn la Leningrad! Dar nu era timp pentru reflecții și regrete. Noua mea răspundere, să conduc serviciul de aprovizionare al armatei într-o perioadă extrem de grea a ostilităților, era atît de importantă, încît mă copleșise gîndul cum să mă achit cît mai onorabil de ea.

Aprovizionarea cu alimente a trupelor a fost dintotdeauna de cea mai mare importanță. De-a lungul istoriei, se pot da numeroase exemple cînd lipsa hranei sau o proastă organizare a aprovizionării trupelor a pricinuit mari necazuri armatelor în campanie. Deplasarea rapidă a trupelor necesită o organizare precisă a aprovizionării, de la eșalonul

¹ Magazin istoric, nr. 11-12/1972.

² Prescurtare de la *Glavnoe upravlenie prodovol'stvenno go snablenia Krasnoi Armii*.

cel mai mult pînă la cel mai mic. În același timp, alimentarea armatei în vreme de război nu se poate lua în considerare decît în corelație cu cea a populației civile. Un război fără pîine este de neconceput, dar, în același timp, el pîrjolește cîmpurile de cereale.

La începutul războiului, guvernul sovietic a adoptat o hotărîre, care avea în vedere dificultățile de aprovizionare iminente: invadarea regiunilor cerealiere de către inamic, plecarea pe front a unei mari părți din populația activă, rechiziționarea pentru front a tractoarelor și camioanelor din colhozuri și sovhozuri. S-a stabilit atunci o normă fixă de hrană pentru efectivele armatei. Ostașii din unitățile combatante primeau 3 450 calorii, iar cei din spatele frontului — 2 954.

În februarie 1942, la GUPSKA soseau în lanț rapoarte de pe toate fronturile. Unele ne comunicau că nu mai existau alimente decît pentru două-trei zile, altele, majoritatea, că numeroase unități nu primiseră de mult timp hrană caldă, pentru că în timpul retragerii, din primele luni de război, se pierduseră multe bucătării. Soldații mîncau hrană rece, pîine, pesmeți, salam sau conserve. Cinci, șase, șapte zile omul poate trăi și cu hrană rece, dar mai mult timp ea dăunează sănătății. Cele mai alarmante rapoarte le primeam de pe frontul din Karelia. Acolo trenurile cu alimente nu soseau regulat, pentru că aviația germană ataca foarte des calea ferată nordică. Soldații slăbiseră din cauza hranei proaste și a gerurilor aspre.

Situația devenise dificilă. La GUPSKA aveam impresia că ne aflăm în craterul unui vulcan, gata-gata să ne acopere cu lavă fierbinte. De atunci s-au scurs mulți ani,

dar încă am în urechi soneria disperată a telefonului, vocile amenințătoare, imploratoare sau insistente. Mesajele codificate cădeau pe birou ca frunzele de toamnă. Lipseau carnea, grășimea, mahorca, bucătăriile, cazanele. Trenurile cu produse alimentare fie intrînziau fie nu soseau deloc la destinație, fiind atacate de inamic.

Luptele se desfășurau pe spații imense. În această perioadă a războiului forțele armate numărau aproape 11 milioane oameni. La un moment dat, trebuia să hrănim circa 14 milioane (în care intrau și cei internați în spitale, și contingentele care executau pregătirea militară, și unitățile de construcții). Se cerea deci o cantitate de produse enormă. Serviciul de aprovizionare trebuia să se gospodărească cu chibzuință și să calculeze permanent necesitățile și consumul.

Direcțiile noastre comerciale cădeau de acord cu furnizorii asupra sortimentelor produselor și a termenului lor de livrare de către întreprinderi. Apoi, la Serviciul de transporturi și la Comisariatul poporului pentru căile ferate se făceau comenzile de vagoane, cu indicarea gărilor de încărcare și a punctelor de destinație. Pentru a controla mai bine mișcarea și sosirea garniturilor cu produse alimentare, le-am dat indicativul 97. Reprezentanții militari informau la GUPSKA despre ziua și ora plecării fiecărui tren, cu indicarea încărcăturii, iar serviciul de transport militar, condus de generalul-locotenent I.V. Kovaliov, urmărea deplasarea trenurilor și informa unde se afla fiecare tren la momentul dat. În unele perioade, GUPSKA trimitea peste 90 000 vagoane într-o singură lună. Au fost săptămîni cînd pe căile ferate erau în circulație

Hrană caldă
în tranșee
rect

În p. 16:
„pîine” de război —
rația zilnică
a unui
leningrădean,
în timpul
celor 900
zile de asediu

cîteva zeci de mii de vagoane încărcate cu alimente. Aprovizionarea regulată a fronturilor ar fi devenit imposibilă fără serviciile de control ale mişcării trenurilor. Cu atît mai mult, cu cît nu mergea totul ca pe roate. Uneori trenurile cădeau sub bombe aviaţiei germane; alimentele se alterau, vagoanele întîrziu din cauza distrugerii reţelei de căi ferate.

Pe Cîmpul lui Marte — cartofi

Atenţia ofiţerilor din serviciile de intenţenţă de la toate eşaloanele era concentrată asupra obţinerii hranei calde destinate soldaţilor. Pentru a remedia situaţia creată prin pierderea bucătăriilor, GUPSKA a insistat, din primele luni de război, ca atelierele militare să fabrice 10 000 cazane pentru fiert pe lângă bucătării şi să monteze vase pentru pregătît mîncarea pe maşinile de transportat proiectile. Cîrînd s-a reuşit construcţia a peste 110 000 bucătării de campanie în mici întreprinderi industriale.

Bucătăriile de campanie se deplasau cît mai aproape de limita dinaintea a frontului şi, în funcţie de teren, se instalau în locuri adăpostite. Soldaţii primeau hrana caldă fie direct la bucătărie, fie în tranşee şi adăposturi, adusă în bidioane sau termosuri speciale. Unele pîndeau bucătăriile de campanie şi deschideau focul asupra lor pentru a-i lipsi de mîncare pe soldaţi, operaţie importantă în tactica acţiunilor de război. De aceea, personalul trebuia să camufleze bucătăriile şi să schimbe orele şi locurile de pregătire şi distribuire a hranei.

Şefii serviciilor de intenţenţă ale fronturilor şi armatelor aveau dreptul să înlocuiască unele produse prin altele, dar, pentru a nu apărea eventuale erori, Institutul de alimentaţie şi GUPSKA au elaborat un tabel cu produsele care puteau fi substituite între ele şi la ce anume coeficienţi. Țin minte, că, examinînd un asemenea tabel, forurile superioare i-au adus un corectiv: înlocuirea a 100 grame carne cu 17 grame praf de ouă. GUPSKA a protestat categoric, obiectînd că cele două produse nu sînt echivalente. Totuşi, iniţiatorii modificării au avut cîştig de cauză. Ne-au demonstrat că, din punct de vedere caloric, înlocuirea nu afecta în nici un fel alimentaţia soldaţilor. Dar cînd în unităţi a început să se distribuie ostaşilor praf de ouă în loc de carne, aceştia s-au arătat nemulţumiţi. După o omletă de 17 g praf de ouă se simţeau cu stomacul gol. Autorii corectivului respectiv nu luaseră în considerare decît aspectul lui caloric, ignorînd cantitatea de hrană, gustul ei şi, în fine, chiar obişnuinţa omului la un anumit produs. Ca urmare, s-a renunţat la această modificare în tabel.

Multe zile amare au mai avut şefii serviciilor de intenţenţă ai fronturilor şi armatelor din cauza lipsei de carne din anul 1942. Carnea se putea înlocui prin peşte, deşi, în condiţii de campanie, peştele se conserva destul de greu şi apoi chiar şi el era insufi-

cient. P.V. Smirnov, comisar al poporului pentru industria cîrnilor şi a laptelui din U.R.S.S., şi locţiitorul lui au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a procura regulat carne, dar nu întotdeauna au reuşit. În aceste cazuri, GUPSKA era autorizată să-şi procure singură vite. Şefii serviciilor de intenţenţă ai fronturilor trimiteau detaşamente speciale în diferite regiuni, pentru a face cumpărări. Vitele urmau apoi trasee bine determinate, pentru a putea fi hrănite pe drum şi a nu stînji circulaţia. Erau apoi sacrificate sub cerul liber. Depozitarea cîrnilor cerea o muncă grea şi dură, suplimentară celorlalte de pe front. Dar merita efortul: soldaţii primeau regulat cantitatea de carne reglementară.

După ce inamicul a ocupat o mare parte din regiunile cerealiere ale ţării, ne lipseau multe produse alimentare. Populaţia civilă îşi redusese nevoile la minimum. În 1942, cifra vînzărilor a scăzut la 8 miliarde ruble, reprezentînd numai 44 la sută din volumul comerţului pe 1940, anul dinaintea de începerea războiului. Aceasta a fost cea mai critică perioadă din tot războiul.

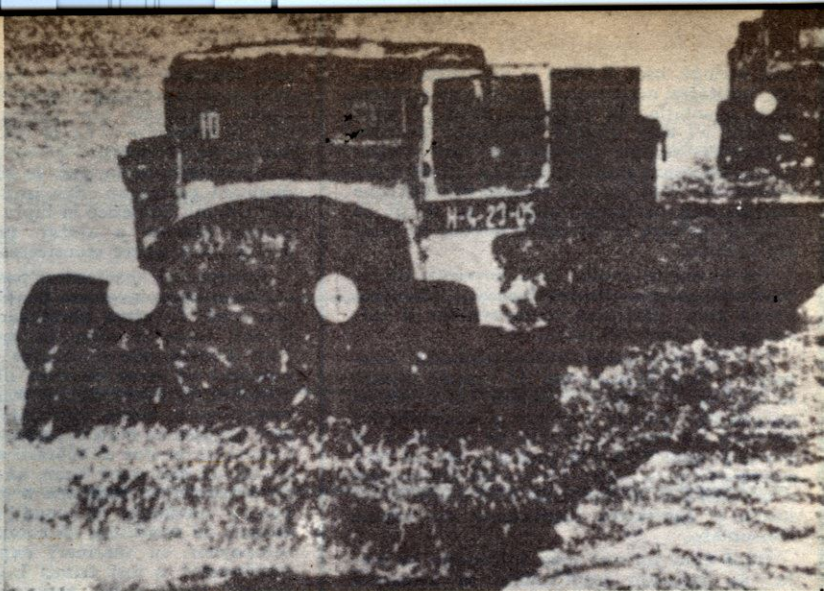
Comitetul Central al partidului a făcut apel la toate organizaţiile de partid, de soviete, de sindicat şi economice să folosească mai bine terenurile, ca şi bazele de apă, pentru a obţine cît mai multe produse. Prin destelenirea pămînturilor, colhozurile Siberiei, Kazahstanului, Uralului şi Extremului Orient şi-au sporit suprafeţele însemnate cu 2,8 milioane hectare. În bazele fluviilor siberiene s-au creat staţiuni piscicole şi s-au construit noi aşezări urbane pentru pescarii evacuaţi din zonele ocupate de inamic. În 1943, în lacurile de acumulare ale Siberiei s-a pescuit aproape de trei ori mai mult peşte decît înainte de război.

Locuitorii oraşelor, fie ele mari sau mici, ai aşezărilor muncitoreşti şi-au făcut grădini individuale, al căror număr a crescut de la 5 milioane în 1942 la 18 milioane în 1945. Numeroase întreprinderi industriale au început să-şi înfiinţeze gospodării ajutătoare. În numai nouă luni din anul 1942, acestea aproape s-au triplat. Folosind fiecare palmă de pămînt, leningrădenii asediaţi au cultivat legume, mai ales cartofi. Au săpat scuarurile, parcurile, parcelele cu flori, Cîmpul lui Marte, taluzurile canalelor. În toamna lui 1942, din oraş s-au recoltat 51 000 tone cartofi şi zarzavaturi.

Stalin aprobă

Activul de la GUPSKA a făcut şi el propuneri de obţinere a noi resurse alimentare. Am elaborat măsuri concrete pentru dezvoltarea gospodăriilor în unităţile militare, care trebuiau să cultive zarzavaturi şi cartofi pe terenurile din imediata apropiere a frontului şi să crească porci şi vite cornute. Am supus apoi aceste propuneri lui Andrei Vasilievici Hrulev, şeful serviciilor de intenţenţă ale armatei roşii. Hrulev le-a aprobat, dar mi-a spus că trebuie să-i raporteze lui Stalin, pentru că, fără acordul lui, nu poate da ordine

Sub focul
neîntrerupt
al artileriei
și aviației
inamice,
mașini
încărcate
cu alimente
se îndreaptă
spre orașul
blocadei,
pe gheața
lacului Ladoga

fronturilor în acest sens. Curînd, Andrei Vasilievici m-a sunat și m-a invitat cu el la Kremlin.

Stalin ne-a primit în biroul său. Cînd am intrat, patrula în jurul unei mese mari, pe care erau întinse hărți, la diverse scări, cu indicarea dispunerii trupelor noastre și ale inamicului. Hrulev i-a raportat că GUPSKA a elaborat unele măsuri de creare a unor gospodării ajutătoare în unități. Dacă aceste măsuri s-ar aplica, furnizările prin planul de stat la cartofi și zarzavaturi s-ar micșora.

Stalin a tăcut un timp. Mi s-a părut că n-o să ne aprobe propunerea.

— Despre ce măsuri vorbiți? a întrebat el.

I-am expus pe scurt problema, subliniind că am putea obține o cantitate însemnată de legume în imediata vecinătate a fronturilor, folosind terenurile necultivate. Asta ne-ar permite să asigurăm trupelor întregul necesar de cartofi și zarzavaturi și să degajăm mii de vagoane, folosite pentru transportul lor din zonele îndepărtate ale țării.

— De cîte zarzavaturi și cartofi are nevoie anual armata? m-a întrebat Stalin, privind-mă atent.

— Circa trei milioane tone, i-am răspuns.

A clătinat din cap, vizibil mirat de cifră, și-a aprins pipa, a făcut un tur în jurul mesei și, oprindu-se în fața noastră, a întrebat:

— Cîți oameni ar sustrage gospodăriile ajutătoare de la misiunea lor principală, de a lupta contra inamicului?

— Nu am folosit decît unitățile de servicii, a răspuns Andrei Vasilievici.

— Bine, e în regulă, porniți la treabă, dar fără să afectați în vreun fel operațiile. Ele

sînt esențialul. Restul, chiar dacă e important, are o semnificație secundară.

A.V. Hrulev a ordonat fiecărui front, armate și regiuni militare să-și planteze legume. Toți au luat treaba foarte în serios.

Hrulev îi cunoștea foarte bine pe toți comisararii poporului. Cînd era la mijloc un interes al armatei, vorbea cu ei deschis, uneori, le riposta violent. Avea dese discuții în contradictoriu, încă din primele luni de război, cu L.M. Kaganovici, comisar al poporului pentru mijloacele de comunicații. Critica munca lucrătorilor de la căile ferate, care transportau încărcături militare, iar Comisariatul drumurilor și căilor ferate reproșa comandamentului serviciilor ritmul mult prea lent de descărcare a vagoanelor. Hrulev se simțea paralizat în fața unui singur om: Stalin. În timpul discuțiilor cu el, Andrei Vasilievici se schimba la față și se încorda ca un arc. Înzestrat cu o excelentă memorie și cunoscîndu-și la perfecție obligațiile, răspundea la întrebările lui Stalin foarte la obiect și cu detalii precise, ceea ce îi atrăsese prețuirea acestuia.

Cavaleria a dat și ea mult de furcă serviciilor de intenție. După cum se știe, la începutul războiului, caii au jucat un rol foarte important în armata roșie. Erau folosiți nu numai în transporturi, ci și în lupte. Cine n-a auzit de unitățile de cavalerie ale lui Belov și Dovator, despre atacurile lor din fața Moscovei sau despre raidurile în adîncimea dispozitivului inamic?

Rezervele de fin pregătite în zona ostilităților pentru mobilizare fuseseră pierdute încă din primele săptămîni de război. Lipsite de forță de muncă, colhozurile nu puteau

cosi, stringe, usca și pune la dispoziția armatei cantitatea necesară de fin. Nu ne-a rămas decât o soluție: să pregătim finul cu forțe proprii. Ni s-au afectat batalioane de convalescenți, unități de servicii care — unde s-a putut — au cosit iarba. La sfârșitul lui septembrie 1942, au fost stocate 668 000 tone fin. În anii următori, soldații au reușit să acopere aproape în întregime nevoile de furaj ale armatei.

Tot în cursul anului 1942, serviciile de îndetendă au avut de rezolvat și o altă problemă grea: păstrarea zarzavaturilor și carofilor pe timp de iarnă.

În timpul primului război mondial, scorbutul a făcut sute de mii de victime printre soldați. În statisticile întocmite de o comisie guvernamentală de studiere a consecințelor sanitare ale primului război, se menționa că numai în anul 1916 și în nouă luni ale lui 1917 suferiseră de scorbut peste 500 000 soldați ai armatei ruse în campanie. Una dintre cauze fuseseră și cantitatea insuficientă de legume consumate.

După cum am mai spus, în condiții de luptă, nu reușeam întotdeauna să asigurăm hrană caldă soldaților din prima linie. Trebuia atunci să ne procurăm de urgență produse care se preparau foarte repede: concentrate de supe de zarzavat sau de casă. Ceea ce permitea soldaților să-și pregătească singuri un prinz cald în numai 5-7 minute. O gamelă de borș sau de casă fi încălzea imediat pe soldații aflați în transele reci. Era nevoie de multe concentrate, iar industria producea foarte puține. Am cerut Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S. ca industria să-și sporească producția. Am propus, și ni s-a aprobat, ca o serie de întreprinderi să treacă la fabricarea de concentrate. Comisariatul poporului pentru industria alimentară, directorii uzinelor au depus o muncă enormă. Livrările de concentrate pentru armată au crescut de la 34 000 tone în 1941 la 180 000 tone în 1943.

„Al doilea front”

De pe la sfârșitul anului 1942, Uniunea Sovietică a început să primească unele produse din Statele Unite în cadrul *Lend-lease*-ului. Cele mai apreciate erau conservele de carne, cărora soldații le spuneau, cu o nuanță ironică, „al doilea front”. Aliații promisese să deschidă al doilea front în 1942, dar l-au deschis abia la mijlocul lui 1944. Reprezentanții ai GUPSKA recepționau alimentele sosite în cadrul *Lend-lease*-ului în porturile Kamcatkăi, la Murmansk, la Arhanghelsk etc. De aici, produsele se trimiteau bazelor de pe fronturi, iar o parte rămneau în antrepozitele centralizate, de unde se redistribuiau.

Fără a exagera importanța acestor livrări pentru armata roșie, istoricii noștri au subliniat, pe bună dreptate, că în acei ani dificili, popoarele american și englez ne-au acordat un ajutor apreciabil. Trebuie să mențio-

nez totodată că ideea *Lend-lease*-ului a avut-o și a realizat-o președintele Statelor Unite, Roosevelt. Om politic de mare viziune, el înțelegea — ca să mă exprim cu cuvintele lui Churchill — că nu poți evita pericolul urcându-te în pat și acoperindu-te cu plapuma peste cap. Sprijinul material acordat Uniunii Sovietice în lupta împotriva Germaniei fasciste a ajutat, în același timp, S.U.A. să-și apere securitatea.

Transportul mărfurilor peste ocean constituia o mare încercare pentru flota noastră maritimă. În afara porturilor din Extremul Orient, toate se aflau în zona ostilităților. Prin dimensiunile și utilitatea lui, ca și prin numărul de nave de care dispunea, Vladivostok nu putea nici să transporte, nici să recepționeze marea cantitate de materiale, care depășea cu mult capacitatea lui portuară. Comitetul de stat al apărării a hotărât atunci ca, în cel mai scurt timp, să înceapă lucrări de reparații și echipare a tuturor navelor pentru navigație în condițiile Extremului Orient, de asemenea, să completeze efectivul echipajelor cu marinari experimentați. La Vladivostok a fost trimis L.I. Belahov, locțiitorul comisarului poporului pentru marină, care, cu ajutorul organizației de partid, a știut să rezolve atât de bine aceste sarcini, încât foarte repede au fost reparate 160 nave mari și mici. Printre ele, unele își trăiseră de mult traiul, dar nevoia le-a readus pe linia de plutire. Pilotate de marinari experimentați, ele au mai brăzdat încă mult timp apele oceanului, în lung și în lat.

Portul Murmansk a fost deschis tot anul. În cursul primului război mondial, Murmanskul er fi putut fi cel mai important port strategic al Rusiei, dar nu fusese pregătit, nu avusese legături feroviare cu alte raioane ale țării. În anii Marelui război pentru apărarea patriei, Murmanskul a jucat un rol cheie în apărarea frontierelor noastre de nord și primirea vaselor comerciale din S.U.A. și Anglia.

Sub ploaia de bombe inamice, în port erau descărcate sute de nave comerciale sovietice, americane și engleze, care soseau și plecau sub escortă. Aproape zilnic, cheirile trebuiau reparate și curățate de bombe. În aceste condiții, la fiecare 24 ore, părăseau portul 300-400 vagoane, cu diferite materiale și produse alimentare.

Iată ce aș vrea să mai spun în concluzie: de la începutul războiului până la victorie, norma de hrană în armata noastră a fost constantă, compensind eforturile fizice depuse de ostași. Sistemul organizat de aprovizionare, diferențierea rațiilor s-au dovedit mult superioare celor ale inamicului. Astfel încât se poate spune că victoria reputată de popoarele sovietice în lupta împotriva cotropitorilor fasciști a fost o izbândă și pe frontul aprovizionării.

Traducere de
Florentina DOLGHIN

Trăim epoca celui mai mare avânt al gândirii științifice cunoscut de omenire de-a lungul mileniilor, a celei mai grandioase revoluții tehnico-științifice, marcată de descoperiri epocale ce au schimbat și schimbă radical reprezentările omului despre natură și societate, despre univers, influențază toate laturile existenței umane.

NICOLAE CEAUȘESCU

ISTORIA ȘI REVOLUȚIA TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ

A doua jumătate a secolului XX numără, între factorii ei caracteristici, cea mai amplă revoluție tehnico-științifică. Proces cu ample implicații în dezvoltarea istoriei, implicații care — cum este și firesc — suscită un interes tot mai larg și din partea istoricilor. Tocmai acest fapt ne-a determinat să includem tema respectivă în dialogul pe care redactorii revistei noastre l-au avut cu numeroși participanți de prestigiu la al XV-lea Congres internațional de științe istorice, desfășurat în august 1980 la București. Așadar, ce relație există între progresul istoric și revoluția tehnico-științifică?

Prof. RAOUL MANSELI, Universitatea din Roma:

Privind de-a lungul istoriei, trebuie să remarcăm că progresul tehnic și științific a fost un fapt al tuturor timpurilor. Este adevărat că, în vremurile noastre, el a căpătat o importanță excepțională, extraordinară, impunătoare. Dar nu trebuie să ne lăsăm dominați de această realitate, trebuie să avem mereu în vedere că progresul reprezintă, în fond, un instrument în mina omului. Prin ele însele, realizările tehnico-științifice nu înseamnă neapărat o realitate pozitivă. Ele pot căpăta acest sens, și aceasta o poate realiza numai omul, prin rațiunea și atitudinea sa. Nu sînt tînăr, am trăit cel de-al doilea război mondial, am văzut groaza celor care aveau avioanele de bombardament. Se înțelege că omul era acela care bombarda, nu avionul. Ajuns la acest punct, ca istoric, trebuie să afirm ceea ce în cursul discuțiilor noastre am mai spus: în centrul istoriei se află omul. Lui îi revine misiunea să făurească un viitor al fericirii sau al disperării și destrugerii. Nu sînt în clipa de față nici optimist, nici pesimist, nici profet, ci un om care a căutat să privească istoria și să vadă că istoria sînt oamenii cu posibilitățile lor de a-și construi propriul viitor, viitorul care le aparține.

Prof. dr. JOHANNES IRMSCHER, R.D. Germană:

Într-adevăr revoluția tehnico-științifică influențează în modul cel mai puternic viața

noastră, a tuturor, și pune toate ramurile științei în fața unor noi cerințe. Consider că revoluția tehnico-științifică poate fi stăpînită numai dacă se asociază cu revoluția socialistă, căci numai astfel este posibil ca giganticele forțe productive, care se dezvoltă, să fie puse în slujba păcii.

Prof. OMAR AL NAGAR, Universitatea din Khartoum, Sudan:

Elementul cel mai important al prezentului, în contextul revoluției tehnico-științifice contemporane, este dezvoltarea, și acest lucru încercăm să-l realizăm în Africa. Majoritatea țărilor africane investesc mult timp și bani pentru dezvoltare. Noi am primit un ajutor considerabil din partea României, și de asemenea, a organizațiilor internaționale.

Prof. DONNCHADZ O'CORRAN, Universitatea din Cork, Republica Irlanda:

Eu pot vedea progresul istoric numai în termenii adîncirii cunoașterii și îmbunătățirii metodelor de cercetare. Revoluția tehnico-științifică are noi instrumente pe care să le ofere omenirii pentru îmbunătățirea vieții și istoricului are, și el, mult de cîștigat de pe urma acestora. Într-un sens mai restrîns, prelucrarea informației și tehnologia miniaturizării, dezvoltarea tehnicilor fotografice, a procedeelelor de transmitere a imaginii și a artei tiparului vor ajuta și mai mult activitatea istoricului.

VALERI ALEKSANDROVICI TIȘKOV,
secretar general al Secției de istorie a Aca-
demiei de științe a U.R.S.S.:

Revoluția tehnico-științifică i-a obligat pe istoricii contemporani să abordeze aspecte la care nu s-au gândit niciodată. La acest congres, de exemplu, se dezbate un raport despre relația dintre societate și mediul înconjurător. O asemenea temă nu se afla acum 50 ani în atenția istoricilor. Numai astăzi, cînd datorită revoluției tehnico-științifice a apărut problema protecției mediului înconjurător, a surselor de energie etc., istoricii au început să se gîndească la interdependența dintre ele.

Al doilea domeniu în care s-a manifestat influența revoluției tehnico-științifice îl constituie metodică, metodele de cercetare. Revoluția tehnico-științifică ne-a oferit instrumente precum computerele. Astăzi, în rîndul istoricilor capătă o tot mai mare răspîndire metodele calitative folosite în prelucrarea informațiilor pentru obținerea cărora un istoric, minuind numai stiloul, ar avea nevoie de o viață. De pildă, calculul populației într-o perioadă de 30-40 ani. Cu un program corespunzător, computerul rezolvă această problemă în cîteva ore. Iată cum revoluția tehnico-științifică a influențat și metodele de cercetare ale istoricilor. Este vorba despre introducerea metodelor calitative în cercetarea istorică. Inițial, o serie de istorici le-au supraapreciat, mai ales în Occident. Ei considerau că în sfîrșit, s-a găsit calea prin care va fi cu adevărat creată istoria în mod științific, că, s-a aflat, în fine, adevărul absolut. Ulterior s-a constatat că aceste metode nu pot fi absolutizate, că trebuie îmbinate cu cele tradiționale, cu teoria progresului istoric, deoarece fără teorie nu are valoare nici cea mai bună metodă. Aș îndrăzni să compar aceste metode calitative cu un stilou foarte bun, dar fără cap. Numai cu el nu puteți scrie nimic, chiar dacă îl folosiți în locul unui creion.

Prof. RAYMOND McNALLY, de la Boston College, S.U.A.:

Iată cum văd eu legătura dintre progresul istoric și cea de-a doua revoluție tehnico-științifică: aceia care cunosc cel mai puțin trecuții sînt cei mai înrobiți de el. Acesta este paradoxul istoric contemporan. Majoritatea membrilor elitei contemporane tehnico-științifice au foarte puține cunoștințe despre trecut, deoarece el nu face parte din „pregătirea lor tehnică indispensabilă”. Din fericire, aceștia pot fi ținuți în frîu de oamenii politici care au un anume simț al istoriei. Cred că trebuie să-i informăm pe membrii noii elite tehnico-științifice că nu le vom îngădui să creeze sau să reinventeze încă un mecanism al distrugerii.

Dr. PAUL DUKES, Universitatea din Aberdeen, Scoția, Marea Britanie:

În cazul cel mai fericit, revoluția tehnico-științifică este un lucru foarte bun. În cazul cel mai rău — și mă tem că aceasta este mai probabil — ea ne va distruge. Revoluția industrială actuală ar putea constitui bază unei vieți bune pentru toți oamenii.

CLAUS BRYLD, profesor la Institutul de istorie și științe sociale al Universității din Roskilde, Danemarca:

Un rol important ce trebuie să revină științei istoriei, în vremurile noastre, este acela de a analiza, dintr-o perspectivă istorică, dezvoltarea economico-socială, accelerată de revoluția tehnico-științifică, atît în țările capitaliste, cit și în cele socialiste. În țările capitaliste dezvoltate, cum este Danemarca, de exemplu, capitalismul monopolist și criza de pe piața mondială — criză determinată de acumulările de capital — tind să coboare nivelul de trai pentru masele largi și să sporească pericolul unui război mondial, ce ar duce la o distrugere totală. Și în țările socialiste, progresul tehnologic este afectat de criza pieții mondiale. Istoricii, alți specialiști au datoria de a informa, de pe poziții critice, despre aceste lucruri, în interesul studiilor istorice, al clasei muncitoare și al aliaților ei.

Prof. EMIL NIEDERHAUSER, Universitatea din Debrețin, consilier științific la Institutul de științe istorice al Academiei ungare de științe:

Mă tem că revoluția tehnico-științifică este mult mai avansată decît progresul istoric. Ne aflăm într-un moment crucial al istoriei civilizației noastre, într-o epocă deosebit de primejdioasă. Nu cred ca istoricii să fie mai bine pregătiți decît alții să înfruntă și să lupte împotriva pericolelor care ne înconjură. Singuri nu sînt destul de puternici. Ei pot însă, conștienți de rolul care le revine și de influența pe care o pot exercita, să facă tot ce este posibil pentru a evita accentuarea încordării și pentru a sădi în spiritul popoarelor sentimentul prieteniei și al respectului reciproc.

Prof. CARLO GHISALBERTI, Italia:

Sper ca progresul tehnico-științific al timpurilor noastre să-i poată urma și progresul moral. Și cred că istoricii, ca oameni de știință, au în această privință o mare responsabilitate.

Prof. univ. dr. WERNER CONZE, R.F. Germania:

A doua jumătate a secolului XX implică drept factor caracteristic revoluția tehnico-științifică cea mai largă. Problema — în unele aspecte ale ei — a fost abordată și la congresul de la București. Faptul că în corelația dintre revoluția politico-socială și revoluția tehnico-industrială s-au realizat progrese uriașe nu se poate contesta. Dar trebuie să vedem astăzi — și nu spun un lucru nou — și pericolele care se nasc în progresul tehnico-industrial. Noi simțim astăzi mai acut decît acum un deceniu că progresul tehnico-industrial ar putea duce la o evoluție care să ia înapoi tot ce ne-am închipuit a fi progres. Din cauza aceasta, am devenit cam sceptici față de noțiunea progres, în sensul că nu avem numai speranțe pentru viitor, ci și îngrijorări.

London, 22 (Radio). — După ce guvernul britanic a decis să nu se retragă din poziția sa oficială, existentă în prezent, urmând să rămână pe loc în privința cererii negocierilor.

Tutui, a adăugat că guvernul britanic a luat în considerare toate aspectele problemei și că guvernul român a luat în considerare toate aspectele problemei.

De Samuel Moore a

UNIVERSUL, 24 martie 1970

DIN NOU DESPRE „CAZUL TILEA“

Prof. dr. DAVID BRITTON FUNDERBURK,
Campbell University, Buies Creek, North Carolina —
Statele Unite

Fiind de la început subiect ramificat în relațiile internaționale din ajunul celui de-al doilea război mondial, „Cazul Tilea“ (pe care cititorii revistei Magazin istoric îl cunosc din octombrie 1975) a devenit, în anii postbelici, un subiect din ce în ce mai relevant în istoria diplomatică românească și europeană. Deși aproape toți actorii și martorii acestui moment au dispărut nu numai de pe scena politică dar și din viață, anele diplomatice, ca și memorialistica, dau la iveală noi și noi detalii ale acestui așa-numit — la vremea respectivă (primăvara anului 1939) — „incident“ (sau „indiscreție“ diplomatică). În evenimente au fost implicați, într-un fel sau altul, pe lângă ministrul României la Londra, V.V. Tilea, regele Carol II, premierul A. Călinescu, ministrul de externe Grigore Gafencu, ministrul finanțelor Mitiță Constantinescu, ministrul român la Paris Gh. Tătăreanu, scriitoarea Martha Bibescu, alte personalități din culisele politicii, ca și alți înalți demnitari din România, precum și principalii membri ai guvernului britanic și alți lideri conservatori, inclusiv W. Churchill și A. Eden, și frunțișii ai opoziției laburiste. Mulți dintre diplomații străini acreditați în capitala de pe Tamisa, între care reprezentantul U.R.S.S., Ivan Maiski, cel al S.U.A., Joseph Kennedy, cel al țărilor din Antanta Balcanică, au fost ținuți la curent de Tilea cu situația internațională a României. În afară de aceștia au fost puse la curent cu demersul lui Tilea o serie de guverne, în primul rând cel sovietic și cel francez. Desigur că guvernele de la Berlin și Roma nu au ignorat nici ele „Cazul Tilea“, cu atât mai mult cu cât diplomația hitleristă a fost serios jenată de acțiunea declanșată de ministrul român în capitala britanică. Prin coroborarea surselor disponibile în prezent, se poate spune că principalele cercuri politice și diplomatice din majoritatea țărilor europene au fost alertate de intervenția făcută de Tilea și, într-o serie de capitale ale protagoniștilor marilor conflicte, ea a constituit obiect de serioase preocupări.

Până la sfârșitul vieții, Tilea a susținut autenticitatea mesajului său, de care azi puțini istorici se mai indoiesc. În conversațiile avute în 1969-1971 cu Cristian Popescu la Londra, Tilea a atras atenția asupra faptului că, deși dezmințit la nici 48 ore de către guvernul său — mai precis de către Ministerul afacerilor externe — mesajul său, prin care avertiza asupra atitudinii ultimative hitleriste față de România, a fost implicit și pe deplin confirmat de mesajul confidențial, adresat la câteva zile după dezmințire, de către Carol II conducătorilor Marii Britanii, mesaj prin care solicita în mod insistent sprijin britanic pe multe planuri pentru apărarea independenței și integrității țărilor¹.

Să revedem, din acest punct de vedere, ce scria în însemnările ei scriitoarea Martha Bibescu, o foarte avizată prezență nu numai a politicii românești, ci și în culisele diplomatice europene. În primul rând, ceea ce izbește este faptul că Martha Bibescu, o cunoscută intimă a politicii externe interbelice, care frecventa importanți oameni politici britanici al vremii, a sosit la Londra în ajunul demersului lui Tilea, cu care avusese câteva convorbiri telefonice de la Paris, unde prințesa se aflate în lunile ianuarie-februarie-martie ale anului 1939. La 15 martie, ziua în care Hitler a ocupat Cehoslovacia, Tilea i-a telefonat, din nou, Marthei Bibescu, rugînd-o să-și urgenteze sosirea la Londra. A doua zi, o nouă convorbire telefonică. De data asta chiar la Londra. Tilea — nota scriitoarea — era foarte tulburat. Și iată cum descrie ea, în cele din urmă, întrevăderea lor din 17 martie 1939, data demersului lui Tilea la ministrul de externe, lordul Halifax²: Tilea so-

¹ Multe dintre aspectele „Cazului Tilea“ au fost abordate — desigur în limitele oferite de materialul de arhivă și memorialistică existent pînă în 1970 — de Viorica Moisuc, în monografia *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940* (Editura Academiei, București, 1971) — n.r.

² Edward Frederick Lindley Wood Halifax (1881-1959), om politic englez, care l-a înlocuit în februarie 1938 pe A. Eden, ca ministru al afacerilor externe, secundîndu-l pe Chamberlain în orientarea acestuia spre o înțelegere cu dictatorii fasciști: a jucat un rol important în negocierile care au dus la Acordul de la Munchen — n.r.

sește la mine încă de la ora 9 și jumătate. Lungă convorbire. E într-o stare de agitație indescribibilă și are un aer foarte nerăcit:

— Am vești groaznice din Transilvania. Nemții sînt la granița noastră. Ne pretind: „Renunțați la industrie și rămîneți un stat agrar. În acest caz vă garantăm frontierele“. Gafencu¹ și-a pierdut capul... La București, sînt înnebuniți cu toții. Tot armamentul nostru [comandat la uzinele Skoda] a căzut în mina nemților — era încă în Cehoslovacia. Sîntem pierduți. Ne-am curățat!²

După părerea lui, nu mai este decît o chestiune de ore. Transilvania va fi smulsă României și pusă sub conducerea unui general german și a unui grof oarecare. Tilea vorbește cu o durere fără seamăn și disperarea lui are o rezonanță de autenticitate. Îi făgăduiesc să fac tot ce voi putea în cursul secerii mele aici.

Vine să mă vadă Victor Cazalet, deputat în Camera Comunelor. Trag acest prim clopoțel de alarmă, pe care-l știu foarte sonor. Îmi promite că va întreprinde cîte ceva.

Soții Vansittart³ mi-au promis că vor lua cina la mine, în salonaș, unde se vor întîlni cu Tilea. Vansittart vrea să fim singuri cu acesta, pentru că nu cumva să transpire ceva în afară. Îi pune întrebări ministrului nostru în legătură cu ultimatumul economic al Germaniei, cu cele 22 de divizii care amenință să invadeze țara, cu silniciile nemțești...

Spre marea mea surpriză, Vansittart îi spune lui Tilea:

— Îl chem pe Maiski⁴ la telefon.

Ceea ce și face. Din salonașul tihnit în care ne aflăm, cheamă Rusia în ajutor. Și Maiski răspunde. Cei doi își fixează o întîlnire.

— Vezi cum se procedează? — mă întreabă în șoaptă Sarața [Vansittart], aplecîndu-se spre mine.

Adevărul este că, la Downing Street⁵, s-a ținut azi după-amiază o ședință de cabinet, pentru a se decide cum să fie ajutată România. Vestea că Bucureștiul dezmințe ultimatumul⁶ îl irită pe primul ministru. Deși, în treacăt, fie spus, un ultimatum economic este la fel de grav ca unul politic. Renunțarea la industrie, așa cum mi-a relatat Tilea azi-dimineață, [României] nu-i era rezervat nimic altceva decît agricultura. Georgicele, Bucolicele⁷, fericirea, raiul!

Viorel Tilea îmi declară că Chamberlain este în pericol, că decesul său politic e inevitabil și că Parlamentul îl vrea pe lordul Halifax în fruntea guvernului. Se cere, de asemenea, introducerea serviciului militar obligatoriu [inexistent în Anglia pînă atunci].

Iar pentru a-și atinge aceste țeluri, cei de aici vor să se folosească de România. Totul se leagă! — Își încheie Martha Bibescu însemnarea despre Tilea în Jurnalul politic, apărut în 1979 în Editura Politică.

Iată că acum un alt istoric, americanul David B. Funderburk, reia dosarul „Cazului Tilea“, împingînd și mai departe investigațiile.

David Funderburk (născut la 28 aprilie 1944) este unul dintre cei mai tineri specialiști americani în istoria României. El a studiat istoria și limba română, făcînd, în deceniul 1970-1980, cîteva stagii de cercetare și în țara noastră.

Iată cum explică prof. dr. David Funderburk originile interesului său pentru istoria românilor: „Interesul meu deosebit pentru români și România datează de 20 ani, din zilele cînd, student fiind frecventam clasele de istorie ale profesorului Keith Hitchins la Wake Forest University, Winston Salem (Carolina de Nord). Am auzit numeroase cursuri de civilizație occidentală și de istorie a Europei de Sud-Est, în cadrul cărora istoria românilor era cel mai bine reliefată de prof. K. Hitchins, unul dintre cei mai cunoscuți specialiști americani în această privință. Am învățat de la cel dintîi profesor al meu că românii se disting printr-o istorie unică, originală, plină de supraviețuiri și încercări, patriotism și împliniri. După astfel de cursuri și studii, am ajuns să simt afinitate, simpatie și admirație pentru români, care au luptat de-a lungul secolelor pentru a-și păstra independența națională, suveranitatea și propriile lor trăsături caracteristice“. Dr. Funderburk și-a elaborat teza de doctorat în istorie (titlu acordat în 1974 de Universitatea din Carolina de Sud), cu un subiect din istoria relațiilor internaționale ale României și Marii Britanii. El relevă ce l-a determinat să facă această alegere: „S-a scris foarte puțin despre politica britanică față de România sau despre strategia britanică față în față cu ofensiva Germaniei naziste, în ajunul celui de-al doilea război mondial“. Lucrarea sa (elaborată ca teză de doctorat în 1974) British Policy towards Romania 1938-1940: A Study in Economic and Political Strategy (Politica britanică față de România 1938-1940: un studiu de strategie economică și politică) se află în curs de apariție la Editura științifică și enciclopedică, în traducerea dr. Ion Stanciu, cuvînt introductiv de dr. Ioan Chiper și dr. Florin Constantiniu.

Capitolul pe care Funderburk îl consacră în lucrare „Cazului Tilea“, cum denumește el situația și peripețiile politico-diplomatice generate de acțiunea diplomatului român, se bazează pe o

¹ Magazin istoric, nr. 11-12/1981, 1/1982.

² Temelele lui Tilea, deși inductivă exagerate, au fost stirnite de amenințările abia voalate cu care Germania nazistă își însoțea insistențele în vederea încheierii unui acord economic prin care să acapareze o mare parte din bogățiile naturale ale României — n.r.

³ Sir Robert Gilbert Vansittart (1881-1957), diplomat britanic, subsecretar permanent de stat pentru afacerile externe (1930-1938), consilier diplomatic principal al secretarului pentru afaceri externe (1938-1941) — n.r.
⁴ Ivan Mihailovici Maiski (1884-1975), diplomat, istoric, publicist sovietic, academician (din 1946), ambasador al U.R.S.S. în Anglia (1932-1943), apoi locțiitor al ministrului afacerilor externe — n.r.

⁵ Stradă a Londrei, vestită pentru că, la nr. 10, se află reședința oficială a primului ministru — n.r.

⁶ În dorința de a nu oferi Reichului nazist un pretext de a recurge la forță, guvernul român a dat publicității un comunicat prin care nega brutalele presiuni exercitate de Germania în cazul negocierilor pentru tratatul economic care avea să fie încheiat în martie 1939. Dezmințirea venită de la București răpăa lui Chamberlain un prilej spectaculos de a-și afișa „fermitatea“ cu care promitea că va răspunde unor noi pretenții ale lui Hitler — n.r.

⁷ Aluzie la celebrele opere ale poetului latin Vergiliu, care evocă viața în mijlocul naturii — n.r.

bogată cercetare de arhive, pe o temeinică documentare la zi în bibliografia epocii și pe câteva convorbiri cu Tilea însuși. Dincolo de eleganța stilului sau de rigurozitatea reconstituirii istorice, este cu deosebire relevantă concluzia lui Funderburk că, alături de ocuparea Cehoslovaciei de către Hitler, demersul românesc întreprins prin Tilea (și el subliniază judiofobul rostul publicității făcute de presa engleză incidentului) a avut darul de a suna clopotul de alarmă la Downing Street 10 și în tot cartierul Whitehall. Deci încă un punct de vedere internațional — ce vine să se adauge celor ale istoricului canadian Sidney Aster și al cercetătorului american Paul B. Quinlan — care apreciază că atunci, în furtunoasa săptămână 16-23 martie 1939, s-au petrecut în politica engleză asemenea cloccniri subterane care, ulterior, aveau să pună frine nefaste orientări conciliatariste, să genereze germeii noli politici britanice, ce avea să se cristalizeze în final în declarația de război adresată celui de-al treilea Reich, față de agresiunea din 1 septembrie 1939, germeni între care figurează prioritar și demersul românesc. „Cazul Tilea” devine deci unul din subiectele în care istoriografia națională se întâlnește cu cea internațională. El contribuie la analizarea amplă a sinuoaselor politici externe românești în preajma celui de-al doilea război mondial, cînd România, derutată și pradă ea însăși unor convulsii politice interne grave, căuta să folosească orice cută de teren spre a-și asigura apărarea integrității teritoriale, a suveranității și independenței naționale în fața tăvălugului armatelor hitleriste care se apropiu de frontierele țării, înecînd, totodată, să aducă la realitate acele cercuri politice occidentale care nu vedeau sau nu volau să vadă unde duc tranzacțiile politice cu Hitler.

Profesor la Campbell University Bules Creek (statul Carolina de Nord), David Funderburk este, din septembrie 1981, ambasador al Statelor Unite ale Americii în Republica Socialistă România.

Titlul și subtitlurile capitolului Cazul Tilea din lucrarea istoricului american, ca și o parte din notele științifice, aparțin revistei Magazin istoric.

„Cazul Tilea”¹ (cum a fost denumit de istoricul german Andreas Hillgruber² a luat naștere datorită unor informații de presă privind întîlnirea din 17 martie 1939, cu ministrul englez al afacerilor externe, viconte Halifax. De fapt, însăși convorbirea din 16 martie a lui Tilea cu Sir Orme Sargent, subsecretar de stat adjunct la Foreign Office, a lăsat să se întrezărească în ce va consta demersul lui Tilea din ziua următoare. La întvederea cu Sargent, Tilea s-a arătat foarte interesat să afle dacă se poate conta pe ajutorul englez în eventualitatea în care Germania ar repeta cu România ceea ce făcuse cu Cehoslovacia. Mai precis, Tilea a avertizat că dintr-unele surse reiese că Germania va acționa pentru a dezintegra România, de exemplu, dînd părți din ea Ungariei etc. în următoarele citeva luni, „obiectivul final fiind stabilirea unui protectorat german asupra întregii țări”. Pe aceeași linie, Tilea a intervenit pe lângă Halifax, cerîndu-i ca, avînd în vedere ceea ce se întîmple cu Cehoslovacia, să facă un gest de simpatie sau sprijin pentru Europa Centrală și de Sud-Est. Un element nou a fost totuși introdus în demersul urgent din 17 martie al lui Tilea pe lângă Halifax.

Temeri nefondate sau interpretări greșite?

Noutatea a constatat în faptul că Tilea l-a informat pe Halifax despre „... o cerere a guvernului german de a-i fi asigurat un monopol al exporturilor românești și de a fi adoptate, în interesul Germaniei, anumite măsuri restrictive referitoare la producția industrială românească”. De o importanță capitală a fost declarația lui Tilea că „guvernul român avea impresia că această cerere semăna

foarte mult cu un ultimatum”. Relatări despre „un ultimatum german” au apărut în *Times* și *Daily Telegraph*, fără a se scoate în evidență caracterul intructiv moderat, nuanțat al declarației lui Tilea. O asemenea simplificare deformantă a ceea ce spusese Tilea în realitate a contribuit, într-o anumită măsură, în a determina o reacție de îngrijorare la unele guverne. Bunăoară, francezii, au devenit temători, Daladier prevenind guvernul francez că „în ziua în care Germania va avea controlul asupra resurselor românești de petrol, ea va fi în măsură să poarte război împotriva întregii Europe”.

În general, istoricii susțin că Tilea a exagerat amploarea tentativelor de dominație și a amenințărilor germane în negocierile cu România. Mai corect ar fi să se afirme că s-a dat o interpretare greșită sau exagerată spuselor diplomatului român. Oricum, avînd în vedere acordul economic încheiat între Germania și România la 23 martie și relațiile ulterioare dintre cele două țări, temerile lui Tilea n-au fost nefondate. O ultimă intervenție a României „care ar fi trebuit să restabilească reputația lui Tilea în fața istoricilor, dacă aceștia ar fi luat în serios apelul lui, a fost înregistrată la 22 martie”. La această dată, regele Carol II a vorbit și el despre aceleași temeri ca și Tilea, informîndu-l pe ministrul englez la București, Sir Reginald Hoare că o invazie în comun a Ungariei și Germaniei împotriva României era de așteptat oricînd. În plus, Alexandru Cretzianu, secretar general în Ministerul afacerilor externe de la București, a fost trimis la Londra „în aparență pentru a-l îndruma pe neseriosul Tilea, dar în fapt pentru a le face cunoscut englezilor că Tilea a spus toată vremea adevărul”. Astfel, validitatea expunerii realiste a situației, făcută de Tilea, poate fi în cea mai mare parte confirmată.

Mai semnificativă pentru istorici, decît faptul dacă Tilea a exagerat sau dacă relațiile privind declarațiile lui erau amplificate,

^{1,2} Magazin istoric, nr. 10/1975; 4/1975.

a fost reacția guvernului englez. Unele documente guvernamentale demonstrează că, într-o oarecare măsură, „s-a acceptat ideea că indiscreția oportună a lui Tilea a determinat politica engleză”. Sentimentele membrilor cabinetului fuseseră grav afectate de intrarea germanilor în Praga și, în consecință, ei presupuneau că alerta dată de Tilea era întemeiată. Principala lor îngrijorare era obiectivul evident al presiunii germane — petrolul românesc. Amiralul Sir Ernie Chatfield, șeful statului major naval, „aprecia că era posibil ca dominarea economică a României de către Germania să ducă la consecințe foarte serioase”. Chiar atunci când guvernul a considerat că demersul lui Tilea ar putea să nu fie întrutotul fondat, Halifax a spus: „Cred că ar fi util ca guvernul să profite de această ocazie pentru a examina poziția pe care ar urma să o adoptăm, în cazul când o situație ca aceea preconizată s-ar ivi în viitor”. Prin urmare, englezii acordau o oarecare încredere declarațiilor ministrului român la Londra, aflat în post de mai puțin de trei luni, deși aveau în vedere dezmințirile imediate ale Ministerului de externe de la București. În ciuda unor asemenea tăgăduieli venite în ziua următoare din partea română, Anglia a decis să-l creadă pe Tilea pe cuvânt¹. După cum arată istoricul A. J. P. Taylor, „ministrii englezi au reținut alarma și au respins dezmințirea ei”. Important este, așadar, faptul că englezii au continuat să reacționeze pe baza declarațiilor inițiale făcute de Tilea lui Sargent și lui Halifax, cu toate că, la București, guvernul român dăduse o dezmințire. După cum spunea dr. Wilhelm Fabricius, ministrul german la București, „dezmințirii lui Gafencu nu i s-a dat crezare la Londra”.

În timp ce, la 15 martie, Chamberlain reacționase la dispariția statului cehoslovac spunând: „să nu ne lăsăm abătuiți din această cauză de pe calea noastră”, o totală schimbare a atitudinii sale a apărut cu două zile mai târziu, în discursul său, revizuit, de la Birmingham². După opinia lui Taylor, poate exagerată, „aci s-a produs cotitura în politica engleză”. Constatarea făcută aproape peste noapte că Germania era un adversar de un tip diferit se datoră, în mare măsură, unor „zvонuri răspindite prin Europa că următoarea victimă va fi România. Tilea, ministrul român la Londra, era acela care răspindea asemenea zvонuri în mod foarte activ”. Această „constatare” a însemnat însă doar o schimbare a tacticii, dar nu și a strategiei planurilor engleze, deja existente, de a exercita o influență politică și economică asupra Europei de Sud-Est, ca o ripostă la prezența germană. Astfel Anglia, încercând să mențină un statu-quo în Europa de Sud-Est, se angaja-

se în acea regiune în ultima parte a deceniului patru, înainte de schimbarea de poziție de la mijlocul lunii martie 1939. Reiese însă clar din diverse surse că demersurile lui Tilea pe lângă Sargent și Halifax, din zilele de 16 și 17 martie, au fost hotărâtoare pentru așazisa „tumbă politică a lui Chamberlain, care a umit lumea”, începând cu discursul său modificat din 17 martie.

Se pune întrebarea: în ce măsură Chamberlain și Halifax au tras în sinea lor concluzia că, având în vedere decesul independenței Cehoslovaciei, precum și avertismentul și apelul lui Tilea, era necesară o schimbare de poziție. După 15 martie, Halifax l-a îndemnat pe Chamberlain să adopte, fără întârziere, o poziție fermă, înainte ca o nouă agresiune germană să aibă loc. În plus, Halifax l-a convins pe primul ministru să profite de ocazia oferită de discursul programat la Birmingham pentru data de 17, pentru a explica în mod clar o nouă declarație politică a guvernului³. Rolul lui Halifax pare să fie confirmat de o depeșă în care se arată „că primul ministru va ține în seara aceasta un discurs care, deși nu exact în forma pe care el [Halifax] o ceruse, va fi o punere în gardă de netăgăduit pentru toți cei în cauză”. În plus, Halifax i-a comunicat ambasadorului german de la Londra că ocuparea întregii Cehoslovaciei era „cu totul contrară acordului de la München”. Sau este posibil ca, în cugetul său, Chamberlain să fi hotărât în cele din urmă să-i dea lui Hitler un avertisment public și — procedând astfel — să fi determinat, eventual chiar el, cotitura în politica engleză⁴.

Desigur că la influența pe care o va fi avut Halifax asupra lui Chamberlain trebuie adăugate și puternicele reacții ale Parlamentului, presei și opiniei publice față de ultima încălcare a cuvântului dat de Hitler, manifestată prin anexarea unui popor negerman. Faptul că au avut loc asemenea reacții l-a ajutat pe Chamberlain, în calitatea sa de conducător politic, să se lase convins. El pare să fi recunoscut opoziția crescândă din sinul propriului său partid, precum și pe aceea din Partidul laburist. Poate că, după cum a notat publicația *The New Statesman*, schimbarea făcută în cuvântarea lui Chamberlain de la Birmingham „a fost o necesitate politică” [de menținere a prestigiului personal]. De asemenea, s-a susținut că discursul lui Chamberlain a fost modificat în parte și datorită faptului că primul ministru obținuse informații mai ample despre lichidarea Cehoslovaciei, decît ayuse la 15 martie.

Scopul a fost atins

Întîlnirea dintre Halifax și Chamberlain a fost descrisă ca „unul din cele mai importante evenimente politice ale anilor dintre [cele două] războaie”. Știința produsă de această

¹ Afirmările despre influența lui Halifax privind schimbarea de atitudine a lui Chamberlain au fost puse la îndoială de A. J. P. Taylor. Se pare, totuși, că Halifax a avut un rol important în transformarea vederilor lui Chamberlain și că acesta, „la îndemnul lui Halifax, si-a refăcut textul viitoare sale intervenții”. Vezi Alfred F. Havighurst *Twentieth Century Britain* — n.a.

¹ După cum scrie A. J. P. Taylor în lucrarea *English History 1914-1945*, ministrul englez la Varșovia, Sir H. Kennard, l-a spus lui Halifax că „pare cu neputință ca ministrul român să fi discutat cu dv. fără să fi avut deplina aprobare a guvernului său...” — n.a.

² La 17 martie, Chamberlain și-a exprimat sentimentul că a fost trădat, arătîndu-se hotărât să reziste oricărei noi ofensive care urmărea dominarea lumii prin forță. De asemenea, s-a arătat neliniștit în legătură cu iminenta amenințare a altor state europene, cînd a spus întrebarea: „Aceasta este, oare, ultimul atac împotriva unui stat mic, sau el va fi urmat de altele?” — n.a.

întîlnire, care avusese loc imediat după dezintegrarea Cehoslovaciei, i-a determinat pe englezi să-și schimbe politica, fapt reflectat în discursul lui Chamberlain, iar practic, prin acordarea ulterior a garanțiilor privind independența Poloniei, României și Greciei. Evoluția politicii britanice arată ca și cum „Tilea și Halifax urmau să fie goparii vechii «politici conciliatoriste»”.

O altă întrebare care se pune: de ce liderii englezi „au preferat să-i acorde încredere lui Tilea”, să creadă cu încăpăținare în ceea ce spusese el și, poate, și în felul în care se exprimase, luîndu-l drept convingător și valabil? Parțial, răspunsul ar putea fi dat de însăși persoana lui Tilea. Deși nu era decît de aproape trei luni ministrul României la Londra, el se ocupase de relațiile anglo-române cu multă vreme în urmă, ca atașat și secretar al Legației române la Londra, în 1920, și în calitate de fondator și președinte al Societății anglo-române. Cînd a fost numit de Carol II ministru la Londra în momentul unor importante tratative cu Germania, el era considerat chiar mai pro-englez în concepțiile sale politice decît Mitîță Constantinescu¹. Era binecunoscut la Londra și *persona grata* în Whitehall² și în City³. Numirea sa a fost, din partea lui Carol II, un gest care să indice că el mai păstra încă ferma credință că Anglia și Franța îl vor sprijini în eforturile sale de a respinge încălcările lui Hitler.

Pe de altă parte, este probabil că încrederea sau lipsa de încredere în adevărul spuselor lui Tilea aveau puțin de-a face cu aprecierea conducătorilor englezi. Încrederea lor în Tilea se datora mai degrabă faptului că, în urma prăbușirii Cehoslovaciei, englezii erau dispuși să accepte orice zvon care să le confirme suspiciunile. Cu alte cuvinte, pe baza a ceea ce tocmai întreprinsese Germania în Europa Centrală, unele oficialități engleze aveau tendința să creadă spusese lui Tilea, în ciuda dezmințirilor de la București. Sir Alexander Cadogan⁴, care, pe data de 18 martie, i-a pus lui Tilea întrebări insistente, a spus că „în aceste împrejurări era posibil să fie ceva adevărat în ambele relatări” [cele din 16 și 17 martie], mai ales că „oricum, nimic nu-l putea cîntîi pe dl. Tilea”, a cărui informare despre ultimatum n-a fost nici dezmințită, nici confirmată de ministrul român al economiei. Mai mult, chiar dacă Foreign Office considera că existența unui ultimatum nu putea fi dovedită, Anglia simțea că, pentru România și alte țări din Europa Răsăriteană, primejdia era prezentă. Astfel, „Cazul Tilea” servea drept un binevenit pretext pentru „scopul util de a galvaniza puterile democratice occidentale, făcîndu-le să examineze de îndată noua situație și pericolele care decurgeau din ea”.

¹ Mitîță Constantinescu (1890-1946), om politic fruntaș al Partidului Național Liberal, economist, guvernator al Băncii naționale a României, ministru de finanțe, adversar al nazismului — n.r.

² Stradă din Londra unde se află numeroase clădiri guvernamentale — n.r.

³ Centrul financiar al Londrei — n.r.

⁴ Om politic și diplomat englez, secretar de stat permanent la Ministerul de externe (1938-1946) — n.r.

Populația Pragă își manifestă durerea, ura și revolta împotriva ocupațiilor hitleriste

Oare Tilea acționa cu de la sine putere, după cum o arătau documentele oficiale, în special avînd în vedere retractarea cerută de la București de guvernul român, sau avea aprobarea prealabilă a guvernului, întrucît abia revenise de la București la Londra? Oare Bucureștiul, dîndu-și seama de primejdia pe care o prezenta o asemenea declarație, nedezmîntită de guvernul român, pentru relațiile germano-române, a decis atunci că alternativa mai înțeleaptă era o retractare forțată din partea lui Tilea? Sau este posibil ca ambele acțiuni să fi fost anume plănuite de guvernul român? Această ultimă supoziție este plauzibilă.

Pe de o parte, publicitatea despre amenințarea germană la adresa României a dus la o intensificare a activității Angliei în scopul stăvilirii unor noi mișcări ale Germaniei în Europa Răsăriteană. Pe de altă parte, dezmințirea oficială română a potolit furia germană, fără a-i convinge însă pe englezi că avertismentul inițial al lui Tilea nu era conform cu realitatea.

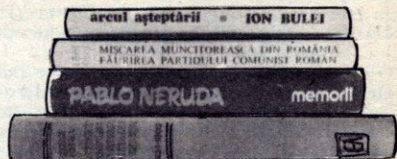
O întrebare importantă este și aceea dacă Tilea vorbea pe o bază strict personală și particulară, fără aprobarea sau sprijinul guvernului și a Ministerului său de externe, sau dacă în fapt, el avea instrucțiuni să procedeze astfel, ceea ce ar fi arătat existența unor divergențe și activități secrete în politica mai multor persoane oficiale române. Potrivit unor documente ale Ministerului afacerilor externe

al României, Tilea a susținut că în acțiunea sa se conformase instrucțiunilor primite, la 16 martie, de la Grigore Gafencu, ministru român al afacerilor externe. După cât se pare, acele instrucțiuni nu includeau totuși, așa-zisul ultimatum, ci doar un avertisment referitor la creșterea presiunilor Germaniei și o cerere adresată Angliei de a da un semn concret de sprijin României, inclusiv ajutor financiar masiv pentru înarmare. Un element nou a intervenit în această problemă atunci când ziarul *The Daily Telegraph* din 21 februarie 1963 a publicat o scrisoare a lui Tilea, în care acesta afirma că demersurile pe care le făcuse în martie 1939 fuseseră urmarea unui mesaj al primului ministru, Armand Călinescu¹, care acționa, de fapt, peste capul lui Gafencu. Pe de altă parte, în același timp în care Gafencu dezmințea relatarea lui Tilea, a doua zi după ce ea fusese făcută, ministrul român la Paris Gh. Tătăreanu primea indicația să ceară ajutor din partea guvernului francez, așa cum procedase Tilea în ajun. Totuși, fiul fostului premier Armand Călinescu, Barbu, declară că, după cât se pare, nu există nici o dovadă scrisă în arhiva tatălui său și nici el nu își amintește de ceva care să vină în sprijinul scrisorii lui Tilea din 1963.

Deși existau divergențe între Călinescu și Gafencu — poate mai mult minore decât de politică fundamentală — este evident că nu există surse documentare cunoscute pe care să se bazeze scrisoarea din *Daily Telegraph*. De asemenea, s-a sugerat că acțiunile lui Tilea din 16 și 17 martie s-au referit la instrucțiuni anterioare, deși nu este clar dacă acestea au provenit de la Călinescu, Gafencu sau de la altcineva. Indiferent de temeinicia unor din amănuntele problemei, semnificația și rezultatele ei explică importanța evenimentelor de la mijlocul lui martie, care îl au în centrul lor pe Tilea. În special datorită faptului că acțiunea lui Tilea a contribuit la a-i convinge pe Sargent, Halifax și Chamberlain și ea a produs astfel știința care era necesară pentru transformarea fățișă a politicii Angliei. Însemnătatea faptului a fost astfel considerabilă. Este binecunoscută importanța pe care a avut-o în continuare schimbarea tacticii sau strategiei engleze, schimbare în mod evident rezultată din îndoiele crescînde ale conducătorilor englezi, pricinuite de Anschluss, de München și de ocuparea de către germani a Cehoslovaciei.

Rezultatul practic imediat al „Cazului Tilea” a fost luarea unor inițiative diplomatice engleze, orientate în direcția statelor est-europene. Obiectivul unor asemenea tatonări engleze a fost să determine ce reacții ar avea aceste state față de o nouă agresiune germană. În perioada dintre 18 și 21 martie Anglia și-a afirmat hotărîrea de a se împotrivi unui nou act de agresiune. Tilea a spus că acest scop a fost atins, fără ca guvernul român să-și fi luat vreun angajament sau să fi fost îngrădit în ce privește libertatea sa de acțiune.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **Clara Cușnir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc — MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN ROMÂNIA. 1916-1921. FĂURIREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN.**

Editura politică, București, 1982, 434 pp., 22 lei: ediția a II-a, revăzută și adăugită, a monografiei consacrate istoricului eveniment din viața proletariului și a poporului român.

● **Alexandru Suceveanu — HISTRIA. VI.**

Editura Academiei, București și Diffusion de Bocard, Paris, 1982, 254 pp., 38 lei: rezultatul cercetărilor efectuate în perioada 1964-1977, în renumita așezare pantică.

● **DOCUMENTE PRIVIND UNIREA PRINCIPATELOR** (sub egida Direcției generale a Arhivelor statului și a Institutului de istorie „Nicolae Iorga”; volum întocmit de Grigore Chiriță, Valentina Costake, Emilia Poștarită).

București, 1980, 566 pp.: corespondență diplomatică franceză inedită din anii 1856-1859, revelatorie pentru procesul de formare a României moderne.

● **FOREIGN SOURCES ON THE ROMANIANS** (sub egida Direcției generale a Arhivelor statului).

București, 1980, 372 pp., 24 lei: 100 documente și mărturii străine dintre cele mai semnificative referitoare la istoria românilor.

● **George Potra — DOCUMENTE PRIVITOARE LA ISTORIA ORAȘULUI BUCUREȘTI.**

Editura Academiei, București, 1982, 488 pp., 31 lei: 391 documente inedite din perioada 20 mai 1634-19 iunie 1900.

● **Ion Bulei — ARCUL AȘTEPTĂRII.**

Editura Eminescu, București, 1982, 328 pp., 9,50 lei: pe baza unei bogate documentații de arhivă, precum și a presei vremii, o reconstituire a vieții politico-diplomatice românești în anii 1914, 1915, 1916 (Magazin istoric, nr. 3/1981).

● **Ion Bitoleanu — DIN ISTORIA ROMÂNIEI MODERNE, 1922-1926.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, 332 pp., 18 lei: analiza primilor patru ani de guvernare liberală de după primul război mondial.

● **Pablo Neruda — MĂRTURIEȘC CĂ AM TRĂIT** (prefață de Eugen Jebeleanu, traducere din limba spaniolă și note de Nina Ecaterina Popescu).

Editura politică, București, 1982, 406 pp., 20 lei: memoriile poetului chilian, laureat al Premiului Nobel, din care revista noastră a publicat fragmente în avanpremieră în nr. 9 și 10/1978.

● **Gheorghe David, Doina Năgler — BREVIA-RUL BRUKENTHAL.**

Editura Meridiane, București, 1981, 22 pp. + 41 plăne color, 50 lei: prezentarea unei capodopere a miniaturisticii europene din sec. XV-XVI (Magazin istoric, nr. 4/1978).

¹ Magazin istoric, nr. 4, 6-9/1977.

ELIBERÎND 4 000 LOCALITĂȚI

(Urmare din p. 15)

sub ordinele Comandamentului grupării armatei care operează la Budapesta.

Corpul 7 armată formează o grupare de manevră comandată de generalul Antonescu Ilie, compusă din Divizia 9 cavalerie, regimentele 94, 95 și 31 infanterie și Regimentul 114 anticar, care reușește să cucerească marginea de nord și colțul de nord-vest al cimitirului Kerepes.

Divizia 2 și 19 infanterie atacă de front pentru fixarea inamicului.

Pină în seara zilei se cucerește bulevardul Hungaria și strada Szemesei. S-au cucerit în total 90 grupuri de blocuri și o fabrică [de] măști de gaze.

13 ianuarie 1945. Se continuă atacul în tot cursul nopții, reușindu-se să se pătrundă cu gruparea principală de sud printre zidurile de la marginea de nord a cimitirului Kerepes și zidurile de la sud ale Gării de est. În cursul zilei [se] continuă atacul, cucerindu-se complet hipodromul de trap, fabrica de cauciuc și circa 450 blocuri și case.

14 ianuarie 1945. Se continuă lupta pentru nimicirea ultimelor rezistențe inamice din Budapesta, care se opun înaintării spre Dunăre. Pină la ora 11.30 se atinge: colțul sud al parcului orașului, strada Arena, strada Tokaj, marginea vest a Gării de est. În după-amiaza zilei, atacul mai progresează spre vest, reușindu-se, pină la căderea serii, să se cucerească 1 050 blocuri.

15 ianuarie 1945. Se continuă atacul în cursul nopții, reușindu-se să se pătrundă circa 100 m în dispozitivul inamic. În cursul zilei, prin lupte duse din casă în casă, se reușește să se cucerească strada Roji, grupările de case vest strada Roji și grupările de case vest strada Rottenbiller. S-au cucerit în total 200 blocuri și case, printre care și Facultatea de medicină...

16 ianuarie 1945. Corpul 7 armată iese de sub ordinele Grupului de armate Budapesta și intră sub ordinele Armatei 1-a română...

Șeful de stat major al Corpului 7 armată, colonel Arbore POPESCU

(Din Darea de seamă asupra operațiilor executate de Corpul 7 armată în perioada de la 1 ianuarie 1945 pină la sfârșitul războiului. Documentul se află în Arhiva Ministerului apărării naționale, fond 948 B, dosarul 1 257, filele 188-140)

Tanchiștii români în luptele din Austria și Moravia

După trecerea peste râul Morava, 10 aprilie-8 mai 1945, regimentul, luptând în Austria și Moravia, a cooperat cu Divizia 4 infanterie de gardă [sovietică], sprijinind regimentele 9-12 în luptele de la: Hohenrappersdorf, Schrick, Hoberndorf, Zistersdorf, Wilfersdorf, Mistelbach, Eibenstahl, Poysdorf, Mikulov, Mušov, pădurea cu cota 222 vest Mušov, Pašoglaviky, Novo Ves și orașul Znojmo, prin

cucerirea căruia a fost zdrobită ultima rezistență inamică.

Luptele arătate mai sus au fost dintre cele mai grele, avînd de luptat cu un inamic superior numeric și bogat dotat în material blindat și de o calitate mult superioară carelor noastre.

În aceste lupte, regimentul a angajat lupte car contra car, avînd în față renumitele divizii blindate „SS” 25-26 și Totenkopf.

Prin aruncarea în luptă a acestor unități, inamicul intenționa să lichideze capul de pod de peste Morava, în scopul de a permite evacuarea și retragerea de la Viena, precum și menținerea regiunii petrolifere și importantul nod de comunicații Zistersdorf.

Faptele de arme săvîrșite pe cîmpul de luptă, înaltul spirit de sacrificiu și vitejia dovedită de tanchiștii Regimentului 2 care de luptă român, care a luptat umăr la umăr cu glorioasele și vitezele trupe sovietice pentru realizarea aceluiași țel: „zdrobirea nemților cotropitori”, au stîrnit admirația tuturor comandamentelor cu care a cooperat...

Comandantul Regimentului 2 care de luptă, colonel Stan ZĂTREANU

(Din Darea de seamă întocmită de comandantul Regimentului 2 care de luptă, document păstrat în Arhiva Ministerului apărării naționale, fond 948 B, dosarul 1 256, fila 139)

Ziua victoriei a sosit!

București, 10 mai 1945

Infanteriști,

Inamicul, pe care de la 23 august 1944 ați început să-l izgoniți de pe pămîntul patriei și după aceea l-ați urmărit, în strînsă colaborare cu trupele sovietice, bătîndu-l neconținut pină în inima Boemiei, a capitulat astăzi în fața Națiunilor Unite.

Această măreață victorie este în parte și opera voastră...

Prin truda voastră de fiecare zi, cu oboseala învinsă în marșurile lungi și grele, cu rezistența voastră la gerul de astă iarnă din Munții Tatra, cu jertfele celor dintre voi pe care le-ați acceptat atît de senin, ați reușit să croiți un alt drum în istorie pentru țara noastră.

Alte neamuri, mai mari și mai puternice, au pus în luptă în acest efort comun de zdrobire a inamicului, avioane, tancuri și tunuri grele; iar noi... am pus brațe puternice și suflète încălzite de dragul unei patrii mai mari și mai bune.

Aceste brațe și suflète, cele mai puternice și mai curate dintre ale românilor, le-ați dat voi, dragi infanteriști...

Copiii voștri vor învîta noua epopee, pe care patria v-o datorează...

Inspectorul general al Infanteriei, general de armată adjutant Gh. MIHAIL

(Din Ordinul Inspectorului general al Infanteriei, adresat infanteriștilor cu prilejul Zilei Victoriei, document aflat în Arhiva Ministerului apărării naționale, fond 548 B, dosarul 106, fila 51)

Localitatea Cucuteni, care a dat numele său uneia dintre cele mai strălucite culturi eneolitice din Europa, cultura Cucuteni cu celebra ceramică pictată¹, își sporește renumele datorită cercetărilor arheologice din ultima vreme. Datele furnizate de aceste cercetări efectuate în perioada 1979-1981, în punctul „La Pietrărie” de pe dealul Gosan, într-una din cele șapte movile vizibile și azi pe acel loc², vin să completeze tabloul istoric al unei zone intens locuite, cu bogate și variate vestigii ale trecutului, deosebit de importante în ceea ce privește vechimea, unitatea și permanența neamului românesc pe meleagurile strămoșești ale Moldovei.

Inițial, după mărturia unor localnici mai în vârstă, numărul movilelor existente în acest loc a fost mult mai mare, un adevărat cîmp al tumurilor, cu forme și dimensiuni variate; multe din acestea au dispărut datorită, în special, lucrărilor agricole. Movila recent cercetată, cea mai reprezentativă și mai bine conservată din grupul celor trei aflate pe acest loc, este situată într-o zonă înfălinită din marginea de sud-est a dealului Gosan. Aceasta reprezintă de fapt o platformă înaltă, o prelungire spre sud și sud-est a dealului Laiu, cu depuneri groase de calcar cochilifer și prundișuri sarmatene, care delimitează spre vest și nord-vest microdepresiunea ușor vălurită a satului Bălceni, dominat dinspre vest de „Cetățuia” cu celebra așezare eneolitică.

O excepțională
descoperire
arheologică

MONUMENTUL PRINCIAR DE LA CUCUTENI

Dr. MARIN DINU,
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Alegerea ca loc de cercetare a acestei movile de la Cucuteni, a fost determinată și de rezultatul unor săpături arheologice mai vechi, întreprinse în 1967 într-o altă movilă, aflată la numai 50 m mai la sud de movila recent cercetată. În centrul movilei săpată în 1967 s-a descoperit o construcție circulară, din lespezi de piatră, relativ mică, înaltă de 1,50 m și cu diametrul exterior de circa 2 m,

¹ Magazin istoric, nr. 9/1970.

² Cercetările au fost efectuate de un colectiv condus de lector univ. dr. Marin Dinu și format din prof. Dumitru Boghian, de la Liceul Industrial Tg. Frumos, prof. Livia Mărgineșcu, de la Liceul Industrial Măreștii, precum și din următorii studenți practicanți: Ion Mares, Tamila Marin, Horațiu Beleuță, Petru Lupuca, Lucian Năstase, Aurelia Ștefănoiu și Constantin Vrînceanu, toți de la secția de istorie a Facultății de istorie și filozofie, Universitatea „Al. I. Cuza” Iași.

arcuită ușor spre interior și cu partea superioară prăbușită. În interiorul ei a fost găsit un mormînt de incinerare, cu oase umane calcinate prin ardere, depuse pe un pod din lespezi de piatră, situat la baza construcției care le proteja. Printre oasele calcinate se mai aflau bucăți de cărbune, un vîrf de săgeată de bronz cu trei muchii, câteva fragmente ceramice, dintre care unele provin de la un vas din pastă fină, de culoare cenușie. Alte fragmente au aparținut unui vas mare lucrat cu mîna, decorat cu motive plastice în relief, arcuite în formă de virgulă sau ryton, cu analogii în ceramica de aceeași categorie și factură descoperită în așezările și cetățile geto-dacice din sec. IV î.e.n. de la Poiana (Piroboridava)³ din sudul Mol-

³ Magazin istoric, nr. 6/1981.

dovei, Cătălina-Cotnari din apropiere de Cucuteni și de la Bătuțeni, raionul Orhei, în R.S.S. Moldovenească.

Spre deosebire de această primă movilă, situată în partea aplatizată de lucrările agricole, tumulul cercetat recent ne-a atras atenția de la început, atît prin dimensiunile lui mari — înalt de peste 3 m de la suprafața solului actual și cu diametrul de 35 m —, cît mai ales prin sistemul lui de construcție cu totul aparte, unic deocamdată prin particularitățile sale arhitectonice. Astfel, chiar de la efectuarea primelor secțiuni am avut marea surpriză să constatăm că întreaga suprafață a movilei este acoperită cu o manta din lespezi de piatră de calcar, aflată imediat sub un strat subțire de humus negru, rezultat, mai mult ca sigur, din

vegetația ce s-a descompus an de an la suprafața lespezilor. Imediat sub acest placaj, aproximativ în centrul movelei, a fost descoperită o construcție funerară monumentală, bine conservată, din zid de piatră, de formă ovală. Este vorba de o incintă aproape rectangulară și cu colțurile rotunjite, prevăzută pe latura de sud-est cu o deschidere largă de 1,60 m, un fel de cale de acces. Incinta este în formă de pînle, cu zidul de piatră înalt de 3,5 și cu diametrul maxim de 10 m la gură. De remarcat că zidul respectiv este construit în sistem geto-dacic, din piatră peste piatră și fără liant, ca la cetatea geto-dacică din apropiere, de pe dealul Cătălina de la Cotnari.

În centrul acestei incinte, pavață la bază cu lespezi de piatră de calcar (material abundent pe dealul menționat), a fost descoperit un mormînt de incinerare. Este vorba de mormîntul principal pentru care s-a construit această movă, oasele calcinate fiind depuse direct pe sol, într-o groapă de formă rectangulară, bine delimitată de pietrele pavajului de la baza incintei și protejată de o construcție, probabil boltită, din zid de piatră, din care o parte se mai păstrează *in situ*, în marginea de vest a gropii mormîntului. Peste această construcție a mormîntului s-a depus o mare cantitate de piatră, care formează o adevărată movă în interiorul incintei ovale de zid, înălțimea ei ajungînd pînă aproape de placajul de pietre de la suprafața movelei mari.

Împreună cu oasele calcinate din cuprinsul mormîntului au fost găsite și o seamă de obiecte, dintre care în mod deosebit atrag atenția patru pandantive bivalente lipite median și perforate la unul din capete, precum și cîteva mărgele sferice, întregi și fragmentare, modelate dintr-o pastă calcaroasă alb-gălbuiă și acoperite cu un strat subțire galben-verzu, rezultat în urma arderii secundare prilejuită de incinerare. Pandantivele sînt lucrate din foie de argint aurit, probabil prin presare pe forme modelate și ornate în altorelief, cu motive în formă de palmetă, încadrate de dungi în relief orizontale și pa-

rarele. În ceea ce privește mărgelele, fiecare dintre ele este încrustată cu cîte șapte bucăți rotunde din sticlă, de culoare albă, cu suprafața bine șlefuită; la rîndul lor, fiecare dintre aceste fragmente de sticlă este decorat cu cîte șapte puncte ovale, de culoare albastră — unul central și șase pe margine. Prezența repetată a acestor grupări de cîte șapte elemente, ne face să presupunem că mărgelele aveau fie o semnificație magico-religioasă, fie una calendaristică.

Atît pandantivele cît și mărgelele prezintă urme de ardere, dar este de remarcat că incinerarea defunctului nu s-a făcut aici, ci undeva în afara movelei.

În afară de aceste obiecte au fost găsite și cîteva fragmente ceramice care provin de la vase, în special căni și castroane, toate lucrate la roată. Cele mai numeroase, dealtfel, provin de la căni din pastă fină cenușie cu luciu la exterior, altele de la cești sau cănițe din pastă neagră fină, lucioasă în exterior și cu o toartă puțin supraînălțată, trasă din buza vasului. În sfîrșit, o a treia categorie de resturi ceramice, provin de la vase din pastă fină, galben-cărămizie de factură greacă, un fel de *oenohoe* (vase cu gîtul alungit) cu gura trilobată, decorate cu benzi orizontale subțiri, pictate cu culoare roșie-cărămizie. Aceste vase care nu prezintă urme de ardere secundară, au fost sparte ritual, probabil în urma ospățului funerar sau în legătură cu alte obiceiuri de acest fel, binecunoscute în lumea tracogetică.

Tot în incinta ovală, în spațiul dintre mormîntul principal și poarta din zid, s-au mai găsit alte trei morminte secundare, tot de incinerare și cu un inventar identic cu cel al mormîntului principal. Ele au fost plasate aproximativ cu un metru mai sus decît mormîntul principal central, fiind „amenajate” printre pietrele care alcătuiau movă de deasupra acestuia.

În stadiul actual al cercetărilor, observațiile făcute la fața locului permit reconstituirea incintei cu zid de piatră, urmînd ca prin săpăturile vi-

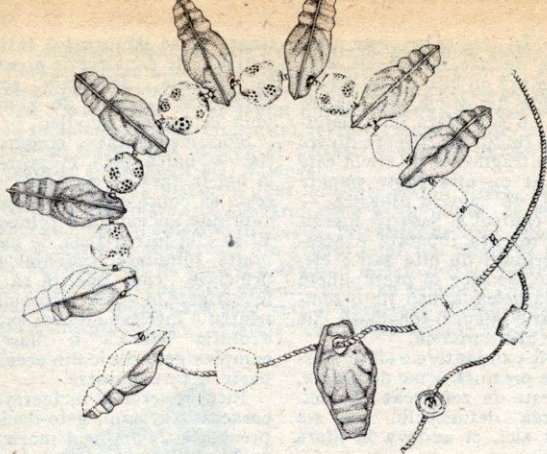
itoare să se lămurească întreg sistemul de construcție al acestei movele, respectiv zona exterioară a zidului de incintă pînă la poalele movelei.

Monumentalitatea construcției — unică pînă în prezent la noi în țară — ne îndreptățește să considerăm că movă cuprinde un mormînt princiar. El se află într-o zonă de morminte tumulare, probabil tot princiare, care merită să fie investigate în viitorul apropiat, pentru a înțelege cît mai exact evoluția istorică a marelui complex geto-dacic din această parte a țării noastre.

Ritul funerar al incinerării, caracteristic lumii geto-dacice, precum și inventarul mormîntului, cu obiecte de podoabă din metale prețioase și mărgele, la care se adaugă ceramica lucrată numai la roată și cu unele exemplare de proveniență greacă, constituie o dovadă în plus că necropola tumulară de la Căcuteni aparține unor virfuri ale aristocrației geto-dacice, care întreținea relații economice cu lumea greacă din coloniile de pe țărmul dobrogean al Mării Negre. Produsele meșteșugărești ale acestor colonii ajunse pînă în inima Moldovei, erau bine apreciate de aristocrația geto-dacică de aici.

În ceea ce privește datarea mormîntului principal, obiectele de inventar din cuprinsul lui au analogii în descoperirile de așezări și necropole tumulare din lumea tracogetică din zona ponto-dunăreană și balcanică datate la sfîrșitul secolului V și în cursul secolului IV î.e.n. Astfel, pandantive aproape similare ca formă și ornamentație cu cele din mormîntul princiar geto-dacic de la Căcuteni, au fost identificate în ornamentația unei figurine din mormîntul princiar geto-dacic de la Agighiol, datat între anii 400-350 î.e.n. și în cea a unei măști de argint aurit de la Peretu; un exemplar similar s-a găsit și într-un tumul din necropola getică de la Zimnicea, din a doua jumătate a sec. IV î.e.n.

Cît privește fragmentele ceramice, ele au unele analogii cu cele descoperite în așezările și necropolele geto-dacice din sec. IV î.e.n. de la Poiana (Piroboridava) în sudul Moldovei, de la Brăilița și mai ales cu cele

Piese de orferrărie din monumentul princiar de la Cucuteni (încercare de reconstituire)

În pp. 30-31: contemporan monumentului princiar de la Cucuteni, tezaurul descoperit la cîteva sute de metri, în localitatea Băiceni, constituie o excepțională mărturie a civilizației geto-dacice; în imagine, brățară de aur din tezaurul menționat

găsite în marea necropolă birituală de la Enisala, din nordul Dobrogei, unde se constată unele similitudini și în ceea ce privește sistemul de construcție monumentală a unora dintre tumulii de la Cucuteni.

Pornind de la aceste date, credem că mormîntul princiar tumular de la Cucuteni poate fi datat în jurul anului 400 î.e.n.

Cît privește celelalte trei morminte, situate în incinta cvadrată, considerăm că acestea au aparținut fie unor membri ai aceleiași familii princiare, fie unor persoane apropiate defunctului, care, cum spune Herodot, trebuiau să-l urmeze pe principe și în mormînt.

De menționat că existența unui adevărat cîmp al tumulilor, așa cum, inițial,

pare să fi fost situația și aici, cîmp din care face parte și mormîntul princiar cercetat recent, nu trebuie considerată ca ceva izolat. În imediata apropiere a necropolei de la Cucuteni, în punctul „Mlada“, precum și pe „Cetățuia“ neolitică de deasupra satului Băiceni, situată la circa 1 300 m nord de movila investigată recent, sînt numeroase urme de locuire geto-dacică din secolele IV-III î.e.n. De asemenea, la numai 800 m nord de aceeași movilă, pe dealul Laiu, între „Cetățuia“ neolitică și așezarea din punctul „Mlada“ s-a descoperit în 1959, celebrul tezaur princiar geto-dacic¹ în greutate de peste

¹ Magazin istoric, nr. 4/1976.

două kg aur, și alcătuit dintr-un coif de paradă, o brățară mare și un colan, precum și alte piese de podoabă, din aur, care au fost date, ca și mormîntul principal din centrul movilei noastre, tot în jur de anul 400 î.e.n.

De asemenea, la circa 7 km nord-nord-vest de tumulul de la Cucuteni se află cunoscuta cetate geto-dacică de pe înălțimea Cătălina de la Cotnari, datată între secolele V-III î.e.n.

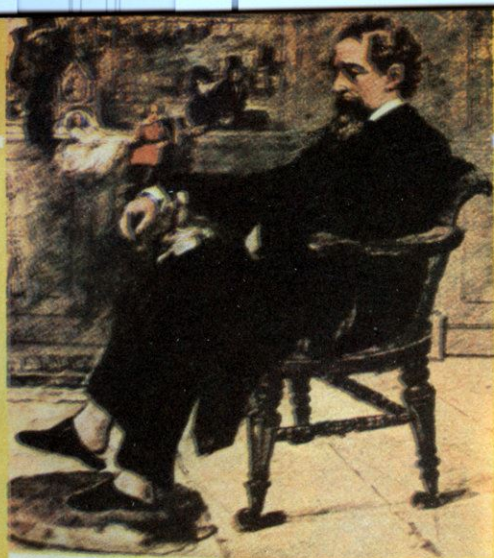
Așadar, movila cu morminte princiare geto-dacice de la Cucuteni, alături de celelalte descoperiri autohtone menționate, în special tezaurul princiar de pe dealul Laiu de la Băiceni și cetatea de la Cotnari-Cătălina, alcătuiesc un complex unitar, deosebit de important în această zonă din centrul Moldovei. Aceste descoperiri corelate cu cele de la Agighiol, Peretu și Zimnicea, semnalate mai sus, constituie prețioase mărturii despre unitatea lumii geto-dacice pe întreg spațiul locuit de ea, ca și despre dezvoltarea social-economică și politică a strămoșilor noștri din partea estică și nord-estică a României, cu nimic inferioară celei atinse de semenii lor din bazinul Dunării de Jos. În același timp, ritul funerar cu inventarul și practicile rituale tradiționale, reprezintă o verigă de legătură importantă privind continuitatea în vatra permanentă a marelui neam al geto-dacilor, unul din elementele etnice fundamentale ale etnogenezei poporului român.

PLANSELE NOASTRE

① Charles Dickens (în medalion) și o imagine din Londra veacului XVIII ce înfățișează nemulțumirile în acțiune. Desenul aparține gravurului, pictorului și caricaturistului englez William Hogarth (1780: o răscoală la Londra, p. 44)

② ③ În colecțiile Muzeului de istorie al Municipiului București se află și aceste farfurii de porțelan ornamentate. Desenele amintesc momente din preajma dobîndirii independenței absolute de stat a României: stema domnitorului Al. I. Cuza, portretul lui Mihail Kogălniceanu și capitulația lui Osman-pașa la Plevna (planșa 2); peisaj bucureștean la jumătatea veacului trecut și imagine din Curtea de Argeș (planșa 3) (La Plevna — românii au dat primul atac, p. 11)

④ Vechi centru de cultură românească, Brașovul a constituit sediul activității tipografice desfășurate de Coresi, în a doua jumătate a sec. XVI. În imagine: biserica „Sf. Nicolae“ din Șcheii Brașovului, litografie aflată în colecțiile Academiei R.S. România; în chenar: litere bogat ornamentate din primele tipăriri românești („Cărte pre limba românească“, p. 36)

OMENIE ȘI AJUTOR CELOR LOVIȚI DE BARBARIA NAZISTĂ

ȘTEFAN IANC

Nu o dată, revista *Magazin istoric* a avut prilejul să releve umanismul și solidaritatea poporului român față de populația evreiască în timpul holocaustului din cel de-al doilea război mondial.

De curînd, a apărut la New York, în Editura Columbia University Press, lucrarea *The Politics of Genocide. The Holocaust in Hungary* (Politica genocidului. Holocaustul din Ungaria), semnată de Randolph L. Braham, șeful catedrei de științe politice a Colegiului Universității din New York, autor sau coautor a peste alte 20 cărți. Dintre lucrările semnate de profesorul american menționăm: *The Hungarian-Jewish Studies* (1966-1978), *The Hungarian Labour Service System* (1939-1945), *East European Monographs* (1977). Cartea la care ne referim prezintă în mod documentat acțiunea de exterminare a populației evreiești în țările care au cunoscut flagelul fascismului, referindu-se în special la Ungaria horthyistă.

Utilizînd o imensă cantitate de documente de arhivă, presa vremii și o amplă bibliografie din diverse state, printre care și din România, autorul abordează și situația populației evreiești din țara noastră, îndeosebi a celei din partea nord-vestică a țării aflată sub jug horthyist în anii celui de-al doilea război mondial, în condițiile aplicării Diktatului de la Viena. Într-un subcapitol al cărții, omul de știință american evidențiază faptul că înainte de Diktatul de la Viena, „populația evreiască totală de aici [din Transilvania] era în jur de 200 000. Dintre aceștia, 164 052 au rămas în teritoriul din Transilvania cedat Ungariei”. La scurtă vreme, la 13 septembrie 1940, autoritățile horthyiste au aplicat în practică, în teritoriul ocupat, politica anti-evreiască aflată în vigoare în Ungaria de atunci¹. Au fost suprimate ziarele, cluburile și asociațiile evreiești, funcționarii de stat evrei au fost concediați, iar elevii și studenții evrei excluși din învățămînt. Politica dusă în

partea nordică a Transilvaniei, scrie autorul, constituia o dovadă clară că Ungaria horthyistă „era gata să îmbrățișeze noua ordine din Europa, prevăzută de Hitler”.

Începînd din martie 1944, după ocuparea Ungariei de către trupele hitleriste, s-a trecut la adunarea evreilor în ghettouri și la deportarea lor în lagărele de exterminare din Germania nazistă. În baza unui decret din 7 aprilie 1944, în ghettourile din partea de nord-vest a României ocupată de horthyiști au fost internați 160 000 evrei, după ce le-au fost confiscate toate bunurile de valoare, bani, bijuterii, aur etc. Mulți creștini, în ciuda unor aspre pedepse stipulate de autorități, i-au ajutat pe cei persecutați. „Cei mai mulți români, notează autorul, care au suferit de pe urma regimului lui Horthy, au manifestat simpatie față de soarta evreilor”.

Într-un capitol privind politica față de evreii din țara noastră, profesorul Randolph Braham apreciază că România a avut față de aceștia o politică binevoitoare: „Ei nu au fost obligați să poarte steaua galbenă² și nu au fost strînși în ghettouri”. Comparativ cu atitudinea guvernului lui Döme Sztójay (venit la putere în martie 1944, odată cu ocuparea Ungariei de trupele naziste), scrie autorul, poziția României față de evrei a fost extraordinară, acestora permițîndu-li-se chiar, în multe cazuri, să emigreze spre Israel (pe atunci Palestina — sub mandat britanic). Autoritățile naziste au intervenit în numeroase rînduri pe lângă guvernul român pentru a-l constrînge să adopte o politică mai dură față de populația evreiască, dar, în ciuda acestor presiuni, subliniază autorul, românii „au continuat să trateze cu multă bunăvoință pe evrei”.

După martie 1944, cînd în Ungaria s-au introdus măsurile de exterminare împotriva evreilor, România a devenit un potențial loc de refugiu pentru aceștia. De aceea, autoritățile hitleriste au făcut presiuni asupra românilor pentru a lua măsuri care să împiedice un asemenea exod. În acest sens, guvernul român a emis un decret-lege care pedepsea cu asprime pe evreii unguri ce treceau frau-

¹ La începutul anului 1932, conducerea Institutului Iadvașen (Institut de istorie din Ierusalim) a dat publicității, prin Agenția telegrafică evreiască, un comunicat în care precizează: „În Ardealul de Nord evreii au fost deportați în timpul ocupației maghiare de către autoritățile fascisto-horthyiste din acea vreme” — conform *Revista cultului mozaic*, nr. 501, din 15 februarie 1982.

² Vezi în această privință, în continuare, evocarea semnată de prof. dr. doc. Ioan I. Birzu și I.M. Ștefan (A.I. Sragher).

dulos granița, ca și pe cei care îi ajutau în această acțiune. Dar, subliniază profesorul Braham, măsura a fost formală și nu a fost aplicată. Dimpotrivă, s-au trimis instrucțiuni confidențiale autorităților de la frontieră cu Ungaria prin care li se cerea să faciliteze pătrunderea evreilor veniți din această țară. La 2 iunie 1944, delegatul român la Societatea internațională de Cruce Roșie a fost impunitiv să dea asigurări depline că refugiații evrei din Ungaria vor fi lăsați să intre în țara noastră, în pofida măsurilor formale luate anterior, și că „siguranța lor va fi garantată de către autoritățile românești”. Și autorul arată mai departe: „Nivelul de toleranță al românilor a continuat să crească pînă la 23 August 1944, cînd România a făcut pasul decisiv și a ieșit din alianța cu Axă”.

Profesorul Braham menționează că românii au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a ajuta să treacă frontiera cît mai mulți evrei unguri. O dată ajunși în țară, aceștia erau lăsați să circule liber, nefiind supuși nici unei constrîngerii. „Aproximativ 1 500 evrei unguri au trecut clandestin frontiera în România, scrie autorul, de la data de la care în Ungaria a început deportarea masivă. Cei mai mulți s-au stabilit în București, Arad și Timișoara”.

Referindu-se la mijloacele folosite pentru trecerea clandestină a frontierei, Braham arată că unii se înțelegeau cu grănicerii, alții foloseau relațiile cu diplomații români, iar alții erau conduși peste frontieră de evrei români, special trimiși în zonă. Țăranii români din Transilvania de Nord, ei înșiși asupriți de autoritățile de ocupație, „i-au ajutat adesea pe evrei să treacă frontiera. În multe cazuri, datorită bunăvoinței grănicerilor români, evrei unguri au trecut frontiera neștiințuți”.

Mihai Marina, consulul român la Oradea, scrie autorul, a urmărit cu atenție măsurile

luate de autoritățile fasciste ungare pentru internarea în lagăre și deportarea evreilor din Transilvania de Nord. Cînd profesorul Vespasian V. Pella, ministrul român în Elveția, a trecut prin Oradea, M. Marina i-a înmînat acestuia un lung raport despre persecutarea evreilor în Ungaria horthyistă. Raportul cuprindea observații ale oficialităților românești din acea zonă și o declarație a doctorului Miksa Kupfer, medic în ghetoul din Oradea, despre condițiile îngrozitoare de acolo. Reîntors la Berna, V.V. Pella a înaintat acest raport Societății internaționale de Cruce Roșie, care l-a folosit în apelul său către guvernul de la Budapesta. Se pare, notează autorul, că, luîndu-se în considerare acest raport, s-au oprit, temporar, deportările. Profesorul Randolph Braham relevă, de asemenea, posibilitățile pe care conducătorii populației evreiești din România le aveau de a coopera cu autoritățile locale pentru asigurarea refugierii evreilor din Ungaria, fapt care a dus la salvarea multora dintre aceștia și la adăpostirea lor în țara noastră.

În afară de cei care trecuseră clandestin din Ungaria, autorul afirmă că „mai erau în România 11 200 evrei unguri. Dintre ei, aproximativ 3 200 proveneau din detașamentele de muncă, folosite la minele de cărbune din Bor și care au fost lăsați să treacă în România, după ce fuseseră eliberați de armata lui Tito; alți aproximativ 8 000 veneau din alte detașamente de muncă și fuseseră eliberați de trupele sovietice și române”. Pe lîngă aceștia, cum relevă sursele citate de autor, în toamna anului 1944, în țara noastră, mai existau între 4 000-8 000 evrei unguri eliberați de pe teritoriul nord-vestic al României; numărul lor a crescut mereu, pe măsură ce trupele române și sovietice au continuat să înainteze victorioase.

EȘECUL UNEI TENTATIVE

Prof. dr. doc. IOAN I. BIRZU,
președintele Societății de radiologie din România

I. M. ȘTEFAN
(ALEXANDRU SERGIU SRAGHER)

În urma mai multor articole apărute în presa noastră istorică¹ despre atitudinea poporului român față de naționalitățile conlocuitoare, îndeosebi față de populația evreiască în anii regimului antonescian, cred că este o datorie a noastră — ca martori ai epocii, care am cunoscut și participat la mișcarea antifascistă — să amintim unele fapte legate de eșecul unei măsurii antisemite. Este vorba despre cererea insistentă a conducerii naziste adresată guvernului din București

pentru ca în România să fie aplicate o serie de măsuri în conformitate cu planul hitlerist de discriminare și exterminare a evreilor.

În însemnările de față, ne vom referi, pe baza documentelor, la un episod semnificativ. Se știe că guvernul nazist a introdus, în Germania și în țările ocupate din Europa, stigmatizarea evreilor prin purtarea „stelei galbene”, ca expresie a unui abject antisemitism. În vara anului 1941, Hitler a insistat, mai ales prin ministrul său la București, Manfred von Killinger, pe lîngă guvernul anto-

¹ Vezi microfilmul din p. 35.

nescian, ca măsura să fie aplicată și în România.

O asemenea măsură venea însă împotriva simțămintelor tradiționale de omenie și toleranță ale imensei majorități a poporului român. Cu toate acestea, pe plan local, o serie de autorități antonesciene au găsit de cuviință să facă jocul hitleristilor. Prin ordonanța nr. 3, din 23 august 1941, generalul Constantin Cernătescu, comandantul Comandamentului IV teritorial, dispunea: „Toți locuitorii de origine etnică evreiască de orice sex și vîrstă, aflați în trecere sau domiciliu pe teritoriul juridic al Comandamentului IV teritorial (județele Iași, Baia, Botoșani, Roman, Soroca), sunt obligați în 48 de ore de la publicarea prezentei ordonanțe a purta cușul în partea stîngă a pieptului, în mod vizibil, pe fond negru, un semn distinctiv, format din două triunghiuri echilaterale, cu baza de 7 (șapte) centimetri, suprapuse în așa fel ca să formeze steaua evreiască, și care se va confecționa din pînză galbenă¹. Și, într-adevăr, steaua galbenă a fost, pentru scurt timp, purtată în județele amintite, unde trăiau mulți evrei. Un alt document, marcat prin mențiunile „urgent” și „confidențial”, Ordinul nr. 8 368 din 3 septembrie 1941, emanînd de la Ministerul de interne și adresat Inspectoratului general al Jandarmeriei, dispunea că „toți evreii (bărbați, femei și copii) de pe teritoriul dv. sînt obligați a purta ca semn distinctiv o stea cu 6 colțuri (Steaua lui David)...” Acest ordin era evident destinat autorităților din întreaga țară. În sfîrșit, dispoziția Prefecturii Poliției Capitalei nr. 171 013, din 5 septembrie 1941, referindu-se la ordinul anterior, întărea hotărîrea și preciza: „Evreii vor fi obligați a purta acest semn pînă în 5 zile de la data primirii prezentului ordin”. Semna generalul Gherghie Radu, prefectul de Poliție a Capitalei.

După cum se știe însă, această măsură nu s-a aplicat, în cea mai mare parte a țării, iar acolo unde s-a introdus, mai ales în județele din partea de nord a Moldovei, a fost pînă la urmă revocată. Într-o scrisoare emanată tot de la Prefectura Poliției Capitalei și semnată de același general Gherghie Radu, adresată președintelui Federației Comunităților Evreiești (nr. 174 002 din 10 septembrie 1941), se anunța că guvernul „a hotărît că evreii nu vor purta nici un semn distinctiv”.

Factorul hotărîtor a fost însăși împotrivirea pe care o astfel de măsură a provocat-o în rîndul populației românești, ostilă, pe baza unei îndelungate experiențe istorice, măsurilor de discriminare și opresiune națională, de pe urma cărora avuseseră secole la rînd de suferit. Din scrisoarea amintită, rezultă că Federația Comunităților Evreiești a făcut de asemenea demersuri spre a se reveni asupra măsurii, iar o altă scrisoare, a Marelui Stat Major, Secția I (nr. 35 604, din 13 septembrie 1941) îi nominalizează ca adresant chiar pe președintele acesteia, W. Fildermann, căruia îi comunică revocarea². Și alte persoane au

făcut demersuri pentru a se renunța la purtarea stigmatului amintit, cerută de naziști. Iată în acest sens o mărturie a colonelului (r) dr. Radu Ștefan Gallin, pe atunci membru în cabinetul militar al lui Ion Antonescu:

„La sfîrșitul lunii august 1941 — arăta acesta — am fost vizitat de Emanuel Kinsbruner, pe care îl cunoșteam încă din Cernăuți. Vizita aceasta avea ca scop a mă informa că în cercurile lui Lecca³ exponent al lui Killingger, fusese lansată ideea intenției aplicării iminente a măsurii de a stigmatiza pe evreii din România, similară celei din Germania, prin care-i obliga să poarte, cusută pe haină, o stea mare galbenă, pentru identificarea apartenenței lor neamului israelian”.

După ce arată că a fost profund revoltat de caracterul inuman al acestei măsuri, colonelul Gallin subliniază că, interesîndu-se, a aflat că regulamentul ei de aplicare „era în curs de elaborare”, ceea ce, dealtfel, rezultă și din documentele citate anterior de noi. În continuare, colonelul Gallin afirma: „Am intervenit imediat la cei doi Antonești, arătînd că măsura, contravenind spiritului tolerant al poporului român, va provoca — pe lîngă incidentele nedorite de tulburare a ordinii publice — și reacțiuni nefavorabile în contra guvernului³, ceea ce va putea motiva respingerea acestei «dorințe» a lui Killingger”.

Astfel, din mărturii și documente ale vremurilor trăite, putem să reconstituim, fie și parțial, desfășurarea unor evenimente care nu au avut deznodămîntul urmărit de inițiatorii lor.

MICROFIȘIER

Pe această temă, revista noastră a mai publicat articolele: *Oameni și fiare*, de Tudor Teodorescu-Braniste (nr. 4/1963). Antii cei mai întinse, de Gh. Zaharia (nr. 7/1974), *Oameni de omenie în vremuri de neomenie*, de Constantin Antip și Marius Micru, *Patru ani de ocupație horthystă*, de Ioan Lăcustă, *Dramaticul parcurs al unui memoriu*, de Katona Béla, *Nu puteam rămîne impasibili*, de dr. Mihai Marina (nr. 6/1974), *Barbaria cu față nazistă*, de Nicolae Minei (nr. 7/1978).

De asemenea, tema a fost abordată în *Almanahul Flacăra* 1982 și în volumele: *La Propagande dans la deuxième guerre mondiale*, vol. II, București, 1981; *Documente ale celui de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice*, București, august 1980; A. Karetki, M. Covaci, *Zile înstingerate la Iași*, București, 1978, precum și într-o suită de evocări ale scriitorului Marius Micru, în *Revista culturii mozaic* (nr. 135, 178, 181/1968; 251, 259, 263/1971; 268, 271, 275, 277/1972; 305/1973; 435/1979; 470/1980).

Prof. dr. doc. Ioan I. Birzu este membru al societăților naționale de radiologie din Statele Unite ale Americii, Cehoslovacia, Austria, Republica Federală Germania, Franța, Brazilia, Marea Britanie și al Comitetului internațional de învățămînt radiologic, al Societății internaționale de radiologie, al Centrului internațional de radiologie Antoine Becquerel-Paris, al Institutului regal britanic de radiologie, al Muzeului W.C. Röntgen din Lenneg — R.F. Germania.

¹ Radu Lecca, împuternicit al guvernului pentru problemele evreiești.

² Referire la acuta susceptibilitate a regimului antonescian față de contextul internațional.

³ Documentele menționate mai sus se află expuse la Muzeul de istorie a obștii evreiești din România, din Capitală.

Diaconul Coresi a apărut în istorie exact la vremea când cultura românească avea mare nevoie de el. Pe la mijlocul secolului XVI, totul era pregătit pentru ca limba română să spargă hotarele literaturii orale și să pătrundă în aria literaturii scrise, cu toate șansele de a fi răspîdită prin mijlocirea tiparului. O holdă coaptă, pe de-o parte, și o foamă generală, pe de alta, nu așteptau decît un culegător iscusit care să prefacă piinea în cuvînt.

„CARTE PRE LIMBA ROMÂNEASCĂ”

VALERIU ANANIA

Pînă spre jumătatea acestui veac XVI, oamenii de cultură români erau într-o situație paradoxală; gîndind în limba maternă, ei erau obligați să-și exprime această gîndire într-o altă limbă. Faptul a fost determinat de condiții istorice concrete. Românii au fost legați la început de cele două centre culturale și religioase ale Europei, Roma și Bizanțul. Între timp, între noi și Roma s-au așezat ungurii, a căror catolicizare le-a înstăpînit limba latină atît în cancelarie cît și în cult, cu toate prerogativele ei clasice. De Bizanț ne-a separat masa slavă, care, prin Metodiu și Chirilă, a dobîndit un alfabet, ingenios derivat din cel grecesc, ce a făcut ca limba slavonă să devină în Balcani ceea ce era latina pentru Occident: sacră pentru biserică și oficială pentru cancelariile domnești.

O necesitate a istoriei

Afinitățile de structură și de limbă ar fi determinat, poate, utilizarea de către cărturarii noștri a limbii și culturii latine. Dar prozelitismul

catolic și expansionismul promovat de regalitatea maghiară au făcut ca românii să adopte față de această limbă — atît dintr-un instinct de conservare a ființei naționale, cît și dintr-o anume luciditate istorică — o lungă, dirză și răbdătoare rezistență în spirit și să opteze pentru formula ce i se oferea din sud. Ortodoxia noastră funciară a înlesnit, de asemenea, slavonei să devină limba noastră culturală pe o durată de cîteva secole, atît în Țara Românească și Moldova, cît și în Transilvania. Față în față cu frontul occidental, slavona rămînea ceea ce fusese de la început, un simplu instrument de vehiculare a credinței religioase în cult și de consemnare a operațiunilor politice și administrative. Aceasta însă nu-i scutea pe cărturarii noștri de sentimentul unei permanente frustrări și nu fără a-și călca pe inimă își va fi scris Neagoe *Învățăturile* către fiul său Teodosie într-o limbă pe care n-o învățase de la maică-sa.

Așa au stat lucrurile pînă către mijlocul secolului XV, cînd în nordul Transilvaniei s-au făcut simțite efectele reformei huseite și au ieșit la

iveală celebrele manuscrise maramureșene, primele traduceri în limba română — cunoscute prin copii — ale unor texte biblice esențiale: *Psaltirea*, *Evangelhia* și *Faptele apostolilor*, datorate, după toate probabilitățile, unor călugări și preoți cunoscători ai limbii slavone. Unii cercetători au insistat mult asupra faptului că această primă „îndrăzneală” a limbii române de a pătrunde în literatura scrisă s-ar datora „influenței” huseite. Ne îngăduim să introducem o nuanță. Revendicările reformei lui Jan Hus urmăreau trei obiective principale: cuminecătura sub ambele forme (pline și vin), austeritatea vieții clericale și introducerea limbii poporului în cult. Dintre acestea, primele două nu-i puteau interesa pe români; ca ortodocși, ei aveau cuminecătura sub ambele forme, iar cît despre preoții și episcopii lor, aceștia trăiau într-o stare de semi-iobăgie, mult mai aproape de mizeria poporului decît de luxul și corupția prelaților apuseni. Singurul punct care-i putea interesa era cel de-al treilea, folosirea limbii naționale în biserică. Aceasta însă nu însemna influență, ci o șansă

pe care o oferea istoria și care trebuia folosită imediat. În marginile lucidității, influența e un fel de silnicie pașnică, pe care o accepți pentru că nu ai încotro (și numai în acești termeni se poate vorbi de o influență slavonă asupra culturii noastre de început); cînd însă cărturarii maramureșeni s-au grăbit să exploateze contextul ideologic al reformei husite în favoarea limbii române și au tradus texte ample, în graiul poporului — un grai fidel pînă la însumarea rotacismului¹, ei au săvîrșit nu numai un act de cultură, ci și unul, fundamental, de politică culturală. Și nu avem motive să ne îndoiim că aceeași conștiință i-a călăuzit și pe numeroșii copişti care au multiplicat originarele maramureșene și le-au răspîndit pe tot cuprinsul Transilvaniei, pînă jos, în Țara Birsei, unde le-a aflat și diaconul Coresi. Diecii însă erau puțini, transcrierea se făcea cu mare anevoință și deseori cu greșeli, exemplarele costau scump. Către mijlocul veacului XVI, politica culturală românească se cerea continuată la alt nivel, și anume la acela al tiparului. Momentul istoric solicită cu ardoare un Coresi.

Sinteză de limbă românească

Istoriografia noastră literară s-a ocupat mult prea inegal de Coresi pentru a ne oferi o imagine exactă a ceea ce a fost el pentru vremea lui și a ceea ce reprezintă pentru cultura românească². Unii l-au expeditat sumar, pe două rînduri de carte, ca pe un simplu tipograf, alții i-au atribuit dimensiunile unui academician modern. Aproximațiile sînt explicabile și ele se datoresc, în primul rînd, lipsei aproape totale a informațiilor biografice. Nu știm cînd și unde s-a născut, cine i-au fost părinții, la ce școli va fi învățat, ce dascăli a avut, ce călătorii va fi întreprins. I s-a încercat un arbore genealogic ipotetic,

din care însă nu putem desprinde tocmai datele ce ne-ar interesa. Coresi este cel care, „avant la lettre”, ne-a lăsat cum spune Argehezi doar „un nume adunat pe-o carte”; nu-l putem urmări decît prin tipăriturile lui, semnate cu acea modestie subtilă a vechilor tipografi, dublată de conștiința că totuși o asemenea treabă n-o poate face oricine.

Sigur este că începutul activității lui de tipograf este legat de Țirgoviește, capitala Țării Românești, unde arta imprimeriei, la numai șazeci de ani după izbînda lui Gutenberg, fusese inaugurată de că-

lugarul Macarie, prin *Liturghierul* slavon din 1508³, tipărit cu frumoasă literă venețiană. Acestuia i-a urmat, după o întrerupere de peste trei decenii, sîrbul Dimitrie Liubavici⁴, fugit și el, ca și predecesorul său, din fața urgiilor otomane. În cei vreo cinci ani cît se pare că a lucrat aici, ne-a lăsat *Apostolul* din 1545 și *Triodul-Penticostar* din 1550, amîndouă, bineînțeles, în slavonește. Printre colaboratorii lui Dimitrie îl aflăm și pe ucenicul Oprea, mai tîrziu logofăt, lingă al cărui nume apare, pentru prima oară, acela al lui Coresi, în

Tiparnița
lui Coresi,
aflată la Muzeul
primei
școli românești din
Șcheii Brașovului

Pagini
din *Evanghelia*
cu învățătură,
tipărită
la Brașov
în anul 1581

În p. 36:
Diaconul Coresi,
(sculptură
de Simion Tatu)

¹ Fenomen fonetic care constă în transformarea unei consoane intervocalice în r (de ex.: bine — bire).
² *Magazin istoric*, nr. 4/1969, 12/1979; 9/1967; 4/1970, 7/10/1976.

epilogul unui *Octoih* slavonesc din 1557, tipărit însă nu la Tirgoviște, ci la Brașov. E limpede, așadar, că diaconul Coresi a deprins meșteșugul tiparului de la acest Oprea, român după nume, de la care a preluat și instalația tipografică, fie cumpărându-l, fie moștenindu-l dacă acela îi va fi fost cumva neam (Coresi era căsătorit și se știe că a avut un fiu, Șerban, căruia i-a transmis îndeletnicirea de tipograf). Chiar după strămutarea sa la Brașov, unde avea să desfășoare o prodigioasă activitate pe durata a peste douăzeci de ani, tipograful nostru semna desecori „diaconul Coresi ot [din] Tirgoviște”, ceea ce ne-ar îndreptăți să credem că se născuse chiar în capitala Țării Românești sau undeva pe aproape. Cunoștea bine graiul muntelesc, după cum îl va fi deprins și pe cel din Țara Birsei, ceea ce, după impactul cu manuscrisele maramureșene, i-a înlesnit prima mare sinteză de limbă românească, cu circulație în tot spațiul carpato-dunărean.

Dacă lui Coresi îi datorăm doar tipărirea românești în sine sau și limba din ele, iată o problemă încă deschisă.

Între ecurile husitismului (la jumătatea veacului XV) și apariția lui Coresi (la mijlocul secolului următor), în Transilvania s-au produs două mari evenimente religioase: pătrunderea reformei luterane printre sași, consolidată formal în anul 1519, și adoptarea reformei calvine de către o bună parte a ungarilor catolici, consfințită prin Dieta de la Turda din anul 1564. Ca și învătura lui Hus, noile doctrine impuneau introducerea limbii poporului în cult, ceea ce a determinat o vastă campanie de traducere și răspândire a textelor sacre în graiul fiecărei națiuni, acțiune progresistă, desigur, dar având ca obiectiv și convertirea românilor. Într-un astfel de climat se petrece strămutarea lui Coresi de la Tirgoviște la Brașov, mai întâi provizorie, atât cât a tipărit, alături de logofătul Oprea, *Octoihul* slavonesc din 1556-1557, apoi definitivă, după ce tipărise, în Țara Românească, un *Triod-Penticostar* în 1557-1558.

Opțiune pentru Brașov

Se afirmă aproape unanim că diaconul Coresi a fost adus în Transilvania de către Hans Benkner, primarul de atunci al Brașovului, om politic și industriaș de vază, proprietarul primei fabrici de hîrtie din Transilvania. I se atribuie lui „jupîn Hanăs” atât un interes comercial, acela de a-și desfășura hîrtia într-o tiparniță din chiar vecinătatea fabricii, cât și unul confesional, acela de a finanța răspîndirea luteranismului printre români, prin mijlocirea unor cărți adecvate. Dacă este adevărat că inițiativa i-a aparținut, de primul interes sîntem siguri, el neputînd lipsi dintre obiectivele imediate ale unui om de afaceri. Pe cel de-al doilea însă îl punem sub semnul întrebării, mai întâi pentru motivul că sașii nu și-au propus niciodată acțiuni organizate de prozelitism printre români, iar în al doilea rînd pentru că însuși judele Benkner nu s-a arătat prea zelos într-o astfel de acțiune. Atît cît a trăit, pînă în 1564, el i-a comandat lui Coresi, într-adevăr, două cărți în românește, dar și una slavonă, *Evangheliarul* din 1563, pentru care avea încă destulă piață de desfacere. În cazul acesta, de ce am ocoli ipoteza-revers, și anume că inițiativa strămutării la Brașov i-a aparținut chiar lui Coresi?

Ce oare însă l-ar fi îndemnat pe Coresi să plece din Tirgoviște? Goana după un cîștig mai bun nu putea fi, căci el deținea, ca să zicem așa, monopolul meșteșugului tipografic pentru întreaga arie de limbă slavă de la sud și est de Carpați; ca atare, avea de lucru din destul și la prețurile pe care le cerea. Să fi avut vreun necaz din partea curții domnești? La vremea lui, domniile din Țara Românească se schimbau repede și i-ar fi fost de ajuns un refugiu de scurtă durată, pînă ce ar fi trecut urgia; pe de altă parte, de-a lungul carierei sale brașovene el a primit numeroase comenzi de la voievozii și vlădicii Țării Românești. Așadar, dacă inițiativa strămutării i-a aparținut, putem prezuma că singurul motiv valabil e un anume

interes al lui pentru promovarea limbii române în cartea tipărită, precum și intuiția momentului favorabil pentru o astfel de operă, oferit atît de reforma luterană din Transilvania cît și de disponibilitatea lui Hans Benkner, de la care, desigur, își cumpăra hîrtia trebuitoare la Tirgoviște. Coresi nu putea să ignore frustrarea la care era supusă, de cîteva secole, cultura românească prin absența limbii naționale din literatura scrisă. Această prezumție o putem păstra chiar și dacă, întorcîndu-ne, îi atribuim lui Benkner inițiativa. Cei doi vor fi avut țeluri deosebite, dar terenul și mijloacele le erau comune, interesele lor se slujeau reciproc.

Se pare că prima comandă a lui Benkner a fost *Tetraevangheliarul* românesc. Neîntîlnind timp pentru o traducere proaspătă, Coresi a folosit unul din manuscrisele maramureșene pe care le va fi aflat în aria Brașovului (poate chiar la biserica Sf. Nicolae din Schei, unde funcționa o școală românească). Tipăritură bogată și pretențioasă, în două culori, ea nu a putut să apară decît în 1561. În acest timp însă el primise comandă și pentru un catehism (*Întrebare creștinească*), o compilație-prelucrare făcută la repezeală, nu se știe de cine, după lucrări ale lui Luther, Melancton și Batizi, în al cărui text însă Coresi intervine, revizuiind în sens ortodox *Tatăl nostru* (după textul *Tetraevangheliarului* în curs de tipărire), precum și *Simbolul credinței*. Apărută în 1559, aceasta este prima din cele opt cărți românești tipărite de Coresi la Brașov.

Tipograf, stilist, traducător

Tot după manuscrise maramureșene tipărite Coresi *Lucrul apostolesc* (*Praxiul* sau *Faptele apostolilor*) în 1563 și *Psallirile* din 1568 și 1570. Filologii au stabilit că diaconul tipograf nu s-a mulțumit să le reproducă întocmai, ci a intervenit în text, îmbunătățindu-i limba și aducînd-o la zi, începînd cu eliminarea rotacismelor. E de

presupus că el făcea aceste revizuiți „din mers”, în timp ce urmărea manuscrisul și „îl scria cu tiparul”, așa cum fac și unii dintre tipografii cărțurarii moderni, în ciuda vitezei impuse de linotip sau de ordinatorul tipografic. Aceste intervenții ni-l atestă pe Coresi ca pe un ins ce avea un deosebit simț al limbii, în stare să „diortosească”, adică să stilizeze, să perfecționeze, ca limbă și ortografie, un text pe care-l socotea necorespunzător timpului și locului, evoluției lingvistice sau gustului comun.

Puțin sînt cei ce înclină să creadă că diaconul Coresi a fost și un traducător. Nu vedem de ce i s-ar refuza această capacitate. La vremea lui, un cleric cărțurar trebuia să știe cel puțin limba slavonă, dacă nu mai multe limbi, așa cum mărturisea, într-o însemnare, diacul Oprea, dascăl la școala românească din Șcheii Brașovului, contemporan al lui Coresi: „Iară sîrbeaște [adică slavonește] și latinească să știe numai cine iaste om cărțurariu, oare preut, oare dascăl, oare diac, iară mișelamia [adică poporul de rînd] n-are lipsă de-a știrea”. E greu de crezut că tipograful Coresi culegea și imprima mii de pagini de texte slavone fără să fi cunoscut limba acestora. În prefața *Evangeliei cu învătătură* din 1581, Lucas Hirscher, judele de atunci al Brașovului, care descoperise cartea în limba slavonă, scrie: „Noi o dedem lui Coresi diaconul ce era meșter învățat într-acest lucru de o scoase din cartea sârbească pre limba românească, împreună și cu preuții de la biserica Șcheilor, de lingă cetatea Brașovului, anume popa Iane și popa Mihai”. (Înainte lui „a tîlmăci”, în limba română s-a folosit, pentru „a traduce”, verbul „a scoate” sau „a întoarce de pre limba... pre limba...”) Este vorba deci de o traducere în colaborare; e greu de presupus că diaconul Coresi și-ar fi pus numele în mod abuziv, fără să-și atragă aprobriul colegilor. Expresia „meșter învățat într-acest lucru” (adică în arta tîlmăcirii), ni-l atestă nu ca pe un simplu diletant ci ca pe un traducător încercat,

Drumurile unei cărți

Aceiași prin origine, limbă, cultură, datini și obiceiuri comune, românii și-au păstrat de-a lungul istoriei conștiința unității de neam, în pofida tuturor vicisitudinilor istoriei. O expresie elocventă a acestei conștiințe o constituie și circulația cărții românești în întreg spațiul locuit de românii¹. Între aceste monumente ale culturii și tiparului romnesc din sec. XVII, care au circulat în toate țările române, se află și Cartea românească de învățătură (Cazania) tipărită în 1643 la Iași de mitropolitul Varlaam, „cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasile [Lupu] voievodul și domnul țării Moldovei”. După cum se menționează în Cuvîntul înainte, lucrarea fusese alcătuită pentru „toată semenția românească pretutindere ce să află” fiind un „dar limbii românești... de învățătură și de folos”.

O minuțioasă investigație a bibliotecilor și colecțiilor transilvănene întreprinsă de cercetătorul Florian Dudaș (Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei, Timișoara, 1979) a evidențiat faptul că în sec. XVII-XIX cartea lui Varlaam a fost răspîndită numai în vestul Transilvaniei în 72 exemplare și 13 copii manuscrise. Multe dintre acestea cuprind însemnări marginale cu importante informații privind circulația cărții. Astfel, un exemplar descoperit în satul Cusuiș a fost cumpărat de Mihalcea Durac, la 14 martie 1643, deci la puțin timp de la tipărire, pe „patru galbeni de aur” chiar de la mitropolitul Varlaam. Un alt exemplar, de la Neacă, a fost dăruit în 1656 de „Ion Gheorghe Ștefan voievod... domn a Țării Moldovei bisericii din satul Măceu [Țara Hațegului]”. La 27 ianuarie 1659 „Mitru, vistirul de la lalomîța [lalomîța, Vatra Dornei]” aducea un exemplar din cartea „În Ardeal la Ferăce [Ferice, Bihor]”.

Dintre evenimentele istorice consemnate în însemnările de pe aceste exemplare ale Cazaniei și care evidențiază ecoul pe care îl aveau în rîndul românilor transilvăneni faptele fraților din Țara Românească sau Moldova, menționăm această referință la luptele din 1711 de la Stăniilești, înfrînită pe un exemplar al Cazaniei aflat la Satu Mare: „....de cînd au venit muscalii în Țara Moldovei și s-au lovit cu turcii... pe Prut și s-au bătut 3 zile și 3 nopți și cînd au fost a patra[zi] ei nu s-au întors și-au venit tătării și-au prădat Țara Moldovii și eu preotul Miron am fost în Codru Tigheciului înconjurat de tătari 12 săptămîni [în] căși de pădure pînă cînd oastea moschicească a lovit Brăila și-au bătut-o și s-au umplut de avuție și s-au dus muscalii în țara lor. Și-a venit domn nou în scaun Necolae Voievod [Mavrocordat]”.

Carte plină „de dulceață sufletească”, tipăritura moldovenească era menită, în cugetul celor ce-o cumpărau și-o aduceau în Transilvania, să păstreze limba și simțirea românească „să fie pomană pre-viță, pre sîmîntă, moșilor, strămoșilor, nepoților, strănepoților și a toată rudenia”, după cum nota, la 1701, Ioan Moldoveanu pe un exemplar păstrat în satul Tisa, com. Hălmagiu, jud. Arad.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1979.

cu oarecare faimă. Dealtfel, cu patru ani mai înainte, în 1577, Coresi însuși se dă drept traducător al *Psaltirii* slavoromâne: „Drept aceea frații mei preuților, scriu-v-am aceste psăltiri cu otvet [le-am tipărit pentru voi], de am

scoș din psăltire românească pre limbă rumânească, să vă fie de înțelegătură, și grămăticilor, și vă rog ca frații mei să citiți și bine să socotiți că veți vedea voi înșivă că e cu adevăr”. Pentru a înlătura bănuiala cumva că el ar pune

în circulație texte românești cu amprentă luterană sau calvină. Coresi a tradus el însuși *Psaltirea* slavonă și a tipărit o ediție bilingvă cu text paralel, pentru ca cititorii avizați să-i poată verifica ortodoxia. Când publică traducerea altcuiva, el menționează pentru sine doar „am scris” sau „am scris cu tiparul”; iar când traducea — sau diortosea — parțial, avea grijă să-și revendice numai ceea ce îi aparținea.

Pentru întreg spațiul românesc

Coresi e departe de a fi fost doar un simplu tipograf sau chiar un tipograf învâțat, în stare să traducă și să stilizeze. El nu se mulțumește, ca orice meseriaș, să execute comenzile clienților (voievozi, vlădici, dregători) ce patronau tipărituri scoase „cu zisa și cu cheltuiala” lor, ci, paralel, devine editor, tipărintd din inițiativă și pe cont propriu. Proporția dintre tipograf și editor e revelatoare pentru ceea ce ne interesează. Coresi tipărește la Brașov șaisprezece cărți, dintre care opt în limba slavonă și opt în limba română. Din cele opt în limba slavonă, șapte reprezintă comenzi și numai una editare proprie (*Evangheliarul* din 1579 care, de fapt, era o retipărire a ediției din 1562, cea finanțată de Hans Benkner). Din cele opt în limba română, numai trei reprezintă comenzi, iar cinci sînt editate din inițiativă și în numele lui. Din aceste cifre sumare reiese limpede că diaconul Coresi este, în principal, tipograf pentru limba slavonă și editor pentru limba română. Ca și traducătorii maramureșeni, de la care preluase o seamă de manuscrise și ale căror prefețe sau epiloguri, azi pierdute pentru noi, le va fi cunoscut, el intuiește un moment propice și-l exploatează prompt în favoarea limbii române, săvîrșind, prin aceasta, nu numai un act de cultură, ci și unul de politică culturală, la o scară mult mai largă și cu mult mai multă eficiență decît predecesorii săi.

Fîrește, tipărintdu-și cărțile în climatul și sub patronajul reformelor protestante Coresi este obligat să facă și unele concesii de conținut, aproape neînsemnate față de luterani, cu mult mai dureroase față de calvini. Îi putem bănuî dilemele lăuntrice, strădania ca, pe de o parte, să nu cadă în dizgrația celor ce-l puteau opri din exercitarea meseriei și, pe de alta, să nu-și atragă blestemul celor de o lege cu el. Dacă în *Catehismul luteran* din 1559 el modifică unele părți în spirit ortodox, *Cazania-Molitvelnic* din 1564 este, hotărît, calvinizantă. Mustrii va fi avut destule, de vreme ce în 1577 se hotărîște să editeze o *Psaltire slavoromână*, spre a-i convinge pe cititori că el nu profesează abateri de la credință. Concesiile se vor fi consumat sub semnul abilității editoriale. Nu avem indicații că el ar fi trecut, fie și temporar, la luteranism, sau calvinism. Preoții, bucușori de carte românească, îi vor fi înțeles politica, îndreptînd ei înșiși, cu mîna, ceea ce era de corectat. Dacă două din cele mai flagrante instrumente de prozelitism protestant, *Catehismul luteran* de la Sibiu din 1544 și cel calvin de la Alba Iulia din 1640 au fost atît de energic respinse de români, distruse, poate arse, încît pînă la noi nu a mai ajuns nici un singur exemplar, tipăriturile lui Coresi, dimpotrivă, au cunoscut o largă răspîndire în tot spațiul românesc¹, exemplarele lor circulînd nu numai în Transilvania, ci și dincoace de munți, din Oltenia pînă în Bucovina. Tipograful-editor de la Brașov va fi simțit că, pînă la urmă, rezultatele propagandei protestante printru români vor fi nule și că singura care are de cîștigat din această confruntare este limba română.

Inițind și promovînd o asemenea operă, Coresi și-o justifică nu numai printr-o motivare de drept, cu citatele biblice pe care le invocă și Reforma, ci și prin una de fapt: „Cu mila lui Dumnezeu, eu diaconul Coresi, dacă văzui că mai toate limbile [neamurile] au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem...” (*Psaltirea*

din 1570) și: „dacă am văzut jelanîa a mulți preuți... cum să poată și ei propovedui și a spune oamenilor învățatură după cetitul *Evangheliei*...” (*Cazania* din 1564). Putem spune că el a avut, deopotrivă, conștiința necesității unor cărți care să vorbească românilor în limba lor, și pe de altă parte, a fost convins că asemenea cărți contribuie la întărirea conștiinței unității neamului românesc. „Limbile” — neamurile — la care se referă Coresi erau, desigur, grecii, sîrbii, bulgarii, sașii, maghiarii, cehii, dar e puțin probabil ca el să fi știut că, de fapt, mai toate limbile Occidentului se emancipau de sub suveranitatea limbii latine și ajutau la crearea unor literaturi naționale, că el era contemporan cu Torquato Tasso, cu Rabelais, cu Hans Sachs și Jan Kochanowski, că el își tipărea *Catehismul* din 1559 cu numai trei ani după *Imnele* lui Ronsard sau că scotea la lumină *Pravila* de la Sas Sebeș, din 1580, în același an cu *Eseurile* lui Montaigne, că în 1564, cînd el tipărea în limba română o *Cazanie* la Brașov, în Anglia se naștea Shakespeare. În parte știind, în parte neștiind, Coresi ne punea în pas cu vremea; el este pentru spațiul istoric românesc și sud-estul continental o figură europeană.

Prin Coresi și imediat după el, limba română nu numai că iese la suprafață în cuvîntul tipărit, dar își asumă și primele ei mari îndrăzneli de exprimare. Ea tînde acum către întreaga *Biblie*, cartea care în limba oricărui popor cuprîndea — în acea epocă — cel mai mare număr de cuvinte și-i confrunța sintaxa cu pragurile de sus. În timp ce Coresi se ostenește la Brașov cu ultimele lui tipărituri, *Evanghelia cu învățatură*, în românește, din 1581, și *Evangheliarul slavon* din 1583, fiul său, Șerban, scoate de sub teac *Palia de la Orăștie*, de la a cărei apariție se împlinesc, iată, în anul acesta, patru secole. Limba română va mai cunoaște o izbîndă de mare răsunset în *Noul Testament* al lui Simion Ștefan, din 1648, pentru ca prin *Biblia* lui Șerban, tipărită la București, în 1688, să triumfe definitiv.

¹ *Magazin istoric*, nr. 6/1979.

AGONIA

REPUBLICII

DE LA WEIMAR

GEORGES CASTELLAN

În numărul precedent al revistei, cititorii noștri au putut urmări — în viziunea istoricului francez Georges Castellan — principalele evenimente care au determinat venirea la putere a lui Hitler în Germania. Prezentăm, în continuare, fragmente din această subtilă analiză, *L'Agonie de la République de Weimar*, în care autorul evocă faza finală, iulie 1932-ianuarie 1933, a destrămării sistemului parlamentar și instaurarea nazismului în Germania.

Pretenții naziste

În urma scrutinului din 31 iulie 1932, Reichstagul capătă o configurație care împiedică crearea oricărei majorități în stare să guverneze. Nu intră în discuție decât formațiile puternice: partidul nazist, Partidul Național German, Partidul Centrul Catolic (Zentrum), Partidul Popular Bavarez (o formație de centru dreapta), Partidul Social-Democrat și partidul comunist. Zentrum și Partidul Popular Bavarez totalizează 77 deputați, socialiștii păstrează 133. Cu totul, coaliția de la Weimar nu mai însumează decât 235 mandate din totalul de 607, puțin mai mult decât naștii — 230. În consecință, coaliția de la Weimar nu poate fi majoritară decât cu sprijinul comunistilor, dar aceștia rămân în afara combinațiilor parlamentare. Dar nici dreapta, cu cele 279 mandate (naștii, Partidul Național, plus partidele mai mici), nu poate

alcătui majoritatea decât cu sprijinul centristilor, care nu acceptă însă coalizarea.

Așadar, situația parlamentară nu permite formarea nici unei noi coaliții guvernamentale. Dar constituie, oare, aceasta o problemă? François-Poncet notează „seninătatea” cerurilor guvernamentale față de rezultatele alegerilor, conchizînd: „Experiența ultimelor săptămîni a arătat că, un guvern îndrăzneț, avînd în spate pe feldmareșal și sprijinit de Reichswehr, nu va întîmpina nici o rezistență”.

Încă de la 5 august 1932, *Völkischer Beobachter* cere un guvern condus de naști, iar la 8 august Göbbels propune candidatura lui Hitler pentru postul de cancelar. Von Papen încearcă în zadar să concilieze pretențiile naziștilor cu cele ale centristilor. La 13 august, Hindenburg îi primește în audiență pe Hitler și Göring, oferindu-le naziștilor trei portofolii ministeriale, printre care și pe acela

de vicecancelar. Führerul refuză și îl acuză pe von Papen de trădare; hitleriștii declară că vor face opoziție guvernului von Papen. Acesta se decide să nu facă nici o remaniere, să se prezinte în fața noului Reichstag și să nu demisioneze în cazul în care este pus în minoritate. Von Papen se duce la Neudeck la 29 august și obține de la feldmareșal un decret de dizolvare a Parlamentului, cu dreptul de a-l utiliza. La 12 septembrie, într-o ședință grotescă, în care Göring, ca președinte al Parlamentului, joacă comedia legalității, guvernul von Papen nu obține decât 42 voturi, contra 515 și 5 abțineri; cancelarul prezintă decretul de dizolvare a Reichstagului.

Care este evoluția situației economice, sociale și politice din vara și pînă în toamna anului 1932? La sfîrșitul lui iulie există 5,4 milioane șomeri, pentru ca după o ușoară descreștere în lunile următoare, să ajungă la aceeași cifră

în noiembrie. Camarila care guvernează nu ia nici o măsură de îndreptare a situației. Bugetul pe 1932-1933, promulgat printr-un decret la 30 iunie, ca și o serie de ordonanțe în domeniul economic (14-16 iunie, 4 septembrie) subliniază caracterul de clasă al politicii „guvernului baronilor”. Singurii mulțumiți de aceste măsuri sînt moșierii și unii dintre industriași; sindicatele, de data aceasta în unanimitate, își exprimă protestul. În curînd, von Papen intră în conflict și cu cercurile conducătoare ale industriei. Marii proprietari agricoli din estul țării laudă autarhia economică și pretind, în special, restrîngerea importurilor agricole, pentru a-și asigura dominarea pieții interne. Acestora li se opun patronii industriei grele care vor să exporte cît mai mult și care sînt neliniștiți de politica scumpirii alimentelor într-o perioadă de șomaj generalizat. Urmează numeroase lupte de poziție: demisia secretarului de stat la Ministerul economiei, Trendelenburg (24 august), avertismentul președintelui Băncii Reichului, Luther, demersul lui Krupp von Bohlen în numele Asociației industriașilor germani, protestul Asociației exportatorilor din orașele hanseatice, reîntrearea pe scena politică a dr. Schacht, despre care este vorba să devină înalt comisar înscărcinat cu controlul băncilor. Toate acestea converg într-un singur sens: în octombrie 1932, politica lui von Papen nu mai este aprobată de industriași.

În aceeași perioadă se vorbește din nou de o reformă a Constituției, iar cancelarul, în cuvîntările rostite la München și la Paderborn, reduce în discuție ideea Sfîntului imperiu; agitația promonarhică devine tot mai intensă. Ce constituia „Noua Germanie” despre care von Papen vorbea cu atîta căldură? „Devine limpede, scrie François-Poncet, că aristocrația agrară, militară și birocratică, adică cercurile care conduceau Prusia și Germania de altădată, încearcă să o guverneze din nou, după ce vor lichida liberalismul și socialismul”.

Alegerile din 6 noiembrie 1932 nu schimbă situația în

Parlament. Aristocrația agrară constată zdruncinarea bazei sale electorale, Partidul Național nu mai obține decît două milioane de voturi, față de cele 4,4 milioane în 1928. Îi mai rămîne influența asupra bătrînului feldmareșal, prin intermediul unui von Oldenburg-Jannuschau și a vecinilor săi de la domeniul de la Neudeck. Aristocrația birocratică este paralizată de conflictele dintre statul federal și componentele sale; ea este gata — așa cum s-a întîmplat în timpul „loviturii de stat” din Prusia — să se alieze, pentru a rămîne la putere, cu oricine, chiar cu Führerul nazist. Rămîne aristocrația militară, în frunte cu von Schleicher; dar Reichswehrul mai ascultă de ministrul său?

Designur, nazistii pierd două milioane de voturi, dar nu e mai puțin adevărat că rămîn prima formație politică, atît în țară cît și în Reichstag. A guverna fără ei, este imposibil; a guverna împreună cu ei, este soluția pe care, încă din iunie, von Papen încearcă să o pună în practică. Bucurîndu-se încă de încrederea feldmareșalului, cancelarul încearcă din nou să negocieze cu partidele, dar toate refuză să-i acorde încrederea. La 17 noiembrie, von Papen remite președintelui republicii demisia cabinetului său.

Guvernul von Schleicher — o lamentabilă comedie

Atît pentru von Papen cît și pentru Hindenburg nu este vorba decît de o stratagemă care să permită menținerea aceleiași situații. Omițînd să-i convoace pe comuniști și pe socialiști, mareșalul îl primește în audiență pe Hitler, la 19 noiembrie, și îi propune să formeze un cabinet, cu respectarea anumitor condiții: numirea lui von Neurath la Ministerul de externe, a lui von Schleicher la Ministerul de război, renunțarea la guvernarea prin decrete-legi. Șeful naziștilor îi cere să constituie, ca și predecesorul său, un cabinet prezidențial, girat de feldmareșal. Hindenburg re-

fuză: „caporalul boemian” nu se bucură încă de încrederea sa.

Hitler se consideră tras pe sfoară, iar partidul său cunoaște o criză puternică. Monseriul Kaas, președintele partidului Zentrum, fiind invitat să constituie guvernul, eșuează datorită refuzului lui Hugenberg, președintele Partidului Național, de a intra într-o formație guvernamentală majoritară în Parlament. Acum, pentru Hindenburg, nu mai există nici un obstacol pentru a-l înscărcina pe „scumpul său Franz” (von Papen) de a constitui noul cabinet.

În țară, protestul este general. *Vorwärts* publică, pe mai multe coloane, un articol intitulat: „Nu-l vom mai accepta pe von Papen!”, iar *Deutschland* și *Völkischer Beobachter* se întrec în invective la adresa acestuia. În plus, situația se agravează simțitor pe planul raporturilor dintre autoritățile centrale și guvernele landurilor. La 31 octombrie 1932, von Papen, acționînd în calitate de comisar al Reichului în Prusia, luase o serie de măsuri pentru a unifica guvernele locale, numind pe lîngă acestea comisari-adjuncți. Deși demisionar, guvernul Prusiei, condus de Braun rămăsese în funcție, în urma unei decizii a Curții constituționale din Leipzig, din 25 octombrie. De aceea, Braun, protestează împotriva măsurilor luate de von Papen și este sprijinit de Reichsrat. De fapt, în Prusia există două guverne: cel al lui Braun, legal, dar fără puteri, și cel al lui Bracht, care îl reprezintă pe von Papen, ilegal, dar care acționează efectiv. Un conflict de aceeași natură are loc și cu guvernul din Bavaria, care este indigenat de măsurile lui von Papen în Prusia, și este sprijinit de toată presa centristă din țară, publicații care redescoperă, acum toate binefacerile statului federal. Din nou, unitatea Reichului se pare că este pusă în discuție.

În această situație intră în scenă generalul von Schleicher. Începînd din 28 noiembrie, el încearcă să negocieze atît cu socialiștii cît și cu nazistii, dar, și unii și alții îi resping ofertele. Singurii

care i se arată mai favorabili sînt unii lideri sindicali. La 2 decembrie, sprijinindu-se pe un raport al generalului Ott, care expunea imposibilitatea în care s-ar fi aflat Reichswehrul de a face față unei acțiuni simultane, deși opuse, a naziștilor și a comunistilor, von Schleicher reușește să-l convingă pe Hindenburg că von Papen nu mai este în stare să stăpînească situația. În aceeași zi, von Schleicher devine ultimul cancelar al republicii.

Pe moment, se creează o impresie de destindere. Discursul-program pronunțat la radio de noul șef de guvern îi aduce acestuia renumele de „general social”; cu o zi înainte abrogase decretul-lege al lui von Papen din 4 septembrie, prin care se îngăduise reducerea salariilor. Sindicatele își manifestă satisfacția față de această măsură. Reichstagul, întrunit între 6 și 9 decembrie, sub președinția lui Göring, votează cu o majoritate de două treimi un proiect de amnistie pentru crimele de înaltă trădare, după care își amină lucrările pentru o dată nedeterminată.

Se pare că se revine la metodele de guvernare din timpul lui Brüning. Dar von Schleicher, ca și von Papen, nu fusese numit decît pentru a găsi o soluție pentru depășirea impasului creat de compoziția Reichstagului. Or, generalul vedea posibil un asemenea lucru prin atragerea de partea sa a aripii naziste conduse de Gregor Strasser, ceea ce ar fi dus la scindarea partidului hitlerist. La 7 decembrie 1932, G. Strasser o rupe în mod public cu Hitler. Acesta îl demite din toate funcțiile pe care le deținea în ierarhia nazistă și, cu sprijinul lui Göring și Göbbels, ia măsuri drastice pentru a-și menține autoritatea în rîndurile partidului său. În acel moment, von Papen intervine pe lângă prietenii săi industriali și pe lângă bancherul Schröder pentru a-l finanța pe Hitler, aflat într-o gravă

criză financiară. În acest fel, la sfîrșitul lunii decembrie, G. Strasser este izolat și planul pe care se bazuia von Schleicher eșuează.

În pragul anului 1933, situația politică din Germania este într-un punct mort, problema integrării în guvern a naziștilor nefiind niciun rezolvată. În această conjunc-

guvernul riscă să nu obțină nici măcar numărul foarte redus de voturi cît repurtase von Papen în septembrie trecut. De aceea, von Schleicher îi solicită lui Hindenburg un decret de dizolvare a Parlamentului. Feldmaresalul îl refuză; acest „general social” nu se mai bucură de încrederea sa. Motivul adevărat era

Razie a poliției berlineze, la 17 noiembrie 1932, cînd von Papen prezintă demisia „cabinetului baronilor”

În p. 41: într-o ședință grotescă, prezidată de Göring, von Papen dizolvă Reichstagul (septembrie 1932)

tură, von Schleicher preconizează să guverneze fără concursul Reichstagului. Partidele protestează în unanimitate. Dealtfel, soarta cancelarului este, cîrind pecetluită. La 4 ianuarie 1933, von Papen și Hitler se întîlesc la reședința din Colonia a bancherului Schröder și se pun de acord asupra creării unui „guvern de coaliție”, care să-i includă pe naziști și pe național-germanii lui Hugenberg.

De acum încolo, destinul guvernului von Schleicher este fără speranță; zvîrcolirile sale din următoarele trei săptămîni nu sînt decît o lamentabilă comedie. La 24 ianuarie 1933, grupul parlamentar național-german din Reichstag anunță că trece în opoziție „datorită situației grele prin care trec satele”. Parlamentul urmează să se întrunească la data de 31. Or, în situația existentă

însă scandalul în legătură cu afacerea Osthilfe, dezvăluit de von Schleicher. În această „afacere Panama” a moșierilor din Prusia Orientală, fusese amestecat însuși fiul lui Hindenburg, care folosise o subvenție de stat de 5 000 000 mărci, pentru a plăti ipotecile care grevau domeniul tatălui său din Neudeck.

La 28 ianuarie 1933, cabinetul von Schleicher este obligat să demisioneze, iar von Papen primește însărcinarea să tatoneze în vederea găsirii unui nou cancelar. O zi mai tîrziu, pe 29, Hitler este investit să formeze cabinetul; pe 30 ianuarie 1933, Führerul, șeful partidului nazist, cancelar al Reichului, depune jurămintul de credință pentru republică. Aceasta însă de fapt, era, de mult, moartă.

Traducere de
I. DRAGOMIRESCU

Ultimele decenii ale secolului XVIII sînt considerate ca o eră a revoluțiilor; peste tot se manifestă nemulțumiri față de condițiile sociale existente. În numeroase țări apar idei similare privind schimbările dorite. În toate limbile Europei începe să circule un vocabular de cuvinte-cheie politice: «aristocrație» și «feudalism» capătă un sens negativ pentru cei care cer o nouă ordine, o semnificație pozitivă revenind, în schimb, conceptelor «suveranitate a poporului», «egalitate» și «drepturi naturale»; cițiva termeni, ca, de pildă, «constituție», «lege» și «libertate» sînt acceptați în mod unanim, deși cu înțelesuri ușor diferite» (The New Cambridge Modern History, vol. VIII, p. 421). Răscoala țărănimii transilvănene, condusă de Horea, dă un sens grav cuvintelor „lege” și „libertate”. Cinci ani mai tîrziu, noțiunile „liber-

tate”, „egalitate”, „fraternitate” sînt impuse de revoluția franceză ca atribute esențiale ale spiritualității europene. Marii scriitori nu rămîn nepăsători față de evenimentele ce își pun amprenta asupra istoriei Europei. Inspirat de răscoala lui Horea, Liviu Rebreanu scrie romanul Crăișorul. Charles Dickens surprinde în Barnaby Rudge răscoala din 1780, care a transformat Londra într-o mare de flăcări. După două secole de la răzmerița din Londra și după aproape un secol și jumătate de la apariția romanului lui Dickens, publicistul Richard Holmes investighează în The Times, modul în care atît romanul Barnaby Rudge, cit și corespondența unor personalități contemporane și alte documente reflectă evenimentele din 1780.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

1780: O RĂSCOALĂ LA LONDRA

RICHARD HOLMES

„Am reușit să pătrund, pîrjolit, în închisoarea Newgate, iar data viitoare voi risca totul pentru a-i salva pe deținuți”.

Deși par spusele unui răzvrătit, relatarea îi aparține lui Charles Dickens care, în liniștea biroului său capitanat cu cărți, îi scria, în septembrie 1841, lui John Forster¹. Peste o săptămînă, în-

tr-o nouă scrisoare exaltată: „I-am eliberat pe toți pușcărișii din Newgate, am ars din temelii casa lordului judecător Mansfield, am fost dracul gol... Lucrez pînă cînd am senzația că încep să iasă fum din mine”. Nici două luni mai tîrziu, Dickens încheia romanul istoric, de 700 pagini, *Barnaby Rudge*², creat în momente de febrilă inspirație. Sub condeul său, clădirile din cartierul High Hol-

born se mistuiau în flăcări, de-a lungul străzii Threadneedle răpăiau gloanțele soldaților, peste tot răzvrățiți își dădeau duhul. Cei prinși erau puși în lanțuri, judecați și executați într-o larmă de vaiete și bocete. Un corb se rotea pe deasupra ruinelor înnegrite de fum, scrutîndu-le cu ochi vicleni; corbul se numea Grip și croncănea satisfăcut: „Sînt un diavol, sînt un diavol, sînt un diavol”.

¹ John Forster (1812-1876), om de literă și ziarist; prieten și biograf al lui Ch. Dickens.

² Romanul poartă numele unuia dintre personajele principale.

„Adesea violența și carnavalul mergeau mînd în mînd”, în Anglia secolului XVIII. Imagini (pp. 44-45) surprinse de celebrul pictor și gravor William Hogarth (1697-1764)

Violență și carnaval

Romanul *Barnaby Rudge*, al cărui subtitlu, omis din edițiile mai recente, era *O poveste a răzmerițelor din '80*, descrie unul dintre momentele cele mai ciudate și mai impresionante din istoria secolului XVIII englez. Aceasta este singura temă istorică, cu excepția revoluției franceze, pe care Dickens a cercetat-o în amănunțime pentru a o folosi într-un roman. El și-a făcut documentarea în perioada mișcărilor chartiste¹ din anii 1836-

1840, ce vizau probleme ca drepturile cetățenești, ordinea și violența, probleme de deosebită actualitate pentru epoca respectivă. Răscoala din '80 readusă în memoria englezilor din epoca victoriană² de

lucrătorilor londonezi, condusă de William Lovett, conținea șase puncte, printre care figurau: votul universal și secret, dreptul de a fi ales pentru cei ce nu dețineau proprietăți, legislații limitate la un an, încercarea de a impune Parlamentului sancționarea programului s-a conturat pe două direcții. Lovett preconiza folosirea exclusivă a mijloacelor constituționale, iar irlandezul Feargus Edward O' Connor recurgerea la violență. Mișcările chartiste, care au marcat viața politică din Marea Britanie între anii 1837-1848, au eșuat în confruntarea cu autoritățile guvernamentale.

¹ Mișcările chartiste — denumite astfel după *People's Charter* (Charta poporului). Programul de revendicări, elaborat în 1838, de Asociația

² *Magazin istoric*, nr. 1/1981.

opera lui Dickens le oferea o oglindă înfunecată în care se reflectau propriile lor incertitudini.

Autorul și-a sintetizat viața și temerile într-o frază memorabilă prin luciditatea și gravitatea sa, în care surprindea atît ororile anarhiei cît și pe cele ale tiraniei: „Mulțimea era legea, și nicio dată legea n-a fost mai respectată și mai temută”.

Răscoalele de mică anvergură au fost frecvente în Anglia sec. XVIII; agitațiile provocate de imigranții irlandezi, frămîntările religioase, taxele impuse pe băuturile alcoolice,

și — cum a fost cazul în vestita răscoală „Wilkes and Liberty”¹, din 1768 — un guvern nepopular, constituiau destule motive întemeiate. Adevărată violență și carnavaul mergeau mână în mână și erau tolerate cu bunăștiință de către înaltele oficialități, care nu aveau nimic împotriva ca administrația somnolentă să mai fie trezită din când în când, și care oricum nu dispuneau de o poliție bine organizată, pe care să se poată baza. Cutare judecător, sau un meșteșugar gras cu chipul de polițist, sau vreun paznic de noapte slăbănog, nu reprezentau forțe semnificative în apărarea legii.

Aceasta era Anglia lui Hogarth², pe care toată lumea o cunoștea sau avea impresia că o cunoaște. Dar, așa cum scria Horace Walpole, la 7 iunie 1780, „pînă noaptea trecută, n-am văzut Londra și [suburbia] Southwark în flăcări”. Walpole plecase cu diligența de la Twickenham, domiciliul nebulii sale gotice³, pentru a vedea cu proprii ochi grozăviile răscoalei din Londra. Stafile și aparițiile din timpuri trecute ce bîntuiau Castelul din Otranto erau recomfortante și benigne prin comparație. În Capitală se petrecea ceva mult mai periculos.

Prologul la răscoală a avut loc în iarna 1779-1780, intr-

un mod ce devenise aproape tradițional, și anume, printr-una din răbufnirile periodice ale nemulțumirilor împotriva catolicilor englezi. În 1778, administrația lordului North⁴ trecuse prin Parlament, cu multă abilitate și fără zarvă, o lege ce prevedea îmbunătățirea situației catolicilor, anulînd pierderea de către aceștia a unor drepturi civile și politice importante (cum era, de pildă, neacordarea dreptului la moștenire). De fapt, ceea ce se urmărea prin această lege viza nu atât emanciparea religioasă, cît necesitatea, laică prin excelență, ca populația catolică să participe, și ea, la războiul, ce nu mergea prea strălucit, împotriva coloniilor americane. Când legea a fost prezentată ulterior în Scoția, la Edinburgh au avut loc mișcări anticatolice. „După ce Asociația protestanților englezi l-a atras de partea sa pe nobilul scoțian, lord George Gordon, în postul de președinte, au început să se audă și pe străzile Londrei strigăte de protest ca „Jos cu papistașii!”. Aceste strigăte vor fi preluate de Dickens în romanul său: „Jos papistașii, frate!”, strigă călăul Dennis. «Jos proprietarii, frate!», răspunse Hugh. «Papistașii, papistașii!», spuse secretarul lordului Gordon, cu obișnuita sa blîndețe. «Toți sînt la fel!», strigă Dennis. «Asta este... Jos cu originea, Jos cu orice! Trăiască religia protestantă!».

Petiția protestantă

Un singur om a încercat să scrie biografia lordului George Gordon, un anume Robert Watson, ce pretindea că i-a fost secretar. În 1795 a publicat o apologie fanatică adusă stăpînului său și, ulterior, s-a sinucis. Watson i-a servit lui Dickens drept model pentru secretarul Gashford, eminența cenușie din *Barnaby Rudge*. Numele de Gashford (*gash* = tăietură, cicatrice) provenea de la numeroasele cicatrici despre care se spunea că Watson le-ar fi avut pe corp.

¹ Lord Frederick North (1732-1792), om de stat britanic; prim-ministru în timpul domniei regelui George III^a (1760-1820).

Al treilea fiu al unui lord scoțian, înverșunat și fără un ban, Gordon intră în marină, unde-și irită superiorii luînd apărarea marinarilor; căzut în dizgrație, pleacă în America. Se întoarce plin de idei republicane, candidează în cadrul unor alegeri în Scoția și ajunge temut datorită încercărilor sale de a frîna corupția. În cele din urmă, este ales membru al Parlamentului, în Camera Comunelor, și devine cunoscut pentru o oarecare excentricitate, pentru pamfletele sale bizare și cuvîntările interminabile.

Cînd a fost numit președinte al Asociației protestanților englezi avea numai 28 ani, era tras la față, purta părul lung, nepudrat (ceea ce nu prea era apreciat), se îmbrăca numai în negru, „precum un puritan modern”, dar ochea repede femeile frumoase — nefiind nici pe departe un sfînt. Nimic din ce a făcut, a spus sau a scris nu lasă să se întrevadă vreo urmă de umor. Era însă generos, temerar și foarte abil în a conduce masele.

Prima acțiune a lui Gordon, în calitate de președinte al asociației amintite, a fost elaborarea unei enorme *Petiții protestante* împotriva Legii pentru îmbunătățirea situației catolicilor. În după-amiaza zilei de 2 iunie 1780, el a convocat o adunare într-un număr de 50 000 membri ai asociației la Southwark, de unde urmau să se îndrepte — cu petiția — spre Parlament. În prealabil, Gordon îl anunțase pe președintele Camerei Comunelor că „petiția se va întinde de la scaunul dv. pînă la o anumită fereastră a Palatului Regal, pentru ca regele să ia cunoștință de ea”. Membrii adunării, înarmați cu bîte și purtînd cocarde albastre, pentru care se cheltuiseră peste 2 000 lire sterline, avînd în frunte stegari și cimpoieri, s-au îndreptat în mod strategic spre Westminster, sediul Parlamentului, traversînd cele trei poduri peste Tamisa, existente la acea epocă. Conform legii din 1661, o petiție nu putea fi prezentată decît de cel mult patru persoane; răzvră-

(Continuare în p. 61)

¹ John Wilkes (1725-1797), ziarist și om politic englez. Un virulent pamflet la adresa regelui George III, publicat în nr. 45 al ziarului său *North Briton*, a determinat prima sa expulzare din Camera Comunelor. Reagerile și expulzările în și din Parlament s-au repetat, transformînd-l într-o victimă a persecuțiilor regimului, și, implicit, într-un luptător pentru libertate, mai ales a presei. Larga sa popularitate este apreciată ca o manifestare timpurie a radicalismului englez.

² William Hogarth (1697-1764), pictor, gravor, caricaturist și estetician englez. Opera sa surprinde, cu ironie și umor, moravurile epocii.

³ Horace Walpole (1717-1797), romanșel, primul reprezentant al așa-numitei „școli gotice”. Pentru scurt timp, membru în Camera Comunelor. Pasionat de arhitectura gotică, H. Walpole a transformat reședința sa de pe Strawberry Hill într-un mic castel gotic, instalînd și o tipografie unde și-a tipărit propriile opere. Dintre acestea, *The Castle of Otranto* (Castelul din Otranto, 1764), primul roman de groază sau „gotic” important, a inaugurat acest curent preromantic în literatura engleză.

NICOLAE IORGA

aşa cum l-am cunoscut (III)

G. T. KIRILEANU

Nicolae Iorga într-una din călătoriile sale documentare prin țară și...

Publicăm noi fragmente din însemnările folcloristului și omului de cultură G.T. Kirileanu despre Nicolae Iorga. Sînt pagini din anii 1915-1917, ani în care Nicolae Iorga a desfășurat o susținută activitate culturală, științifică și politică în slujba marelui ideal al desăvîrșirii unității naționale.

Intrarea României în primul război mondial, la 27 august 1916, cu scopul eliberării teritoriilor cotopte de Imperiul austro-ungar, a fost salutăată cu entuziasm de marele istoric: „A sosit un ceas pe care-l așteptăm de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am scris. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii cîstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, au de atîta vreme... dreptul de a trăi pentru noi“.

La sfîrșitul lui noiembrie 1916, Nicolae Iorga a părăsit Bucureștii (deghizat în preot, cu numai cîteva ore înainte de a fi ocupată Capitala de inamic), refugiindu-se în Moldova, la Iași, unde se stabilise guvernul. Ziarul său Neamul Românesc a devenit o tribună de mobilizare a poporului în slujba cauzei naționale, pentru alungarea dușmanului din țară. Ziarul se tipărea în 25 000 exemplare, mare parte din acestea fiind împărțite armatei sau răniților prin spitale. În acești ani, Nicolae Iorga a publicat aproape 100 cărți.

Să-l urmărim pe marele istoric așa cum este surprins în însemnările inedite ale lui G.T. Kirileanu. În transcrierea, selectivă, a textului, aflat la Cabinetul de manuscrise ale Bibliotecii Academiei R.S. România, am păstrat particularitățile stilistice ale autorului. Pentru ușurința lecturii nu am marcat întreruperile în text. Titlul, intervențiile din parantezele drepte și notele de subsol ne aparțin. Sublinierile în text sînt ale originalului. Datele sînt pe stil nou.

Ioan LĂCUSTĂ

24 aprilie. Asară Iorga a mncat în zece minute și împreună cu d-na Iorga ne-am dus la sala Fundațiunii, unde a ținut o conferință minunată asupra armistițiului¹ între ruși și turci [în războiul de] la 1877. Azi a fost cu regina Maria pe la biserici: Plumbuita, Antim, Schitu Icoanei, biserica Enei, precum și la Muzeul de la Casa Bisericii.

Iorga se miră de incultura principeselor. Iar principesa Marioara are un mers așa de greoi și neestetic. Regina Maria e ca un cal de rasă, cu ochiul cald, treaz și cu nările umflate de simțire. Sara îl găsește pe Iorga obosit și amărit. Îmi spune că nu se mai duce la înfruntarea Ligei [Culturale] de la Turnu Severin.

30 aprilie. Iorga e amărit și încuiat de faptul că D. Russo² i-a arătat mai multe greșeli într-o publicație grecească pentru o eventuală erată. Iorga a luat lucrul ca o amenințare pentru cazul când nu l-ar recomanda profesor la Universitate și zice că el n-are pretenție de elenist desăvârșit. N-are decît să facă o recenzie cu acele îndreptări.

1 mai. Găsesc pe Iorga la otel, așteptînd pe ministrul [I.G.] Duca spre a merge la mitropolit să-l liniștească asupra planurilor arhitecturii Maimarolu³ de a se întinde cu palatul Camerei Deputaților asupra clădirilor Mitropoliei. Îmi spune că Petre Carp a avut ideea că Mitropolia trebuia rasă de acolo ca o vechitură de prisos!

Îmi arată poftirea la dejun (23 aprilie) [6 mai] la Mogoșoaia scrisă de prințesa Martha Bibescu⁴. Zice că V. Drăghiceanu⁵, care și el e pofțit, îl va lua cu automobilul de acasă. Iorga îmi cere sfatul. Eu zic:

— O femeie ca asta nu poate fi refuzată!

— Da, însă este o deosebire între mine și Drăghiceanu.

— Cred că vor fi mai mulți.

— Și apoi, mai este și faptul că nevastă-mea ar avea tot dreptul să nu fie mulțumită de a mă vedea pofțit fără ea.

Nu zic nimic, dar eu văd prea bine că are dreptate.

29 mai. Asară, fiind cu Ștefanelli în fața otelului Regal, iată și soții Iorga care veneau de la Universitate. Mergem la masă. Pe cînd stam la masă, a venit unul din secretarii lui I.I.C.] Brătianu și i-a arătat lui Iorga o lungă telegramă. Numai ce-l văd pe Iorga izbucnind: „Dar asta-i neauzit, asemenea pretenții is neînchipuite!” și s-a dus cu el la otel. N-a vrut să ne spună nimic, zicînd că

¹ Armistițiul în războiul ruso-romano-turc a fost încheiat la 23 ianuarie /4 februarie 1878.

² Demostene Russo (1869-1938), istoric român, profesor la Universitatea din București, specialist în bizantinologie.

³ Dimitrie Maimarolu (1859-1926), arhitect român, autor, printre altele, al Palatului Marii Adunări Naționale și al Casei Centrale a Armatei din București.

⁴ Magazin istoric, nr. 12/1977, 1-5/1978.

⁵ Virgil Drăghiceanu (1879-1964), istoric, secretar al Comisiunii monumentelor istorice, al cărei președinte era Nicolae Iorga.

el e cel mai discret om din lume. Iorga era bucuros că poate da concursul său — tăcut și necondiționat — și-mi spune că ar fi fericit să i se ceară lui redactarea proclamației războiului, căci ar face un lucru mai bun decît cel al italienilor, care i s-a părut fără nerv și fără temeinică motivare.

Azi dimineată ne întîlnim la Biblioteca Academiei. Iorga copiază niște documente românești fotografiate. Mă gîndesc că treaba asta ar putea-o face un student.

18 iunie. Mă duce la comunicarea lui Iorga de la Academia Română asupra legăturilor noastre cu Constantinopolul [*Cîteva știri nouă relative la legăturile noastre cu biserica constantinopolitană în a doua jumătate a sec. XVII*].

Eșind de la comunicare, mi se pînge că l-au ascultat cu multă neatenție colegii de la secția științifică; parcă-i ziceau: de asta ne arde nouă?! Mergem pe jos la gară. Pe drum mă întreabă de cîți ani sînt, ca să-mi spuie că drept azi împlinește 44 ani.

26 septembrie. Cu Iorga la otel. Riria⁶ i-a propus lui Iorga să suplinească pe Xenopol la Iași. Iorga a primit suplinirea fără plată și va face lecții despre legăturile Franciei cu România, iar la București istoria Franciei, ca să arate că e bine a se face asemenea curs nu numai de francezi și de nemți. Iorga i-a scris lui Xenopol, care a trimis scrisoarea ministrului I.G. Duca spre a o citi, iar lui Iorga i-a răspuns o scrisoare admirabilă⁷. Iorga e uimit de puterea suflutească a acestui bătrîn și îmi povestește scena căderii lui Xenopol sub masă, unde l-au găsit cetind cu nesat.

27 septembrie. Despre articolele lui din *Universul* pentru regele Carol, Iorga zice: De-aș scrie ca istoric, altfel aș scrie, dar ca om politic trebuie să urmăresc posibilitățile, iar istoricul viitor va vedea de ce trebuie să scriu astfel.

5 noiembrie. Mă întîlnesc cu Iorga la Biblioteca Academiei. Pe drum, spre otel, a venit vorba de ministerul [Cabinetul] francez în care au intrat toți fruntașii, nu ca politicieni, ci ca patrioți. Asta-i semn că războiul va dura. G-ral Crăiniceanu i-a spus că austro-germanii s-au vîrît într-un sac primejdios în Balcani, așa încît s-ar putea să fie atacați din spate la un moment dat, dar trebuie să fim gata. Dl. Iorga era de aceeași părere.

O vorbă frumoasă a lui I. Brătianu, cînd i s-a cerut învoirea de a trece prin țară a unui corp de 50 000 ruși [care să vină în sprijinul Serbiei].

— 50 000 nu pot lăsa să treacă.

— De ce?

— Pentru că aș vrea să treacă 500 000!

12 noiembrie. Eri după cursul de deschidere a d-lui Iorga la Fundațiune, atît d-rul Kraus cît și eu am arătat d-lui Basset [secretarul regelui] cît de mișcător a vorbit Iorga despre regele Carol. Iar azi i-am spus că Iorga a cam

⁶ Riria (Cornelia Gatovsch, n. Biberi), soția istoricului A.D. Xenopol; autore de poezii și piese istorice.

⁷ La 24 octombrie 1915, Al. Philippide, decanul Facultății de litere și filozofie din Iași, îl anunță pe N. Iorga că i s-a aprobat înțerea cursurilor la Universitate, în zilele de luni, miercuri și vineri.

rămas nemulțumit că prințul Carol s-a scuzat că nu poate răspunde la poftirea ce-i făcuse la curs.

Gînditor [Iorga] încheie cu privire la pof-tirea prințului Carol: Pentru cite servicii le fac, s-ar cădea să se poarte altfel față de mine, dar, vorba d-tale, ei socot că totul li se cuvine, adevărindu-se vorba lui Bismarck despre Wilhelm II, măcar în partea I-a, că toți Hohenzollernii sînt nerecunoscători și proști.

... în București, împreună cu istoricul Gh. I. Brătianu, la Congresul internațional de bizantinologie (1924). Foto-grafii aflate la Biblioteca Academiei R.S.R.

27 noiembrie. Eri și azi am stat mai de multe ori de vorbă cu Iorga. La cursul de la Iași, Iorga a sfătuit pe tineri să nu umble după zestre. Să fi văzut ce mulțămire pe fața studenților. Iar cînd Iorga a adăugat că și el are o fată de măritat, a fost un hohot din toată inima.

Se plînge că un popă din Constantinopol i-a făcut o dare de seamă răutăcioasă asupra cărții despre Peninsula balcanică [Sîrbii, bulgarii și românii în Peninsula balcanică, București, 1915].

— Apăi eu nu mă pot ține de stil și de perfecțiunea limbii.

— De ce vă uitați la asemenea critici?

— Apăi dacă mă strică la inimă.

Ținta ce-o urmărește prin cursurile despre cărți reprezentative și personalități mari în istorie este ca, odată ș-o dată, să poată scrie o istorie universală după capul lui. De aceea atacă subiectul pe feluritele lui fețe. Zic:

— Cum o să citiți atîtea cărți și izvoare?

— Parcă eu citesc pagină cu pagină! Eu știu să mă opresc numai acolo unde trebuie.

10 decembrie. Aștept la oțel pe ministrul Duca la orele 10 seara. Eu vroiam să plec, dar el mă oprește. Duca zice că regele [Ferdinand] e foarte învățat, că citește *à livre ouvert* [current] latinește și grecește. Ca prinț moștenitor, a făcut pe prostul, căci aceasta-i soarta și datoria prințului moștenitor. Dacă vor fi discuții la mesaj, Iorga se gîndește să le facă următoarea figură. Să se ducă la tribună și, în loc de discurs, să rostească numai aceste cuvinte: „Dă, Doamne, minte lui Brătianu, că altfel ne ducem dracului cu toții!”

11 decembrie. La ora 1 1/2 d.a. mă duc la oțel la Iorga. Îl găsesc cu [H] Stahl, căruia-i dicta Istoria românilor din Ardeal, în franțuzește [*Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, 2 vol., București 1915-1916]. Iorga se uita pe fereastră și, congestionat, se întorcea din cînd în cînd spre Stahl și îndrepta cite ceva. Pe drum spre restaurant îmi spune ce obositor este să scoți deodată forma de dat la tipar dictînd. Cînd scrii singur ai tihna de a mai rotunji fraza și a potrivi cuvintele.

20 decembrie. Eri am fost la Vălenii de Munte. De la Ploiești am mers împreună cu dr. I. Nistr. [Iorga] ne arată din cărțile lui vechi. Ne spune că are de gînd să-și pregătească biblioteca și casa spre a rămîne ca un muzeu, unde ar putea veni studenții să facă anumite cercetări științifice.

27 decembrie. La 5 1/2 găsesc pe soții Iorga la oțel Regal. Dl. Iorga cu căciula pe cap și cu blana pe picioare scrie.

29 decembrie. Duminică trecută, pe cînd eram la dl. Iorga la Vălenii de Munte, a primit următoarea telegramă din Florica, de la dl. Brătianu: „Statului d-tale prietenesc răspund că nici înjghebarea, nici consecințele nu-mi îngăduie a le privi cu simpatie. Cu acest prilej îți exprim din nou dorința de a te vedea” (urmează felicitări de sărbători).

La partea a II-a a telegramei vroiau să răspundă lui Brătianu că nu vine. Atunci eu îi arăt cît de nedreaptă ar fi asemenea jignire față de un om căruia-i porți prietenie și față de șeful guvernului, care ar rămîne fără sprijinul unui sfat tocmai cînd ar avea mai mare nevoie.

— Da, dar Brătianu, la București, a zis că mă va chema, că și cînd ar avea vreun drept în această privință.

— Cu părere de rău, văd că dv. puneți mai presus chestia de formă decît chestia de fond.

— Atunci am să-i telegrafiez așa: „Vă urez sărbători fericite. La 29 sau 31 sînt București pentru audiență. Pentru Florica n-am automobil. La Vălenii nu vreți să vii?”

— Nu vreți să vii este prea mult. Dacă dv. ați fi prim-ministru v-ar plăcea astfel de răspuns?

— Atunci am să zic așa: „Pentru Florica n-am automobil, pentru Vălenii n-ai vreme?”. Și așa i-a trimis telegrama.

31 decembrie. Mă întîlnesc cu dl. Iorga la gară. Fusesc la dejun cu dl. I. Brătianu.

28 ianuarie. Mi-a spus că Fr. Lebrun¹ pregătește o dare de seamă despre *Istoria românilor din Ardeal*, în limba franceză, arătând numeroasele greșeli de limbă.

— Oamenii aceștia [spune Iorga] nu înțeleg că pe mine mă preocupă ideea, iar nu forma impecabilă, într-o limbă care nu este a mea. O limbă internațională trebuie să îngăduie a fi scrisă și cu oarecare greșeli, căci mai la urmă cartea va fi citită de nemți, unguri, ruși, care se interesează mai mult de idei, decît de forma limbii franceze. Sînt și din aceia care pretind că în scrierile mele românești sînt greșeli de limbă.

— Și mie îmi spun mulți că scrierile dv. sînt greu de citit, și-odată am vrut să vă arăt cîte un pasagiu de acestea.

— Ce fel de greșeli voi ai să-mi arăți?

— Frază prea lungi și unele întunecimi sintactice.

— Cum? Am să-mi schimb eu scrisul de gustul unor analfabeți care citesc numai *Universul* și cărți ușoare franceze? O să mă învățați dv. cum să scriu, pe mine care m-am adăpat la Tacit și Cicerone? Asta-i prea-prea.

— Se pot însă strecura întunecimi de frază în articole pe care dv. le scriți într-o suflare.

— Apoi ș-aici, foarte vă înșelați, căci credeți că scrisul meu iese d-un jet, cu ușurință. Este o crudă elaborare pînă găsesc forța și cuvîntul potrivit.

5 martie. Iorga ~~eu~~ la librarul Sfetea. Riria Xenopol s-a plîns că Xenopol nu mai poate duce înainte publicarea ediției nouă din *Istoria românilor*. A uitat cui a dat manuscrisul vol. 7 și 8 și nu mai găsește ilustrațiile.

Iorga primește să privegheze tipărirea iar Remus Caracș² va face corecturile, căci ar fi mare rușine să nu se găsească nici un fost elev pentru această lucrare. Zice că toate scrierile lucrează pentru tiparul volumului din Hurmuzachi, în locul răposatului Nerva Hodoș³ [mort la 14 noiembrie 1913], ca să iasă mia de lei pentru statul lui văduvei. Va face și o prefață despre activitatea lui Hodoș. Așa înțeleg eu prietenia.

3 mai. Cu N. Iorga care îmi vorbește de poftria regelui și reginei la Vălenii de Munte. Zice că în Germania și Anglia, cartea lui despre români din Transilvania a fost bine apreciată, numai în Franța nu.

— Poate că ei avînd cultul formei și al limbii...

— Va să zică și d-ta?!

— Nu eu, ci francezul acela care nu se împacă în privința limbii franceze.

— Dar a lui [I. Rusu] Șirianu⁴ a fost mai bună? Nu ceteți și judecați, adică nu faceți nimic și judecați!

14 septembrie. Arde palatul Imobiliara. Mă duc la Iorga, unde era și librarul Suru.

Iorga: Bine c-ai venit, să mai schimbăm cîte-o vorbă.

[Iorga] a dat sfaturi soției să-i ascundă manuscrisele pe la țărance de încredere.

16 septembrie. Asară la dl. Iorga, împreună cu Munteanu-Rimnic⁵. E supărat pe Brătianu că nu l-a primit și zice că nu vrea să-l mai vadă. Bate cu degetul în masă și zice că tot așa-i și Brătianu, care nu vrea să asculte de nișii.

17 septembrie. Azi dimineată, Brătianu a trimis pe adjutantul său să poftască pe Iorga la o întrevedere. Ii spun de pictorul D. Stoica, rănit la Turtucaia, și-mi dă un bilet pentru ministrul Duca: „Dragă domnule Duca, pictorul Stoica e la spitalul Gerota, cu palma stîngă pătrunsă de un glonte. Peste puțin ar trebui să plece la regiment. N-ar fi un mijloc să-i crufăm făcătoarea de minuni dreață? Primește, te rog, salutări amicale. Nicolae Iorga, 4 [17] septembrie, 1916“.

14 octombrie. Iorga a redactat comunicatul guvernului din ziarle de azi. El îl redactase în termeni mai optimiști, iar Vintilă Brătianu a cerut o formă mai rezervată.

1917

25 martie. Mă duc la Iorga să-i dau din partea lui I.G. Babeș suma de 500 lei pentru refugiații prahoveni și 100 lei pentru fondul ziarului *Neamul Românesc*.

Fiindcă pregătește o lucrare asupra Dobrogei, îi arăt o broșură a lui Antonescu (fostul primar al Constanței) cu studii istorice. Îl interesează și zice că n-o cunoaște. Cînd ajunge la articolul despre numele Dobrogei și vede înșirîndu-se toți autorii cu păreri lor, zîmbește zicînd că acesta-i sistemul învechit de a face beltea lungă. Dar cînd vede că-i citează meren Chilia și Cetatea Albă [*Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899], adaugă: Vezi, îndată ce se folosește de o carte bună, lucrarea ia altă înfățișare. Și citind numele lui Dobrotici, însoțit de epitetul Vlachata, zice că poți afla și din cartea unui naiv lucruri interesante.

¹ Francis Lebrun, profesor francez din București; a fost președintele Asociației corespondenților străini în România.

² Remus Caracș (1878-1965), cercetător bibliograf, paleograf la Arhivele statului din București; împreună cu I. Bianu și Nerva Hodoș a alcătuit *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-IV, București, 1907-1967.

³ Nerva Hodoș (1868-1913), istoric și bibliograf român; a scos *Revista bibliografică* (1903-1904).

⁴ Ioan Rusu-Sirianu (1864-1909), publicist și om politic, luptător pentru drepturile românilor din monarhia austro-ungară, autor al lucrărilor *Românii din statul ungar* (statistică, etnografie), București, 1904, *Iobăgia*, Vol. I. Pînd la finea sec. XV, Arad, 1908.

⁵ D. Munteanu-Rimnic (1877-1946), profesor și publicist, membru al Comisiunii monumentelor istorice, vicepreședinte al Partidului național-democrat, de sub președinția lui N. Iorga.

ASA VA PLACE ISTORIA?

DRUMUL VINULUI

FERNAND BRAUDEL

Începînd din nr. 2/1981 al revistei, cititorii noştri au putut urmări periplul unor produse de-a lungul secolelor: mirodenii, ceai, cafea, cacao, porumb, cartof, grîu, orez. În cadrul acestui serial, în numărul 12/1981 al Magazinului istoric, a apărut şi un articol despre podgoriile feudale româneşti, o privire asupra vinurilor din ţara noastră, al căror re-

nume a devenit, din vechime, cunoscut în întreaga Europă. În continuarea incursiunii în această „istorie a agriculturii”, prezentăm un nou capitol, despre viticultură, din volumul I (Les Structures du quotidien: le possible et l'impossible) al lucrării Civilisation matérielle, économie et capitalisme, semnată de cunoscutul istoric francez Fernand Braudel.

Călător clandestin

deşi viţa de vie nu se cultivă decît în cîteva regiuni europene, vin se bea pe tot continentul.

Viţa de vie cunoaşte un deosebit succes (nu acelaşi lucru se poate spune despre vin) în Asia, Africa şi chiar în Lumea Nouă — lume modelată cu pasiune după tiparul obsedant furnizat de bătrîna

Europă. Totuşi, în ce priveşte producţia de vin, doar acest din urmă continent contează.

Europa producătoare de vin înseamnă, de fapt, doar ţările din jurul Mediteranei, zonă căreia i se mai adaugă cea cîştigată spre nord, prin perseverenţa viticultorilor. „Viţa nu poate creşte dincolo de paralela 49°, din cauza frigului”, remarcă un autor din secolul XVI. În acest veac, limita de nord a culturii viţei de vie în scop comercial este

considerată linia care uneşte punctul de vărsare a Loarei (în golful Biscaya), Crimeea, Gruzia şi Transcaucazia. Zona viticolă din Crimeea nu apare pe harta Europei decît ca o bandă extrem de îngustă. Ea cîştigă în importanţă abia în sec. XIX, deşi cultura viţei de vie are o veche tradiţie în regiune. De pildă, se ştie că, în antichitate, în preajma iernii, butucii de viţă din Ucraina se îngropau în

pământ, pentru a fi apărați de vînturile reci.

Dincolo de hotarele Europei, istoria vinului urmează îndeaproape pe cea a marilor descoperiri geografice. S-au făcut adevărate minuni pentru a aclimatiza vița de vie în Mexic, Peru, Chile, Argentina. În văile calde și uscate din apropierea Limei, ca și în Chile, unde pămîntul și clima favorizează dezvoltarea acestei plante, vița s-a adaptat foarte repede. În 1578, în largul portului chilian Valparaiso, celebrul corsar englez Sir Francis Drake abordează un vapor încărcat cu vin din Chile. De aici, băutura se transportă, pe catiri sau lame, tocmai sus, la Potosi, în Bolivia. În California, în schimb, vița de vie nu se impune decît la sfîrșitul sec. XVII și în următorul veac.

Dar cel mai mare succes îl înregistrează vița de vie între cele două lumi, Veche și Nouă, în plin Atlantic, în arhipelagul Madeira, unde comerțul cu vin roșu ia locul treptat celui cu zahăr. Apoi în Azore, unde lumea descoperă, la jumătatea drumului dintre cele două continente, vinuri cu un înalt procent de alcool, care înlocuiesc cu brio sortimentele franceze, din La Rochelle sau Bordeaux. În sfîrșit, insulele Canare, mai ales Tenerife, exportă vin alb, în cantități impresionante, în America anglo-saxonă și spaniolă și chiar în Anglia.

În zonele Europei ocupate de Imperiul otoman, vița de vie se izbește de opoziția înverșunată a religiei islamice, deși, și aici, ea se cultivă, iar vinul se dovedește un neobosit călător clandestin. La Istanbul, circuli mari îl vînd zilnic pe sub mîna marinarilor greci, iar Selim, fiul lui Soliman Magnificul, are o slăbiciune deosebită pentru vinul dulce de Cipru. În Persia, vinurile de Șiraz și de Isfahan sînt deja renumite și își au clientela lor. Ele se exportă pînă în India, în damigene mari de sticlă, fabricate chiar la Isfahan și îmbrăcate în papură.

Dar marii moguli¹, urmașii, începînd din 1526, ai sultanilor din Delhi, nu se mulțu-

mesc cu aceste vinuri tari din Persia, preferînd, în locul lor, alcoolul fermentat din orez.

Prin urmare, istoria vinului european este, de fapt, însăși istoria vinului. Ca să o înțelegem mai bine, trebuie deci să revenim la Europa, la acea zonă cuprinsă între Loara și Crimeea. Întîlnim aici, pe de o parte, țărani producători și consumatori obișnuiți cu vinul local, pe de altă, clienți importanți, nu totdeauna băutori cu experiență, dar care își au preferințele lor, de obicei vinuri foarte alcoolizate. De pildă, englezii impun încă de timpuriu vinurile din insulele grecești, apoi Portoul, Malaga, Madeira, Xerex, Marsala, vinuri cu mare concentrație de alcool, celebre azi.

Un vin nou — 50 livre, unul vechi — 6

Băutorii de vin din sud au gusturi și obiceiuri diferite de cei din nord: primii rid de ceilalți, pentru că nu știu să savureze vinul, îl beau dintr-o suflare, dîndu-l peste cap. Jean d'Auton, cronicarul lui Ludovic XII (1498-1515), îi vede pe soldații germani bînd vin în neștre, în timpul jefuirii unui castel. În 1527, ostașii lui Carol Quintul, în timpul prădării Romei, desfundă butoaie și, în scurt timp, cad beți morți. În mai toate gravurile germane din sec. XVI și XVII, care reprezintă sărbători țărănești, unul dintre convivi e întors cu spatele la masă, semn că nu se simte bine după prea multe pahare închinate.

Cerere mari de vin din nord determină un comerț înfloritor pe direcția sud-nord: pe mare, de la Sevilla, în Andaluzia, pînă în Anglia și în Flandra; de-a lungul râului Dordogne, din regiunea Garonne spre Bordeaux și spre Gironde; de-a lungul râului Yonne, din Burgundia, spre Paris și dincolo de el, la Rouen; de-a lungul Rinului; peste Alpi (an de an, după strîngerea recoltei, camioane germane, *carretoni*, cum le spun italienii, vin să încerce vinurile noi din Tirol, Brescia,

Vicenza, Friuli, Istria); din Moravia și Ungaria spre Polonia; și, în scurt timp, din Portugalia, Spania și Franța pînă la Petersburg și drumurile Balticii.

Desigur, nu toată populația din nordul Europei bea vin, ci numai cei bogați: în Flandra, încă din sec. XVIII, unii burghezi și călugări, care aveau un venit fixat de biserică; în Polonia, în sec. XVI, doar cîțiva nobili care, pasămite, nu și-ar fi respectat rangul dacă s-ar fi mulțumit, ca țărani, cu berea fabricată în casă.

În 1513, pe vremea cînd cavalerul Bayard² ținea zilnic casă deschisă, vinul era atît de scump, încît „fu o zi în care cheltuii douăzeci de scuzi pe vin”. Vinul roșu călătorește deci neobosit, așteptat cu brațele deschise, salutat peste tot cu bucurie. De la an la an, el se păstrează prost, se acrește, tragerea vinului din butoi și punerea lui în sticle, ca și folosirea dopurilor de plută fiind încă necunoscute în sec. XVI și, poate, chiar în următorul.

Pe la 1500, un butoi de vin vechi de Bordeaux nu costă decît 6 livre, pe cînd unul de vin nou, de bună calitate, costă 50 livre. În sec. XVIII, practica întreținerii vinului este deja cunoscută. Un document din 1723 menționează că „de cînd s-a luat obiceiul să se pună vinul în recipiente de sticlă groasă, tot felul de oameni au început să facă și să vîndă dopuri de sticlă”. La Londra, în această perioadă, una dintre cele mai productive activități ale lumii interlope este adunatul de sticle goale, pentru a le vinde negustorilor de vin. De mult timp încă, vinul se transportă în butoaie de lemn, și nu în amfore, ca pe vremea romanilor, deși acest obicei se mai păstrează și astăzi, pe ici, pe colo. Butoaiele, inventate în Galiia romană, nu conservă însă întotdeauna bine vinul.

La 2 decembrie 1539, ducelui de Mondéjar îl sfătuiește pe Carol Quintul să nu cumpere cantități mari de vin pentru flotă, căci dacă „trebuie să se transforme în oțet mai bine să rămînă la pro-

¹ Magazin istoric, nr. 9/1973; 2/1969.

prietarii lui decât la Maiestatea Voastră”.

În sec. XVII, un dicționar de comerț își exprimă uimirea că pentru romani „vechimea vinurilor era titlul lor de noblețe, în timp ce în Franța, atunci cînd ajung la a cincea sau a șasea foaie (adică an), vinurile sînt considerate degradate, chiar și cele de Dijon, Nuits și Orléans, cele mai potrivite dintre toate pentru a fi păstrate”. *Enciclopedia franceză* scrie și ea: „Vinurile de patru și cinci foi, pe care unele persoane le laudă atît, sînt răsunate”. Și totuși, medicul Gui Patin (1601-1672) povestește că, la sărbătorirea numirii sale ca decan al Facultății de Medicină din Paris, unde a invitat 36 colegi, „n-am văzut niciodată niște oameni serioși să ridă și să bea atîta... Alesesem pentru acest festin vin din cel mai bun, vin vechi de Burgundia”.

La oraș și apoi la sat

De fapt, pînă în sec. XVIII, încă nu se vorbește de sortimente celebre de vin. Unele devin foarte cunoscute, dar nu atît pentru calitățile lor, cît pentru că sînt produse în regiuni situate în apropierea unor drumuri ușor accesibile, în special în vecinătatea unor căi de comunicație pe apă (de pildă, micuța vie de la Frontignan, din regiunea Languedoc, la fel de cunoscută ca întinsele vii din Andaluzia, Portugalia, Bordeaux sau La Rochelle) sau fiindcă vinurile sînt produse în vecinătatea unor mari orașe. Parisul singur absoarbe cele 100 000 butoaie de vin obținute în anul 1698 din viile de lângă Orléans. Soirurile de vin din regatul Neapolelui, *greco, latino, mangiaguerra, lacryma christi*, se bucură de impresiunantă clientelă a orașului Neapole, ba chiar și de cea a Romei. Cît despre șampanie — vinul alb spumos, care începe să se fabrice abia în prima jumătate a sec. XVIII, a avut nevoie încă de mult timp, pentru ca renumele ei să-l eclipseze pe cel al vi-

nului din vechile soiuri, roșu, gri, alb.

La mijlocul sec. XVIII însă, toate vinurile celebre din zilele noastre erau deja cunoscute. „Gustați, scrie Sébastien Mercier în 1788, vinurile de Romanée, de Saint-Vivant, de Cîteaux, de Grave, atît roșii, cît și albe, și insistați mai ales asupra vinului de Tokay, dacă-l găsiți, căci acesta este, după părerea mea, cel mai bun vin de pe fața pămîntului și numai stăpînii au șansa să-l bea”. Enumerînd, în 1762, soiurile de vin produse în Franța, *Dicționarul de comerț* al lui Savary așază pe primul loc vinurile din regiunile Champagne și Burgundia.

Începînd din sec. XVI, numărul consumatorilor de vin crește neîncetat. Pe la mijlocul veacului, la Valladolid, în Spania, se beau 100 litri anual pe cap de locuitor; la Veneția, în 1598, Senioria se vede obligată să ia din nou măsuri împotriva beției; în Franța, la începutul secolului, se înregistrează același fenomen. Beția aceasta urbană generalizată nu cere însă vin de calitate superioară. În viile care asigură comerțul cu vin, butucii de vie de calitate inferioară, dar cu mare randament, se impun ca o necesitate.

În sec. XVIII, fenomenul se extinde și la sat. Cîrciumile sînt una dintre cauzele care duc la ruinarea țăranelor. Cît privește orașul, consumul de vin devine o regulă generală. Aici apar tot mai multe cîrciumioare instalate pe malul apei, la porțile Parisului, de pildă, sau în afara urbei, acolo unde nu se mai plătește impozitul pe vin, *acel aides*. „Patru bani intrarea pentru o sticlă care cu totul nu face decât trei”, notează Roger Dion în *Istoria vieii de vie și a vinului în Franța*. Cabaretele de la periferie se bucură de un mare succes. Printre ele, renumitul Courtille, deschis de un anume Ramponeau, al cărui nume este „de o mie de ori mai cunoscut decât cele ale lui Voltaire și Buffon”, cum scrie un con-

Unul din cele... șapte păcate, în prezentarea pictorului olandez Hieronymus Bosch (c. 1450-1516)

temporan. „A doua zi de dimineață, în fața magaziiilor negustorilor de vin, stau zeci de butoaie goale. Publicul acesta (de duminică) bea pentru opt zile”, scrie același Sébastien Mercier în 1782. La Madrid, același lucru. Dincolo de hotarele orașului, se bea vin ieftin și de bună calitate, pentru că acolo nu se plătesc taxele pe vin, care sînt mai mari chiar decât prețul vinului.

În ajunul revoluției din 1789, la Paris se beau 120 litri de persoană pe an, mai ales pentru că vinul a devenit o băutură ieftină, în special cel de proastă calitate. Prețul său scade invers proporțional cu cel al grîului. S-ar putea trage concluzia, cum o face istoricul Witold Kula, că vinul este o compensație, adică reprezintă calorii ieftine, atunci cînd lipsește pînea. Dar mai putem gîndi și că, din cauza buzunarelor goale de mărfurile scumpe din timpul foametei, prețul vinului scade în mod inevitabil.

În românește de
Mihaela MINOIU

UN REGAT AL AMAZOANELOR

AUREL FILIMON,

Universitatea "Al. I. Cuza", Iași

Regatul Abomey, din sudul actualei Republici Populare Benin, a fost unul dintre cele mai vechi și puternice state africane. „Pe coasta Dahomeyului, numită de europeni și Coasta Sclavilor, din cauza importanței pe care o prezenta pentru comerțul cu sclavi — notează istoricul american E. Jefferson Murphy în *Istoria civilizației africane* — corăbiiile europene au găsit un număr de mici orașe-state bine organizate”. Aici fonii, un grup al populației ewe, au creat o organizație statală care a atins un înalt nivel de prosperitate și putere, în cursul secolelor XVII, XVIII și XIX.

Tassin Hangbe — o regentă energică

Tradiția locală consemnează începuturile acestui stat în sec. XIII, când s-a format o grupare etnică dominantă, Agassou. În 1507, Leon Africanul¹ menționa regatul Dauma, care figura și în atlasul cartografului flamand Mercator din 1560 și, zece ani mai târziu, în cel al compatriotului său, Ortelius. Limitele teritoriale ale tinărului stat nu erau încă precizate. Călătorii notează că existau mai mulți șefi locali, care recunoșteau autoritatea unui rege.

Cea mai cunoscută perioadă din istoria Dahomeyului începe în sec. XVII. Iată cum

¹ Geograful arab Leon Africanul (1483-1554) a întreprins o călătorie în Africa și Asia, în urma căreia a publicat o *Descriere a Africii* (1550).

Pictură murală reprezentând un prinț abomeyan

prezintă un cunoscut istoric african, Joseph Ki-Zerbo în *Histoire de l'Afrique noire* aceste momente de cristalizare a Abomeyului: „Regele Aho s-a lansat într-o activitate de control și de organizare a tuturor triburilor locale dispersate. Punctul de sprijin al acestor operații l-a constituit construirea unui fort. Interiorul incintei (în limba fonilor *Agbomé*) a dat numele orașului Abomey. Se spune că un conflict cu un șef local, numit Dan, a decis asupra denumirii viitorului regat. Alarmat de succesele călcării de

hotar comise de Aho, Dan i-ar fi spus într-o zi, pe un ton indignat: «Cît de curînd o să construiești și în pîntecele meu». La puțin timp, Dan a fost ucis și îngropat în fundația unei case a lui Aho. De unde și numele de *Dan ho mé* (în pîntecele lui Dan). Acest episod, anterior poate domniei lui Aho (pentru că unele hărți europene din sec. XVI indică un nume analog) este atribuit, cum se întîmplă adesea, prințului considerat fondatorul regatului.

După victoriile asupra unor grupări vecine, Aho și-a croit un veritabil regat, luîndu-și numele de Ouegbadja (cca. 1645-cca. 1685). El a fost un mare organizator, care a pus pe picioare structura politică a statului, în care se constata preponderența aspectului militar”.

Europenii care îl vizitează pe regele Ouegbadja menționează ierarhia funcțiilor din statul Abomey, ce le sugerează ministerele din țările lor. După rege, în fruntea tuturor slujbașilor și sfetnicilor, stătea *migan*, omul de încredere al suveranului, ales dintre cei mai fideli supuși ai săi. El trebuia să aibă o pregătire superioară celorlalți demnitari și să fie deosebit de înzestrat pe plan intelectual. Îl urmau, în ordinea importanței, prințul moștenitor (*migansi*), primul și al doilea administrator ai palatului (*wehou* și, respectiv, *adyoho*), șeful poliției (*leguede*), al agriculturii (*tokpon*), doi comandanți militari, al infanteriei (*kposso*) și al cavaleriei (*so-gan*).

Amazoane ale regelui Ghézo, renumite pentru curajul și ferocitatea lor

Africanologii consideră deosebit de important faptul că statul „avea în schemă” un funcționar superior răspunzător de agricultură, de cultivarea terenurilor, ceea ce proba că în Abomey exista o societate evoluată, sedentară, la baza căreia stătea această ocupație. Cu timpul, „specializarea” funcționarilor s-a accentuat; au apărut noi funcții ca: *akplogan* (un fel de ministru al cultelor) și *binazon* (trezorierul). Când granița statului Abomey a atins litoralul oceanului, s-a instituit slujba de *yevogan* (cel care se ocupa de relațiile cu albi), adică șeful diplomației, ce purta tratative cu europenii. Cele patru decenii de domnie a lui Ouegbadja, suveran înzestrat cu remarcabile calități de conducător, au reprezentat o perioadă de înflorire a Dahomeyului, după cum au reținut legendele și povestirile populare locale. Akaba, noul rege, suit pe tron în 1685, a lărgit teritoriul statului prin numeroase expediții militare, care au deplasat mereu granița regatului. În timpul unei asemenea incursiuni, Akaba a murit de variolă, dar sora suveranului, Tassin Hangbe, a reușit să ascundă armatei acest fapt, conducând, cu multă pricepere, ultimele operații militare. Pentru cîteva luni, sefă a statului Abomey a devenit această femeie energetică, care a domnit în numele nepotului ei, Agba Sassa, sub titlul de regentă, fără a fi deci încoronată regină. Autocratismul său a nemulțumit profund pe nobili, care i-au

asasinat fiul și au obligat-o să abdice.

Solid echilibru intern

În anul 1708, la tronul Dahomeyului a urcat Agba Sassa, sub numele de Guadja Troudo (Neînvinsul). Ultima perioadă a domniei sale, încheiată în 1722, a marcat o înflorire a regatului, datorată, în primul rînd, unor campanii militare victorioase, dincolo de granițele statului. Aceste campanii s-au soldat cu extinderea teritoriului și, mai ales, cu un mare număr de prizonieri, care erau apoi vinduți ca sclavi albilor. În anul 1712 însă Neînvinsul a înregistrat un mare eșec în fața unui rege vecin, din Oyo, așa încît el s-a văzut obligat să-i plătească acestuia un tribut anual, constînd din 41 tineri, 41 tinere, 41 puști, 41 barili de pulbere, 41 baloturi de pînă etc. Spre sfîrșitul domniei sale, monarhul a întreprins un marș victorios asupra regatului vecin, Allada, important loc pentru comerțul cu sclavi, de unde a capturat 8 000 prizonieri, cîștigînd, totodată, ieșire la ocean. În anul 1729, regele de atunci al Abomeyului a reușit să scape de vasalitatea impusă de regatul Oyo, în urma unui război, în care legenda spune că victoria a fost cîștigată prin intervenția hotărîtoare a celerelor amazoane africane,

garda personală a monarhului. Folosirea trupelor de femei se datora, cel puțin în parte, lipsei unui număr satisfăcător de efective militare masculine. Cu o populație de nici 200 000 suflete, Abomeyul a trebuit să înfrunte dușmani mult mai numeroși.

Avînd deschidere la ocean, Abomeyul a putut intra în contact direct cu europenii. În schimbul sclavilor pe care îi vindea acestora, regatul primea arme și alte produse manufacturiere, cu ajutorul cărora oamenii suveranului îi capturau mai ușor pe negri. Cu timpul, Tegbessou, monarhul Abomeyului între anii 1732 și 1774, a devenit o spaimă pentru regatele din nord, pe care le prăda pentru a lua prizonieri. Cîte 4 000-5 000 numai într-o singură incursiune. Comerțul cu sclavi a ocupat multă vreme un loc foarte important în economia regatului. „Un autor portughez declară că oamenii de pe coastă nu au cunoscut arta războiului pînă cînd au venit în contact cu Abomeyul, adică cu o putere fondată pe comerțul cu negri”, scrie același Joseph Ki-Zerbo. Șefii localnici încasau venituri foarte mari, întrucît europenii veneau din ce în ce mai des în zonă.

„Mulți europeni au susținut că majoritatea statelor din Africa de Vest (Wolof, Asante, Dahomey, Oyo, Yoruba, Benin, Kongo și altele) — remarcă E. Jefferson Murphy — se găseau, în cel mai bun caz, într-un stadiu rudimentar înainte de comerțul cu sclavi

și că s-au dezvoltat și au ajuns puternice când s-au angajat în acest comerț. Studiile istorice au dovedit însă neîndoios că procesul de formare și dezvoltare a statelor din Africa a început cu mult înaintea contactelor de orice fel cu Europa și sigur ar fi continuat chiar fără intervenția acestor contacte sau a comerțului cu sclavi.

Comerțul cu Europa în general și comerțul cu sclavi în particular au jucat totuși un rol în evoluția politică a Africii. Despre un singur stat, Dahomey, se poate spune că numai datorită marilor profituri trase de pe urma comerțului cu sclavi a ajuns prosper și puternic. Statele vecine, Asante și Benin, care au beneficiat de pe urma acestui comerț, s-ar fi dezvoltat, fără îndoială, și altminteri". Pînă în jurul anului 1750, Abomeyul a purtat războaie cu regatele vecine, războaie în care capturarea de sclavi, pentru a-și vinde, era un important obiectiv, chiar dacă mai urmărea și alte scopuri. Africanologii susțin că în jurul acestei date el a devenit complet independent. În anii următori, cind regii Abomeyului au atacat populațiile vecine, *mahi*, *kensa* și *bariba*, ei s-au lovit de politica duplicitară a europenilor, care susțineau alternativ fie o populație, fie alta în funcție de interesele lor de moment.

La moartea lui Tegbessou, în 1774, regatul Abomey avea un teritoriu lărgit și numeroase contacte cu lumea europeană. Preocupat de centralizarea statului, pe care a întărit-o, suveranul și-a desemnat și succesorul, pe Adahounzou, renunțînd la prințul moștenitor, care nu prezenta suficiente calități pentru această funcție. O legendă abomeyană menționează că la moartea regelui Tegbessou 285 dintre femeile sale s-au sinucis, iar alte șase au acceptat să fie îngropate de vii, pentru a-l însoți pe monarh.

Cei 15 ani de domnie a lui Adahounzou, care a guvernat sub numele de Kpengla, au fost marcați de numeroase războaie de cucerire a populațiilor vecine regatului Abomey, dar și de un solid echilibru intern. În vîntările de sclavi

practicate în aceste zone, Kpengla a folosit deseori garda sa personală, formată din 800 amazoane. Bineînțeles că aceste campanii militare în zonele limitrofe au adăugat regatului noi teritorii, dar nici Kpengla și nici urmașii săi nu au înțeles că adevăratul pericol îl reprezentau colonialiștii și că înfloritorul comerț cu sclavi, pe de o parte, crea largi posibilități penetrației europenilor, pe de alta, submina unitatea autohtonilor, atît de necesară în rezistența în fața colonialiștilor din metropolele europene.

Conform tradiției, la moartea lui Kpengla, în 1789, s-au sinucis 595 amazoane. Agonglo, care l-a urmat la tron, a fost mai ales un reformator și mai puțin un războinic. Cronica țării îl reține prin aceea că a încurajat comerțul, desființînd taxele care paralizau fluxul normal în portul Ouidah, a inițiat o reformă a justiției, bucurîndu-se de venerația poporului său și de respectul vecinilor. Interesant că numele său nu este asociat în nici un fel comerțului cu sclavi. Desigur, ar fi eronat să deducem că, în timpul lui, acest negoț nu s-a mai practicat, cert este însă că regele nu a ordonat acțiuni speciale în acest sens.

Oleul de palmier

Prima jumătate a sec. XIX a adus Abomeyului numeroase și benefice transformări structurale. Domnia lui Ghézo (1818-1858) s-a caracterizat printr-o dezvoltare fără precedent a regatului. Economia a înflorit mai ales de pe urma comerțului cu sclavi. Încurajat de către portughezi, Ghézo a ordonat mai multe razii în teritoriile vecine, în urma cărora a obținut „marfă vie”, pentru a o oferi ibericilor. Deseori, aceste campanii de vîntătoare erau conduse de înalți demnitari dahomeyeni. „Acest rege războinic avea o armată puternică, dotată cu puști, armată a cărei floare o constituia.... un corp de elită, format din 2 000 amazoane, repute pentru curajul și ferocitatea lor, tinere fete ce rămăneau nemăritate, care, de pe la 13, 14 ani, își învățau meseria

sau supravegherea unor amazoane mai înaintate în vîrstă”, scrie Catherine Coquery-Vidrovitch, o specialistă franceză în istoria Africii.

În scrierile lor, călătorii străini ai vremii notează că vinătoarea de sclavi a constituit un real obstacol în evoluția socială și politică a regatelor vecine Abomeyului, cit și cauza unor puternice răscâlce armate ale acestor populații. În ultimii ani de domnie, Ghézo și-a modificat radical politica, preocupîndu-se mai mult de organizarea internă a regatului. De la o economie structurată pe comerțul cu sclavi, el a trecut la una bazată pe producerea uleiului de palmier și pe dezvoltarea agriculturii. Țăranii din regiunile litorale au fost obligați de către rege să-și cultive terenurile cu palmieri. După un an de foamete, 1848, cultivarea pămîntului a stat și mai mult în atenția suveranului și a guvernului său. Au început să se dezvolte culturile de manioc, porumb, tomate, mazăre, arahide, banane și tutun, agricultura devenind principala ramură a economiei. Funcționari speciali (*agbadji*) au fost însărcinați cu supravegherea plantațiilor și folosirea integrală a terenurilor agricole.

Regele a inițiat și un nou sistem de conducere a provinciilor, creînd organe administrative locale, coordonate de un guvernator (*avogan*), ce depindea direct de primul ministru. Obligațiile guvernatorilor nu se mai limitau acum la obținerea numărului de sclavi necesar negoțului; ei trebuiau să asigure liniștea în imperiu, să strîngă taxele și uleiul de palmier, de asemenea, să judece actele de injustiție, regele păstrîndu-și dreptul suprem de a anula pedepsele emise de ei. Ghézo a introdus și un sistem echitabil de impozite, a organizat vămile, asigurînd astfel curții regale o sursă permanentă de venituri. În 1858, pe cînd se întorcea dintr-o campanie, mai bine-zis dintr-un raid, Ghézo a murit, împușcat în litiera lui de către unul dintre sclavii săi. Se încheia astfel domnia unui reformator.

Glélé, urmașul său, a stabilit strînse relații cu statele Europei, fiind astfel cel mai

cunoscut dintre regii africani ai vremii. Era epoca marilor dispute coloniale din sec. XIX. A fost socotit un rege crud, datorită expedițiilor de jaf întreprinse în ținuturile vecine, care aveau drept scop vinătoarea de sclavi.

În 1885, în urma conferinței internaționale de la Berlin, privind problemele Africii (1884-1885), Dahomeyul a intrat în sfera de influență a Franței. Glélé a rezistat eroic încercărilor de cucerire ale acesteia. Pe tot timpul domniei lui (1858-1889), Dahomeyul și-a păstrat independența. În ciuda aprigei rezistențe opuse și de fiul său, Behanzin (1890-1893), francezii au reușit să cucerască Dahomeyul (1888-1894) și să-l includă în posesiunile lor din Africa Occidentală franceză. De-a lungul secolelor, dahomeyenii cunoscuseră și alte stăpîniri coloniale din Europa; în veacul XV, pe litoralul țării ajunseseră negustorii portugezi de sclavi, două secole mai târziu cei olandezi și englezi, alături de francezi. La sfîrșitul sec. XIX, Franța a trebuit să poarte o acerbă luptă diplomatică cu Portugalia, Anglia și apoi Germania, pentru a-și putea impune protectoratul asupra acestui ținut att de rîvnit pentru bogățiile sale.

Alegerea regelui

Pentru studierea istoriei africane, cunoașterea vechilor tradiții și obiceiuri reprezintă un capitol important. În tradiția dahomeană, un loc important îl ocupă credința în nemurirea sufletului, care va genera o anumită filozofie a vieții și a morții, devenind un element de unitate politică. Majoritatea etniilor credeau în existența unei a doua lumi, unde sufletul trăia conform obiceiurilor de pe pămînt, suferea de frig, de foame, de sete etc. Se credea că noaptea aparținea exclusiv celor dispăruți. După căderea serii, dahomeyenii nu mai măturau în casă, iar noaptea lăseau pe masă merinde și băuturi, nu aruncau resturile de mîncare și nu spălau vasele. De la această credință pînă la cea în

reîncarnare nu era decît un pas. La început, ea s-a aplicat numai regilor, care trăiau după moarte prin urmașii lor. Credința s-a extins cu timpul, ceea ce explică sinuciderile în masă la moartea suveranilor, mai ales ale femeilor lor. În mentalitatea poporului, oame-nii simpli se reîncarnau în animale, în special domestice, pe care africanii le venerau.

Ceremonia înmormintării regilor avea valoare de simbol. Se desfășura mai multe zile, timp în care supușii îi omagiau pe dispărut. Ziua înhumării era și ziua sacrificiului, pentru că erau omorîți, ca să-l însoțească pe rege, mai mulți prizonieri de război. Dacă ei nu existau, trebuiau capturați în cel mai scurt timp, sub conducerea moștenitorului tronului. Pentru acesta era un prilej de a-și dovedi calitățile de bun conducător și de a proba că respectă cultul strămoșilor.

Africanii aveau un deosebit respect pentru morți, pentru strămoși și mai ales pentru regii lor. Geoffrey Parrinder, un specialist în istoria religiilor din Africa Occidentală, descrie astfel un ceremonial, asemănător intrucitva cu pomenirea morților: „Vase de pămînt, aramă sau argint, cu gîtul lung, se umplu cu apă scoasă din lagune. Numărul lor coincide cu cel al regilor morți din dinastia respectivă. Femei dezbrăcate pînă la briu, dar purtînd în partea de jos a corpului toalete elegante, transportă aceste vase în Palatul Regal. Servitorii le mătură drumul, iar unul dintre ei strigă: «Faceți loc, cel care vine este regele Sadow», nume simbolic pentru cei dispăruți. La auzul acestor cuvinte, toți cei prezenți se culcă la pămînt, cu capul și umerii descoperiți și stau în această poziție pînă ce convoiul intră în Palat».

Un loc la fel de important în societatea dahomeană îl ocupau și ceremoniile de alegere și investitură a regilor. Regula generală era ca urmașul să aibă calități de conducător și să facă parte din familia domnitoare. În timpul domniei lui Ouegbadja, ansamblul ritualurilor regale s-a completat cu așa-numita „baie au-

ală” (*houe-hou-ti-le*). Din descrierea lui R.P. Bertho, *Le Bain rituel du roi d'Abomey*, reiese că acțiunea avea două obiective: cinstirea morților și menținerea legăturii cu poporul. Ceremonia se desfășura în orașul Cana, unde, la data stabilită, regele sosea însoțit de prințul moștenitor și de primul și al doilea ministru, după ce vizitase localitățile din împrejurimi. Frizerul oficial (*bokonon*) îi tăia părul și unghiile, după care suveranul se îmbăia în riul din apropiere. Îmbăiat și proaspăt primenit de haine, regele pronunța cuvintele *E diou kou* („am schimbat moartea cu viața”), care semnificau credința în nemurirea sa.

Încoronarea propriu-zisă se desfășura după ritualuri diferite de la regat la regat. În Bariba, de pildă, ea avea două etape. În prima, un demnitar numit Sounon Bournon îl încălța pe noul suveran cu sandalele regale, apoi îl investea cu însemnele puterii. În următoarele șapte zile, regele nu avea voie să părăsească casa. În a opta zi, *wasanpé* (seful frizerilor) îl radea și îl tunde pe suveran, care primea apoi de la imam (preot) veșminte noi. În bătaia tobelor, miniștrii principalilor departamente se prezentau în fața regelui, apoi, prin soli trimiși în toate colțurile țării, poporul era informat despre noul monarh. Procesiunea încoronării se încheia invariabil cu pelerinajul suveranului la Nokkioenon, unde se aflau mormintele strămoșilor.

În regatul Ketou, alegerea regelui avea loc în a 21-a zi de la moartea precedentului suveran. Aici se întrunea un consiliu al marilor demnitari, prezidat de cel mai important dintre ei. Monarhul era ales fie dintre componentii a nouă familii nobile, fie dintre înalți demnitari care trăiseră mult timp peste graniță, uneori fiind chiar străini de statul respectiv, ceea ce ferea regatul de eventualele războaie civile. În timpul ceremoniei de încoronare, cînd regele se prezenta în public, cei adunați pentru a i se închina proferau injurii la adresa sa, ba chiar aruncau cu pietre spre el. Cînd acest „concert” de nemulțumire, de

care nu a fost scutit nici un rege din Ketou, lua sfârșit, nu mai era permis nici un cuvânt rău despre noul suveran. Se consulta apoi oracolul, se mergea în pelerinaj la mormintele strămoșilor, unde regele, însoțit de suita sa, zăbovea 48 ore.

Pe drumul de întoarcere, monarhul dădea o mare recepție la Idigny. Abia după trei luni de înfiere în tainele conducerii regatului, instruire care avea loc în locuința primului ministru, suveranul își începea activitatea propriu-zisă, de șef absolut al țării. Urma intrarea festivă în Capitală, de fapt în marea piață a orașului, unde regele asista la ceremonia de pomenire a strămoșilor săi și apoi la manifestările de simpatie ale poporului, care în încheierea procesiunii îl conducea la Palatul Regal, unde se instala cu întreaga sa Curte. În prima vineri de la intrarea suveranului în Palat, avea loc primul consiliu al miniștrilor și celorlalți înalți demnitari. Astfel începea oficial noua domnie. Ceremonia de încoronare, diferită oarecum de la o grupare etnică la alta, conținea la absolut toate populațiile cunoscute și învocaarea strămoșilor.

După încoronare, regele trebuia să respecte și el un anumit protocol. La Porto-Novo, de pildă, monarhul nu mai avea voie să părăsească casa în timpul nopții. Cind soarele se apropia de asfințit, regele intra repede în Palat, pentru a nu se întâlni cu „stăpînul nopții” (*Zou-nou*). În același scop, al protecției sale, monarhul nu avea voie să se apropie de mare sau de riuri. Există credința că el trebuia să treacă o apă numai după moarte. Această superstiție se explica prin poziția geografică a regatului, care, mult timp, nu a avut ieșire la mare, ceea ce a favorizat o anumită aprehensiune față de apă. În Abomey, de pildă, care avea deschidere la mare și practica negoful cu sclavi, suveranul trebuia să se îmbarce pe mare pentru a îmblîni spiritele și a-l câștiga de partea sa pe cel dintre ele care proteja comerțul și navigația.

Protectorul fierarilor

Regele dahomean avea și alte particularități de comportament, care îl distingeau de alți suverani ai Africii Occidentale. El nu trebuia văzut în timpul mesei. Mîncă singur într-o încăpere, servit de o slugă, care, în mod absolut obligatoriu, trebuia să întoarcă capul cînd regele începea masa. Altfel servitorul putea fi condamnat la moarte. Cînd termina de mîncat, suveranul tusea o dată, semn că masa a luat sfîrșit; abia atunci sluga îl putea privi. Se pare că această regulă era izvoită din credința că regele se afla deasupra vieții pămîntene. Cu timpul, ceremonialul mesei s-a modificat. Una dintre sofiile monarhului anunța „ziua a sosit” și atunci supușii prezenți la masa monarhului îngenuncheau și închideau ochii.

Vrăjitoria, diferită de la o grupare etnică la alta, făcea și ea parte din obiceiurile și credințele dahomeyene. Oamenii credeau în două spirite, unul bun, altul rău. Pentru a fi apărați de cel rău, în aproape toate regatele din zona occidentală a Africii, locuitorii organizau ceremonii speciale devenite adevărate vinători de vrăjitoare.

La Porto-Novo, o asemenea festivitate purta denumirea de *avo*, ceea ce însemna alungarea răului. La începutul ei, un reprezentant laic al regelui pe lingă șefii ecleziastici îi cerea suveranului permisiunea de a deschide ceremonia. Apoi preoții puneau la macerat frunze de bouma, în vase cu apă. Din aceste frunze se făceau pachete sacre, învelite în catifea viu colorată și împodobite cu pene de papagal. Se forma apoi un cortegiu de preoți, în frunte cu un credincios, care purtau pachetele pe cap sau pe umeri. Dacă prin apropiere se afla o forță a răului, convoiul se oprea și stropea locul cu apă din vasul transportat de cel aflat în frunte. Credința dahomeyenilor era că persoanele atinse de acea apă deveneau imune la orice vrăjă și la boli. Această ceremonie dura 13 zile în sir. În a paisprezecea, spiritele rele, reprezentate prin

figurine, erau purtate în lungul și în latul localității și apoi aruncate în lagune. Urma un mare ospăț, la care se consuma carne de bou, din animalele oferite de rege pentru această sărbătoare.

Panteonul dahomean număra între 500 și 600 zei. În fruntea lor, se aflau cei doi creatori, Mahou și Lissa, luna și soarele, considerați creatorii cerului și ai pămîntului, al căror cult se pare că a fost introdus de regele Tegbessou. Îi urmau la loc de cinste: Hevieso și Revioso, stăpînii fenomenelor atmosferice, Sakpata, zeul care aducea variola și căruia i se închinau ofrande speciale, Dan, imaginat printr-un șarpe, mai tirziu printr-un curcubeu, care simboliza fecunditatea și bogăția. Deseori, el era venerat împreună cu zeul tunetului, amîndoi implorai să dea ploaia binefăcătoare. Cînd dahomeyenii au cunoscut mai bine marea, zeul Dan a devenit și protectorul călătorilor. La Ouidah i s-au ridicat temple speciale, unde, în fiecare an, localnicii îi aduceau jertfe în boi, păsări și iezi. Funcționarii speciali se ocupau cu îngrijirea templelor înălțate în cinstea acestui zeu. Ofrande la fel de bogate primea și zeul mării, Hou.

Ierarhia din panteonul dahomean făcea o netă distincție între zeii buni și cei răi. De o mare popularitate se bucurau, de asemenea, zeii protectori ai meserilor. Aproape că nu exista localitate care să nu-l vînezeze pe zeul Ogoun protectorul fierarilor. Gemenii aveau și ei un zeu protector; în cinstea lui se oficiau ceremonii numai în casele cu copii gemeni. Legba, considerat un zeu al răului, se afla sub formă de figurină, la intrarea în orice sat și în fața fiecărei case. Lui i se aduceau ofrande pentru a fi înduplecat; în schimb, alt zeu, al binelui, Houeli, care apăra de toate relele, nu primea jertfe.

Cu timpul, credințele dahomeyenilor au tîns spre o reducere a numărului de zei, ceea ce a ușurat sarcina misionarilor, de propagare a religiilor monoteiste.

INCENDIUL BIBLIOTECII DIN ALEXANDRIA

JEAN PERNOUD

„Alea iacta est!” și Cezar¹, în fruntea legiunilor sale, a trecut Rubiconul, declanșând astfel războiul civil împotriva rivalului său Pompei. Înving prima oară la Ilerda, în Grecia (10 iulie 49 î.e.n.), apoi la Pharsalos, în Tesalia (7 iunie 48 î.e.n.), Pompei, în căutarea unui loc de refugiu, s-a îndreptat spre Egipt. Către sfârșitul verii, în rada portului Alexandria au apărut și corăbiile de război ale lui Cezar, decise să-și încheie socotelile cu cel care făcuse parte, împreună cu el, din primul și al doilea triumvirat, încercînd apoi să-i submineze autoritatea și trecînd fășiș la acțiune împotriva lui.

Dar Pompei fusese ucis de un fost centurion al său, din ordinul regelui Ptolemeu XIII. În fața lui Cezar, pe o scîndură, se afla capul lui Pompei, tăiat și îmbălsămat după toate regulile artei egiptene. Mut, cu lacrimile șiroindu-i pe obraz, Cezar îl privea înmărmurit. Nu așa își imaginase înfruntarea cu principalul său adversar, „Morșii nu mușcă”

¹ Magazin istoric, nr. 2/1970.

În imaginiile de mai sus: Alexandria antică în viziunea unui desenator din secolul XVIII. Cleopatra, regina Egiptului și Cezar.

l-a consolat Theodotus, solul care-l adusesese pe vas, încă înainte de a atinge țărîmul, dovada „lealității” lui Ptolemeu față de dictatorul roman.

Ce-l mai rămînea de făcut? Să vegheze la îndeplinirea dorințelor lui Ptolemeu XII, supranumit Auletes („Cîntărețul din flaut”) — tatăl lui Ptolemeu XIII, Ptolemeu XIV, Arsinoe și al celebrei Cleopatre — care, în 58 î.e.n., se dusese la Roma pentru a solicita, și plăti cu bani grei, protectoratul Imperiului.

În 52 î.e.n., Auletes și-i asociase la domnie pe fiul său mai vîrstnic, Ptolemeu XIII și pe Cleopatra. Moartea lui, survenită un an mai tîrziu, a dezlănțuit o luptă aprigă pentru tron între frate și soră, luptă care căpătase proporțiile unui război civil. Cezar se simțea dator — conform angajamentelor pe care și le luase față de defunctul rege — să restabilească pacea între Ptolemeu XIII, care acaparase puterea, și Cleopatra, care strinsese o armată în Siria și declarase război propriei sale țări, și să-i convingă să domnească împreună.

Din cartea lui Jean Pernoud, publicist francez cu interesante incursiuni în domeniul

istoriei, intitulată Cleopatra, nu am ales spectaculosul episod al pătrunderii tinerei prințese în palatul înșesat de oamenii, lui Ptolemeu, gata s-o ucidă, și nici tentativa reușită a Cleopatrei de a-l determina pe Cezar să-i acorde sprijin împotriva fratelui ei, pentru a domni singură ca regină a Egiptului¹, evenimentele relatate de nenumărate ori în lucrări științifice, beletristice, piese de teatru, filme etc. Ne-am oprit asupra fragmentului — redat într-o formă prescurtată — în care este descrisă viața orașului de din-

colo de zidurile Palatului Regal, reacția oamenilor de rind, animozitatea instinctivă a egiptenilor față de „protectorul din afară”. Printre meritele lui Jean Pernoud — subliniate și de reputatul istoric acad. Jérôme Carcopino², membru de onoare și al Academiei R.S. România, prefăcătorul cărții — se numără și acela de a fi evidențiat rolul maselor populare, făuritoare ale istoriei.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

A.M.S.

Privind-o și ascultând-o pe Cleopatra, Cezar a fost în așa măsură subjugat, încît, după cum relatează Plutarh, ca să-i facă pe plac, încă din zori l-a chemat pe Ptolemeu pentru a-i împăca.

Cînd tînărul rege a văzut-o pe sora sa, a cărei prezență la Palat nu o bănuia, cuprins de minie și-a aruncat diadema și a ieșit în goană, strigînd în fața poporului că fusese trădat. Mulțimea, tulburată, a devenit amenințătoare și atunci soldații lui Cezar l-au împins pe rege înăuntru. Dar alarma fusese auzită și alexandrinii dădeau buzna și dinspre mare și dinspre uscat. Gărzile romane nu erau îndejuns de numeroase ca să țină piept populației dezlănțuite. Fără cea mai mică ezitare, Cezar a ieșit înaintea lor, promișind că le va îndeplini orice dorință. Tot atunci, el a convocat o adunare a poporului, la care s-a dus însoțit de Ptolemeu și Cleopatra. Acolo, a dat citire testamentului lui Ptolemeu XII, tatăl lor, care stabilea că ei trebuiau să se căsătorească, conform obiceiului egiptean, și să domnească împreună, sub protecția romanilor. Apoi, în mod solemn, le-a remis coroana. Mai mult, a redat tinerei lor surori Arsinoe și fratelui lor mai mic, numit tot Ptolemeu, coroana insulei Cipru, anexată de Roma cu cîțiva ani mai înainte.

Astfel, tulburările au fost potolite. Dar nu pentru mult timp.

Pentru a celebra împăcarea, s-a organizat un mare festin. În timpul lui, unul dintre sclavii lui Cezar, bărbierul său, bănuitor din fire, trăgea cu urechea prin toate colțurile Palatului. El a aflat astfel că Pothinus, eunucul, primul

sfetnic al tînărului Ptolemeu, și Achilles, comandantul trupelor egiptene, pregăteau un atentat împotriva lui Cezar. Imediat, și-a avertizat stăpînul. Acesta a chemat gărzile în sala banchetului și Pothinus a fost omorît. Achilles s-a refugiat în mijlocul trupelor sale, pornind pe față lupta împotriva lui Cezar.

Situația nu-i era deloc favorabilă dictatorului roman; cu efective reduse trebuia să lupte nu numai împotriva armatei egiptene, ci și împotriva întregii populații a unui mare oraș³. S-a văzut deci constrîns să incendieze o parte din flota egiptenilor. Focul s-a extins la arsenalul Palatului și la marea Bibliotecă în care faraonii și regii din dinastia ptolemeilor, strînseseră, cu multă stăruință și fără să precupețească aurul, peste 600 000 volume. Arderea Bibliotecii din Alexandria a rămas ca o pată de neșters asupra memoriei lui Cezar. Biblioteca alexandrină conținea, înscrisă pe rulouri de papirus, toată înțelepciunea secolelor trecute, adunată în Egipt, această răscruce a drumurilor dintre lumea europeană și cea asiatică.

Cercetări recente au stabilit însă că, practic, era imposibil ca incendiul pornit de la nave să se fi extins pînă la celebra Bibliotecă. Volumele care au ars erau papirusuri destinate exportului, aflate în port, deci copii ale originalelor, dacă nu chiar lucrări noi. Așadar, Cezar poate fi absolvit de acuzația că ar fi incendiat, cu bună știință, Biblioteca din Alexandria.

În lucrarea *Războiul Alexandriei*, atribuită lui Cezar, este menționat și un alt episod din lupta de rezistență a locuito-

rilor orașului dusă împotriva dictatorului roman. Capitala Ptolemeilor era străbătută de o rețea de galerii subterane, care conduceau apa Nilului pînă la casele particulare, unde, în bazine anume construite, avea timp să-și depună milul, să se lîmpezească. De ea se serveau stăpînii și slujitorii lor, căci fluviul era în albia lui atît de tulbure încît aducea tot felul de boli. Oamenii de rînd se vedeau însă obligați să se mulțumească cu apa Nilului, pentru că în oraș nu existau nici izvoare, nici fîntîni publice.

Eunucului Ganymede, tutorele și omul de încredere al prințesei Arsinoe, i-a venit ideea de a-i lipsi pe romani de apa potabilă. A astupat galeriile, apoi, a deversat în conductele care duceau spre cartierele ocupate de romani o mare cantitate de apă de mare. Astfel, apa băută de legionari a devenit din ce în ce mai sălcie. O adevărată panică s-a răspîndit în rîndurile trupelor. Soldații se vedeau deja murind de sete. Unii îi reproșau lui Cezar că nu a ordonat retragerea din timp. Inamicul era atît de aproape, încît romanilor li se părea imposibil să plece pe ascuns. Egiptenii ar fi putut cu ușurință să-i împiedice să ajungă pînă la navele lor. Cezar s-a străduit din răsputeri să ridice moralul oamenilor săi.

— Săpați puțuri, le-a spus el, și vă garantez că veți găsi apă dulce; totdeauna există izvoare de apă dulce pe lîngă țărmurile unui fluviu și chiar dacă aici n-ar exista, dacă țărmurile egiptene ar fi mai altfel decît toate celelalte, noi sîntem stăpînii mării; egiptenii nu mai au flotă. Așa că nimeni nu ne va putea împiedica să ne aprovizionăm zilnic, pe calea mării, cu apă

^{1,2} Magazin istoric, nr. 5/1972; 1/1980; 9/1976.

dulce. Apoi, Cezar a ordonat să se sape puturi și, într-o singură noapte, mai găsit mai multă apă decât le trebuia.

Un alt incident dă o idee și mai exactă asupra pericolelor la care au fost expuși românii în primele luni ale șederii lor în Alexandria. Rada portului fusese despărțită în două, printr-un dig (*heptastadium*) care lega orașul de insula Pharos¹. La ambele capete, dinspre oraș și dinspre insulă, fusese amenajat câte un loc de trecere, care permitea navelor să circule dintr-o parte în alta.

Cezar, care pusese stăpînire pe Pharos încă de la primele lupte, controla numai trecerea din apropierea insulei. El a vrut să o cucerască și pe cealaltă, pentru că, în timpul nopții, alexandrinii se strecurau pe acolo pentru a-i incendia navele de aprovizionare.

Atacul a început cu lansarea unor mari proiectile din balistele instalate pe vase: arcașii au reușit să disloce efectivele alexandrine care asigurau paza trecerii, silindu-le să se replieze în oraș. Romanii nu debarcaseră însă decât trei coorte, adică aproximativ 1 200 oameni, deoarece mai multe nu ar fi încăput pe cîmpul de bătaie. Restul trupeilor erau pe galere.

Cezar a ordonat să se astupe cu pietre trecerea folosită de egipteni și, după aceea, să fie ocupată și fortificată o poziție strategică la capătul digului dinspre continent. Pe cînd soldații întreprindeau această lucrare, toate forțele adverse din oraș s-au strîns pe vasta esplanadă din dreptul digului. Egiptenii au sărit în micile bărci care mai existau și au pornit de-a lungul lui, pentru a-i ataca din spate pe soldații care lucrau la construirea zidului de apărare.

Cezar urmărea cu atenție evoluția situației, nelcnetînd să-și încurajeze oamenii. Deodată, un mare număr de romani, care asistau de pe nave la operații, au părăsit vasele, unii pentru a se bate, alții doar pentru a privi mai îndeaproape luptele. Foarte rapid ei i-au obligat pe egiptenii din bărci să se îndepărteze de dig, dar cîțiva dintre aceș-

tia ajunseseră deja pînă spre mijlocul lui și se urcaseră pe el; ei au început să-i atace pe soldații care priveau luptele. Aceștia au vrut atunci să se reîntoarcă la nave, dar nedisciplinați, așa cum le părăsiseră, s-au năpustit înapoi într-o dezordine și mai mare, sporită de teamă.

Profund de învîlmăseală, alexandrinii s-au luat după ei. Romanii care rămăseseră la bordul navelor au început să retragă scările și să se îndepărteze în grabă de fărîm, pentru a evita capturarea navelor.

Cezar, care încercase pînă în ultimul moment să-și rețină soldații pe pozițiile cucerite, nu s-a îndreptat spre galera lui decât atunci cînd și-a dat seama că nu se mai putea face nimic. Dar a luat atîți oameni cu el la bord, încît orice manevră a devenit imposibilă. Dio Cassius aduce următoarele precizări: egiptenii dădeau buzna din toate părțile pentru a-l face prizonier pe Cezar. Atunci, el s-a aruncat în mare încercînd, în ciuda primejdiei, să ajungă pînă la una din navele romane mai îndepărtate. Avea documente importante asupra lui, pe care le ținea deasupra apei, înotînd cu o singură mînă și cu capul sub apă, pentru a evita săgețile inamicilor. Toți cei care se aflau în galera pe care o părăsise au fost masacrați.

După ce egiptenii s-au retras în taberele lor, Cezar n-a înțrziat să se răzbune, ordonînd măcelărirea unui mare număr de soldați egipteni.

În acea lună noiembrie a anului 48, situația romanilor și a lui Cezar nu apărea prea strălucită celor care își legaseră soarta de a lor, dar, peste cîteva luni, la 5 februarie 47, Cezar a fost înștiințat de sosirea întăririlor cerute de la Mithridate al Pergamului și, fără să înțrzie, a făcut joncțiunea cu forțele venite în ajutor, aflate la 30 km de Alexandria. La 6 februarie, el a atacat tabăra regelui și a cucerit-o. Ptolemeu XIII, a pierit în luptă, iar Cezar s-a întors în Palatul Regal, de data aceasta în postură de învingător.

În românește de
Doru BRATU

O RĂSCOALĂ LA LONDRA

(Urmare din p. 46)

țiții însă au năvălit în curtea Palatului, au pătruns în culoarele Westminsterului și au început chiar să bată cu pumnii în ușa Camerei Comunelor. Înăuntru, membrii Parlamentului — dintre care mulți fuseseră loviți sau trîniți la pămînt în drum spre Cameră — sedeau imperturbabili, dezbătînd, în cel mai parlamentar mod cu putință, dacă însăși petiția trebuia sau nu dezbătută.

Gordon s'aua tot timpul de pe locul său din Cameră, pentru a se sui pe o pasarelă de lemn, de unde mai ținea cîte un discurs mulțimii înverșunată. În decursul judecării sale ulterioare, ca acuzat de înaltă trădare, pastorul Thomas Bowen a depus următoarea mărturie: „Văzînd că lordul Gordon se îndreaptă spre pasarelă pentru a se adresa mulțimii, m-am grăbit să-l ajung din urmă; lordul Gordon i-a sfătuit «Fii calm, pașnici și fermi; Maiestatea Sa — le-a spus el — este un monarh înțeleghător și cînd va auzi doleanțele supușilor săi de pe o rază de zece mîle, fără îndoială că va ordona ministrii să abroge legea». În continuare, lordul a menționat încercarea, ratată de altfel, de a introduce legea în Scoția: «Scoțienii — spunea el — n-au avut liniște pînă nu au distrus toate casele de rugăciuni catolice — voi de ce ați fi mai prejos?».

La căderea nopții, așa-numiții „bandiți cu coarde albastre” au început primele demolări. Capelele catolice ale ambasadelor Sardiniei și Bavariei au fost prădate și incendiate la lumina torțelor purtate de răsculați. Au fost luați treisprezece prizonieri și duși în casa lui Sir John Fielding, nepotul scriitorului Henry Fielding¹. În zilele de 3 și 4 iunie, tulburările au continuat, dar situația nu era considerată încă drept gravă.

¹ Henry Fielding (1707-1754), romancier și dramaturg, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai romanului realist englez.

Introducere, note și traducere de
Mădălina NICOLAESCU
(Va urma)

¹ Magazin istoric, nr. 11/1972.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

TRADIȚII

Profesorul JOSEPH L. LOVE, de la Universitatea din Illinois, S.U.A., ne scrie: Ca specialist în istoria Americii Latine și studind teoriile asupra relațiilor dintre „centrul” capitalist industrializat și „periferia” agricolă subdezvoltată la lumii, am publicat, la timpul său, mai multe studii asupra contribuției economistei argentinian Raul Prebisch la teoria „Schimbului inegal” [Prebisch a fost multă vreme director al Comisiei economice O.N.U. pentru America Latină și, apoi, primul director al Conferinței pentru comerț și dezvoltare a Națiunilor Unite (UNCTAD)]. Astfel, am aflat că concepția sa „Schimbul inegal” dintre țările agricole și cele industriale (teorie formidabilă baza impozițiilor conferințe și congrese ale așa-zisului „dialog nord-sud”) nu s-a născut în America Latină după al doilea război mondial, cum se credea în genere, ci este bazată pe o veche idee dezbătută între anii 1910 și 1940 în România. Iată motivul venirii în România spre a studia o tradiție care reprezintă poate prima exprimare în lume a unei teorii economice și sociale originale în ceea ce numim astăzi „lumea a treia”.

Acest lucru l-am descoperit citind lucrările lui Mihail Manoliescu, ale cărui scrieri în această privință erau publicate în Chile și în Brazilia între anii 1930 și 1940. Pe urmă am aflat că Manoliescu reprezenta în economia politică românească o tradiție de analiză critică a relațiilor dintre țările agricole și cele industriale, pornind de la Constantin Dobrogeanu-Gherea.

Am încheiat sase luni de cercetări întreprinse în țara dv. și mi-a făcut o deosebită plăcere să descopăr că problemele economice au fost dezbătute aici la un înalt nivel științific încă înaintea primului război mondial. Am fost, totodată, fericit să aflu și să văd cât de activ este interesul României față de problemele dezvoltării „lumii a treia”.

★

MEMORII SALVATE

Prof. VASILE T. SUCIU, din Tirgu Mureș, ne comunică unele date referitoare la un luptător pașoptist transilvănean, Ioan Oros Rusu, prefect al Cetății de Baia în timpul revoluției din Transilvania: Pașoptistul Ioan Oros Rusu (1824-1909) și-a scris memoriile în perioada anilor 1900. După 1909, însemnările sale au fost lăsate pentru păstrare și o eventuală publicare nepoatei lui Ioan Oros Rusu, Silvia Aurelia Rusu. În perioada Diktatului de la Viena, memoriile pașoptistului au fost salvate, fiind ascunse în pământ spre a nu fi găsite și distruse de horthyști.

În 1967, prof. Silvia Aurelia Rusu a donat manuscrisul Filialei Arhivelor Statului din Tirgu Mureș. Însemnările memorialistice ale lui Ioan Oros Rusu au fost folosite în scrierile lor de Ștefi Pușcariu, Ștefan Pascu, Silviu Dragomir, Vasile Netea, Aurel Filimon.

54 VICTORII

Prof. CONSTANTIN OLTEANU, din Constanța: În a treia imagine (c) din planșa 4 a nr. 9/1981 este înfățișat un pilot la bordul unui avion francez Nieuport, în timpul primului război mondial. Cunoșcând bine istoria luptelor aeriene din primul și al doilea război mondial, aduce următoarea completare: Pilotul din carlinga celui Nieuport, botezat „Vieux Charles”, este căpitanul aviator francez Georges Guynemer, as al aviației franceze din primul război mondial, cu 54 victorii aeriene, comandor al Legiunii de Onoare. La vârsta de 22 ani a căzut eroic într-o inegală luptă aeriană (singur împotriva a 7 avioane

¹ Economistul și omul politic Mihail Manoliescu (1891-1950) a fost, după cum consemnează *Dicționarul de economie politică* (Editura politică, București, 1974, p. 443), „exponent al intereselor marii burghezii industriale și financiare din România interbelică; profesor universitar, publicist de renume mondial”. Gândirea și activitatea lui practică „au avut o evoluție sinuoasă, mai ales pe plan politic, de la atitudini realiste, până la atitudini reacționare și concesiuni dăunătoare intereselor fundamentale ale națiunii române, făcute Germaniei hitleriste”. Între elementele realiste ale gândirii sale, se înscrie teoria asupra comerțului internațional capitalist și a protecționismului.

germane) în ziua de 11 decembrie 1917, deasupra localității Poelcapelle, la granița belgiană. Numele său este înscris în Panteonul Franței.

ALĂTURI DE ROMÂNI

Epopeea anilor 1916-1918, care a marcat, prin lupta și voiaja întregului popor român, realizarea visului secolar — unirea Transilvaniei cu patria mamă (nr. 11-12/1978) este evocată și de doi contemporani (copii pe atunci) ai faptelor din urmă cu peste șase decenii.

V. PETRIDEAN, din București, ne scrie despre evenimentele din comuna sa natală, Lisa, jud. Brașov, în anul 1916.

GEORGE BRATU, din Arad, în însemnările întitulate 1 decembrie oglindit în memoria unui elev de școală primară din acea vreme, notează: În comuna mea natală, Comlosul Mare, jud. Timiș a avut loc o adunare la Casa comunală (primărie) unde au luat cuvântul mai mulți fruntași ai Partidului Național Român. A vorbit și un reprezentant al populației germane care în românește a spus, în esență, că populația germană din Banat este alături de populația română și la parte cu bucurie la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, de la 1 decembrie.

MONUMENT

TEODOR I. HÂRDUT, din satul Gura Văii, com. Pieșcuta, jud. Arad, ne trimite un desen reprezentând monumentul ridicat în satul Gura Văii, în amintirea celor căzuți pe cîmpul de luptă pentru apărarea patriei, în războiul antihitlerist.

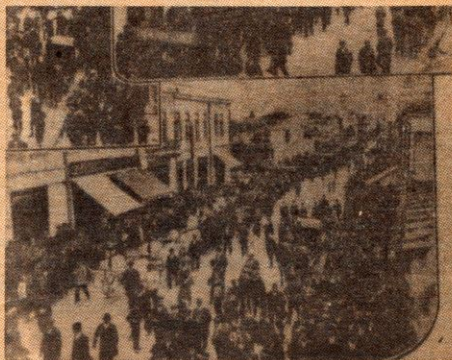
Monumentul a fost executat de sculptorul Ionel Bruno Trevisan, din Sebis, jud. Arad.

BRĂILA — 1 MAI 1914

L. SOTA, din București: Împlinirea, în 1914, a 25 ani de la consacarea zilei de 1 Mai (nr. 5/1979) ca zi a muncitorilor de pretutindeni a fost sărbătorită de proletariatul român într-o atmosferă deosebit de însuflețită. Sub conducerea P.S.D.R., au fost organizate mari manifestații în principalele orașe ale țării: București, Bacău, Brăila, Bihor, Iași, Pitești, Galați, Giurgiu etc.

Iată cum consemna *Gazeta Ilustrația*, din 3 mai 1914 mitingul ce a avut loc la Brăila în ziua de 1 Mai 1914: „După intrarea înăuntru înainte de amiază, s-a format un important cortegiu care a pornit pe strada Galaților, în ordinea următoare: în cap un muncitor călare cu steagul roșu, urmat de corul organizațiilor sindicale. Venea apoi un car alegoric, frumos împodobit, tras de șase boi și reprezentând munca. Urmau fanfara orașului, muncitorii din port și fabrici puși în rînduri de câte opt înși și purtînd plăcarde cu inscripții ca: Vrem votul universal, 8 ore de muncă etc. Cortegiul era închis de un număr de peste cînel sute căruțe în care se aflau familiile și copiii muncitorilor. Manifestanții au parcurs strada Galaților, Piața sf. Arhanghel, str. Regală, bulevardul Cuza și str. Căhăreș, pînă la Monument, în grădina căruia s-a dat o amănătată serbare cîmpenească”.

Reproducem din gazeta menționată, imagini de pe străzile Brăilei, în ziua de 1 Mai 1914.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

PRIMA FEMEIE INGINER

MARIOARA ZAMFIRESCU, din București, fiica primel femei inginer din Europa, **Elisa Leonida-Zamfirescu**, ne-a trimis câteva fotografii inedite ale mamei sale.

Elisa Leonida-Zamfirescu (1887-1973) s-a născut la Galați. În 1909, s-a înscris la Academia tehnică regală din Berlin (Charlottenburg), fiind prima studentă a acestei celebre instituții de învățământ politehnic. În 1912, a obținut titlul de inginer diplomat în chimie. Prof. Hoffman, decanul Facultății de chimie din Charlottenburg o aprecia drept „cea mai silitoare dintre cei sliltori”.

Revenind în țară, a început să lucreze la Institutul geologic. În timpul primului război mondial a activat, ca voluntară, într-un spital de contagioși din Vasilu și apoi într-unul chiar pe zona frontului. Din 1920, a lucrat neîntrerupt la Institutul geologic până la pensionare (1 mai 1963). A condus 12 din laboratoarele Comitetului geologic, efectuând cercetări privind roci și mineruri, petrol și gaze, cărbuni și bitumene, ape (minerale și industriale). A fost decorată cu Medalia Muncii și Ordinul Muncii cl. a III-a. A făcut parte din Asociația internațională a femeilor universitare.

În imaginea de mai sus Elisa Leonida-Zamfirescu, între profesorii și colegii săi de la Charlottenburg. Fotografia a fost făcută la 14 martie 1910, în sala C a laboratorului de chimie anorganică de la Technische Hochschule.

SEMNIIFICAȚII STRĂVECHI

Ingr. GH. ZĂGĂNESCU, din Paris, ne trimite pe marginea articolului Tricolorul românesc peste veacuri (nr. 9/1970) o opinie a istoricului francez Georges Dumézil privind semnificația drapelului tricolor, datînd din cea mai profundă antichitate. Autorul amintit afirmă că cele trei culori ar fi simbolul vizual al celor trei funcțiuni esențiale din lumea antică: Suveranitatea, cu dublul său aspect, magic și juridic; Forța fizică; Fecunditatea, abundența și fertilitate.

UN EROU

DUMITRU I. RĂDOI, din București, lucrător în cadrul Direcției mișcare și comercial a Ministerului transportului și telecomunicațiilor, Departamentul C.F.R., ne-a încredințat copile citorva documente aparținînd eroului sergent Mihail Rădoi, căzut la datorie, în vîrstă de 24 ani,

în primul război mondial: poeziile Pentru patria română și Românie (scrise în 1916 și 1917) și două fotografii.

NU LA NOI

Precizăm pentru următorii cititori, precum și pentru toți cei care ne solicită din lucrările prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, că acestea pot fi procurate prin librăria „Cartea prin poștă”, str. Pitar Moș, nr. 5, București: **DUMITRU AGHEORGHESEI**, din București; **MIHAIL TULAI**, din Deva; **AUREL BREBU**, din com. Sopotul Vechi, jud. Caraș-Severin; **GHEORGHE CATIRU**, din sat Sărdănești, com. Ploporu, jud. Gorj; **IOAN DUMITRU**, din Focșani.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

CONSTANTIN C. SANDU, str. Progresului, nr. 28, Drăgășani, jud. Vâlcea, solicită: nr. 4, 12/1980; 1-2/1981; ofertă: nr. 1-12/1978; 8/1981.

PAUL UNCAR, str. Rîul Solmuului, nr. 7, bloc 28, ap. 7, București, oferă colecția completă.

IOAN C. BUSUIOC, str. Vasile Lupu, nr. 83, bloc D-1, ap. 1, Iași, solicită: nr. 1-5/1967; ofertă: nr. 11-12/1968; 8/1975; 12/1977; 12/1978; 12/1979.

IOAN MATEI, b-dul. Mihail Viteazu, nr. 32, Timișoara, solicită: nr. 1-9/1967; 1-5, 11/1968; 3-4/1969; 1, 4, 6-11/1979; 1-12/1980; 1-7/1981; ofertă: nr. 6, 12/1968; 2, 7-8/1969; 7/1970; 4, 8-11/1972; 5, 8-9/1973; 3, 7, 10, 12/1974; 2-8, 6, 8-12/1975; 3, 6, 8-11/1976; 1, 7-9/1977; 1-2, 4-5, 7-8, 10/1978.

CONSTANTIN NEMET, b-dul. I.G. Duca, nr. 3-11, sc. A, ap. 21, București, solicită: nr. 8-12/1979; 1-12/1980; 1-8/1981; ofertă: colecția completă.

MATEI MIHĂESCU, com. Gologanu, jud. Vrancea, solicită: nr. 1/1967; ofertă: nr. 9, 9/1967; 7-9/1968; 7/1975; 2,5/1969.

GHEORGHE TURCU, str. Constantin Dobrogeanu-Gherea, nr. 47, Brăila, solicită: nr. 3/1967; 1-2/1979; ofertă: 1, 6-9/1967; 1-2, 10/1968; 4/1971; 2/1978; 3/1981.

Cititorii care doresc să primească răspuns în scris la întrebările adresate redacției sîm rugați să atașeze la scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-și scrie adresa completă.

CONTENTS (Romanian History) M. MUŞAT The Working Class Party • I. POPESCU-PUTURI Titulescu and his Time • C. POPIŞTEANU 1877-1878. Denmark and Romanian Independence • War Against Hitler • The XV-th ICIS: The Revolution in Science and Technology • D.B. FUNDERBURK The Tilea Affair • M. DINU The Cucuteni Monument • The 1907 Socialist Congress • V. ANANIA Deacon Coresi • G.T. KIRILEANU Reminiscences on Nicolae Iorga (III) • ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN Nazi Attempts Undone

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUŞAT Le Parti de la classe ouvrière • I. POPESCU-PUTURI Titulescu et son époque • C. POPIŞTEANU 1877-1878. Le Danemark et l'indépendance de la Roumanie • En guerre contre Hitler • Le XV-e CISH: La Révolution scientifique et technique • D.B. FUNDERBURK L'Affaire Tilea • M. DINU Le Monument de Cucuteni • Le Congrès socialiste de 1907 • V. ANANIA Le Diacre Coresi • G.T. KIRILEANU Souvenirs sur Nicolae Iorga (III) • ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN L'échec de certaines tentatives nazies

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ Партия рабочего класса • И. ПОПЕСКУ-ПУДУРЬ Титулеску и его время • К. ПОПИШТЯНУ 1877-1878. Дания и независимость Румынии • В антигитлеровской войне • XV МКШ: Научно-техническая революция • Д.Б. ФЭНДЕРБЕРК Дело Тилеа • М. ДИНУ Памятник в Кукутени • Социалистический съезд в 1907 • В. АНАНИЯ Дьякон Кореси • Г.Т. КИРИЛЯНУ Воспоминания о Николае Йорге (III) • ШТ. ЯНК, И.И. БЫРЗУ, И.М. ШТЕФАИ Неудача некоторых националистских попыток

INHALT (Römänische Geschichte) M. MUŞAT Die Partei der Arbeiterklasse • I. POPESCU-PUTURI Titulescu und seine Zeit • C. POPIŞTEANU 1877-1878. Dänemark und Rumäniens Unabhängigkeit • Im Krieg gegen Hitler • Der XV. CISH: Die technisch-wissenschaftliche Revolution • D.B. FUNDERBURK Der Fall Tilea • M. DINU Das Denkmal von Cucuteni • Der sozialistische Kongress von 1907 • V. ANANIA Der Diakon Coresi • G.T. KIRILEANU Erinnerungen über Nicolae Iorga (III) • ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN Der Misserfolg einiger nazistischen Versuche

SUMARIO (Historia rumana) M. MUŞAT El partido de la clase obrera • I. POPESCU-PUTURI Titulescu y su época • C. POPIŞTEANU 1877-1878. Dinamarca y la Independencia de Rumania • En la guerra antihitleriana • El XV° CISH: La revolución técnico-científica • D.B. FUNDERBURK El caso Tilea • M. DINU El monumento de Cucuteni • El congreso socialista de 1907 • V. ANANIA El diácono Coresi • G.T. KIRILEANU Recuerdos sobre Nicolae Iorga (III) • ŞT. IANC, I.I. BÎRZU, I.M. ŞTEFAN El fracaso de unos intentos nazis

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter – Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECREȚAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioscurile de difuzare a preselor. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştale și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr – 6 lei, abonamentul pe 6 luni – 36 lei, pe un an – 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” – București

